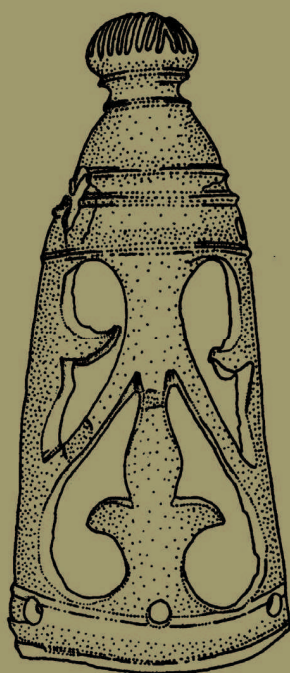

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

Bratislava 2016

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CX – 2016
ARCHEOLÓGIA
26

Redakčná rada/Editorial Board

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.,
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages: REELS, s. r. o., Stephanie
Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Grafická úprava/Graphic design
Matúš lányi

Tlač/Print:

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2016

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2016

ISBN 978-80-8060-390-8
ISSN 1336-6637

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA CX– 2016 ARCHEOLÓGIA 26

PhDr. Etela Studeníková, CSc., dlhoročná vedecká pracovníčka
SNM-Archeologického múzea a vysokoškolská pedagogička, zakladateľka ročenky Archeológia, sa v tomto roku dožíva okrúhleho životného jubilea. Kolegovia a priatelia želajú jubilantke do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a úspechov.

PhDr. Etela Studeníková, CSc., langjährige wissenschaftliche Mitarbeiterin
des SNM-Archäologischen Museums und Hochschulpädagogin, die Gründerin des Jahrbuchs Archeológia, erreicht in diesem Jahr ein rundes Lebensjubiläum. Kollegen und Freunde wünschen der Jubilarin für die nächsten Jahre viel Gesundheit, Zufriedenheit und Erfolg.

OBSAH – CONTENTS – INHALT

- 7 KATARÍNA GAJARSKÁ: Neolitický dom na sídlisku kultúry s lineárnou keramikou v Blatnom
17 The Neolithic house on settlement of the Linear Pottery Culture in Blatné
- 19 ZOJA BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ: K terminológii počiatku strednej doby bronzovej na južnom Slovensku vo svetle nálezov z hrobu 3/62 maďarovskej kultúry z Nových Zámkov
25 Zur Terminologie der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Südslowakei im Lichte der Funde aus dem Grab 3/62 von Nové Zámky
- 27 PAVOL JELÍNEK: Objekty s dvojicami ľudských skeletov na sídliskách staršej a strednej doby bronzovej na Slovensku
35 Objekte mit menschlichen Skelettpaaren in Siedlungen der älteren und mittleren Bronzezeit in der Slowakei
- 37 GABRIEL NEVIZÁNSKY – PÉTER PROHÁSZKA: Bronzový depot zo Šarišských Lužianok z roku 1876
46 Der Bronzehort aus Šarišské Lužianky aus Jahr 1876
- 49 MILAN HORŇÁK: Sídliskový areál lužickej kultúry a zo stredoveku v Púchove-Horných Kočkovciach
57 Settlement site of Lusatian Culture and from the Middle Ages in Púchov-Horné Kočkovce
- 59 LUCIA BENEDIKOVÁ: Nálezy z Vršatského Podhradia v kontexte osídlenia stredného Považia v neskorkej dobe bronzovej a v dobe halštatskej
70 Die Funde aus Vršatské Podhradie im Kontext der Besiedlung des mittleren Waagtals in der Spätbronze- und Hallstattzeit
- 73 PETR KOS: Pohřebiště ze Slavkova a jeho přínos k poznání vývoje halštatské kultury ve středním Politaví (K možnosti zpřesnění datace hrobů ždanické skupiny horákovské kultury)
101 Das Gräberfeld aus Slavkov und sein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Hallstatt-kultur im mittleren Flussgebiet von Litava (zur Möglichkeit der Präzisierung der Datierung von Gräbern der Ždanice-Gruppe der Horákov-Kultur)
- 103 KATARÍNA HARMADYOVÁ: Dvojslučková oblúkovitá spona z Bratislavy-Devína
107 Bogenförmige Zweischleifenfibel aus Bratislava-Devín
- 109 RADOSLAV ČAMBAL: Včasnotátenske spony z Horných Orešian – Slepého vrchu v zbierkach SNM-Archeologického múzea v Bratislave
116 Frühlatènezeitliche Fibeln aus Horné Orešany – Slepý vrch in den Sammlungen des SNM-Archäologischen Museums in Bratislava
- 119 IGOR BAZOVSKÝ: Súčasti astragálových opaskov z juhozápadného Slovenska
123 Bestandteile der Astralgürtel aus der Südwestslowakei
- 125 RADOSLAV ČAMBAL: Spätlatènezeitliche Jochendbeschläge aus dem Gebiet von Bratislava
131 Neskorolátenske nákončia jariem konského záprahu z priestoru Bratislavy
- 133 VLADIMÍR KRUPA – MIROSLAVA DAŇOVÁ – JÁN ŠTUBŇA – EUDMILA ILLÁŠOVÁ – JÁN TIRPÁK: Prsteň z bohatého hrobu I z Krakovian-Stráží (štyľová a gemologická analýza)
140 Ring from the abundant grave I in Krakovany-Stráže
- 143 DARINA BIALEKOVÁ: Predmety a polovýrobky z kosti a parohu z pobedimského hradiska
150 Gegenstände und Halbfabrikate aus Bein und Geweih vom Burgwall Pobedim

- 151 SAMUEL ŠPANIHEL: Nálezy keramiky z pevnosti v Čiernom – Valoch
 161 Keramikfunde aus der Festung in Čierne – Valy
- 163 MÁRIO BIELICH: Stredoveké osídlenie v Rumanovej
 171 Mittelalterliche Besiedlung in Rumanová
- 173 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ: Militária, ostrohy a kónský postroj
 z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
 181 Militaria, Sporen und Pferdegeschirr vom Čebovce – Zelený hrad (bez. Veľký Krtíš)
- 183 PETER NAGY – EVA ĎURKOVIČOVÁ: Výsledky archeologického výskumu Kalvínskeho kostola
 v Šamoríne
 192 Ergebnisse archäologischer Grabung der Calvinischen Kirche in Šamorín
- KOLOKVIUM
- 193 Štrnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
 194 Vierzehnte Jahrgang der Kolloquien zu den Fragen der römische-germanischer Archäologie
- 195 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ: Miniaturne nádoby z pohrebiska vo Veľkom Cetíne
 200 Miniaturgefäße vom Gräberfeld in Veľký Cetín
- 201 JAROSLAVA SCHMIDTOVÁ: Miniaturna nádobka z doby rímskej z Bratislavy-Čunova
 206 Miniature container from the Roman period from Bratislava-Čunovo
- 207 TOMÁŠ ZEMAN: Miniaturní keramické nádoby z doby římské z jihovýchodní Moravy
 211 Miniaturgefäße aus der römischen Kaiserzeit von südöstlichen Mähren
- 213 ĽLEV ZACHAR – VLADIMÍR TURČAN: Miniaturna keramika zo sídliskových objektov v Šaštíne-Stráži
 a v Trnave
 219 Miniaturkeramik aus Siedlungsobjekten aus Šaštín-Stráže und aus Trnava
- 221 RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO: Misky s omfalem v životě barbarských společností doby římské
 277 Bowls with an omphalos in the life of Barbarian tribes in the Roman period
- RECENZIE
- 281 Vladimír Krupa – Marián Klčo: Bohaté hroby z doby rímskej z Krakovian-Stráži (*Vladimír Turčan*)
- 283 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

MISKY S OMFALEM V ŽIVOTĚ BARBARSKÝCH SPOLEČNOSTÍ DOBY ŘÍMSKÉ

RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO¹

Keywords: Sun cults, Bronze age, Roman period, Germanic ceramics, Moravia

Abstract: *Bowls with an omphalos in the life of Barbarian tribes in the Roman period.* The fragment of a bowl identified during the excavation of a hut in Slavkov u Brna (Austerlitz, South Moravia) with a modelled sculpture of a duck on the top of an omphalos enables us to put forward the hypothesis that this and other similar artefacts were used in the space of the Barbarians living north of the Danube to carry out non-profane activities during the Roman period. We can assume that they bear signs which prove the existence of residual sun cults, which were widespread much earlier, in the Bronze and Hallstatt periods. Further arguments in the present study try to confirm that such ordinary bowls with just an omphalos, or else a simple decoration on the outside, had a special status in the life of people during the first centuries of our era.

Úvod

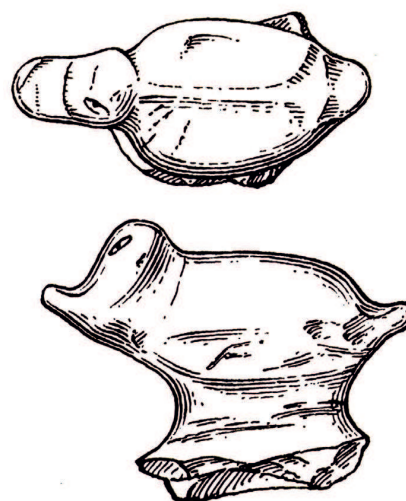
Zájem o výklad někdejšího významu misek s omfalem v životě populací obývajících naddunajskou část barbarika doby římské vyvolal sběr informací k okruhu keramických výrobků, které reprezentuje fragment misky vyzvednuté z výplně osamocené zahloubené chaty z doby římské v průběhu výzkumu vedeného P. Horálkovou-Enderovou ve Slavkově u Brna (přehled základních údajů: Šedo 2005). Nález představuje část nádoby se dnem formovaným do podoby omfalu, na jehož vrcholu bylo vymodelované ptačí tělo připomínající kachnu. Bylo jasné, že zhotovení předmětu bylo vedeno snahou výrobce, aby po naplnění nádoby vodou nebo jinou tekutinou kachnička „plavala“ na hladině, jak to předvádíme na vyobrazení moderní repliky zhotovené v době přípravy tohoto textu (obr. 1).

Správnost identifikace zvířete, jemuž v případě nálezu ze Slavkova u Brna chyběla hlava, potvrdil objev podobného zlomku (obr. 2), jež získala B. Mikulková při výzkumu sídliště z doby římské v Drnovicích. Výplň zahloubeného objektu v tomto případě navíc obsahovala i miniaturní nádobku, misku s prohnutým hrdlem zdobenou dvěma vodorovnými řadami barbotina (Mikulková 2000, obr. 115; 2004, 35, obr. na s. 35). Na hrdle této nádoby (obr. 3, tab. 7: 13) lze sledovat zcela neobvyklou výzdobu vytvářenou liniemi jemných vpichů skládajících útvary, které s jistou pravděpodobností odpovídají písmu nebo jsou výsledkem snahy o napodobení písma.

Do kategorie misek s ptačí aplikou pak bylo možné s jistou pravděpodobností zařadit také zlomek plastiky v podobě kachny, pocházející z výplně zahloubené chaty z mladší doby římské v Červeníku na jihozápadním Slovensku (obr. 4), u níž T. Kolník očekával, že byla součástí nádoby (Kolník 1980, 238, obr. na s. 72). K tomuto okruhu nálezů nejspíš náleží zlomek získaný v průběhu akcí amatérských archeologů na sídlišti v lokalitě Stranin v centrální části naddunajského Dolního Rakouska (obr. 5). Tento fragment je kladen do stupně B2 doby římské (Pollak 1980, 141, 196, Taf. 144: 38). Vodní pták je v uvedeném případě situovaný na dně nádoby, z vyobrazení však není jasné, zda pod ním byl vymodelovaný omfalos. Podle publikované kresby do námi sledovaného okruhu předmětů náleží zlomek z Drösingu, opět v Dolním Rakousku; plastika má zjevně ptačí vzhled a navíc se na spodní straně nalézá důlek – snad omfalos nádoby (obr. 6). Nálezci je ale předmět považovaný za fragment pokličky s plastikou holubice (Allenbauer/Jedlička 2000, 869, Abb. 498). Ze starších moravských nálezů lze brát v úvahu zlomek

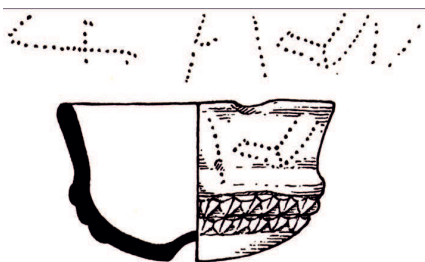

Obr. 1. Moderní replika misky s kachničkou napuštěná vodou; obrázek evokuje funkci předmětu jako pící nádoby. Zhotoveno na základě fragmentů z objektů doby římské, Slavkov u Brna a Drnovice.

Obr. 2. Hliněná aplika v podobě kachničky. Sídlištní objekt z Drnovic na Moravě, doba římská.

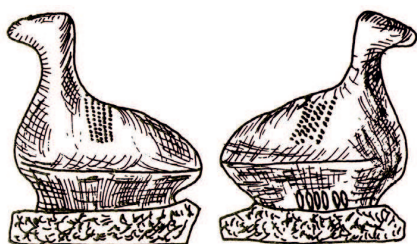
¹ Text vznikl v rámci programu výzkumné činnosti Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., na léta 2012-2017.

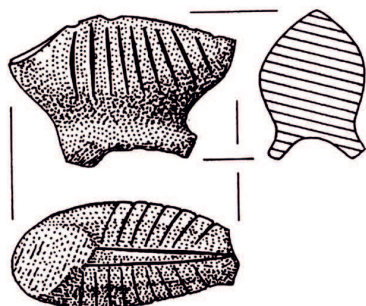
Obr. 3. Miniaturní miska s omfalem, na hrdle vpichy s významem písma nebo napodobující písmo. Sídlištní objekt z Drnovic na Moravě, doba římská.

Obr. 4. Aplika v podobě kachničky, původně součást nádoby. Výplň chaty zkoumané v Červeníku na západním Slovensku, mladší doba římská.

Obr. 5. Plastika v podobě vodního ptáka. Straning v naddunajském Dolním Rakousku, stupeň B2 doby římské.

Obr. 6. Zlomek plastiky ve tvaru ptačího těla. Sídliště z doby římské na lokalitě Drösing v naddunajském Dolním Rakousku.

z Uherského Brodu, pocházející ze sběrů v trati „U Kučovské lávky“ (Peškař 1962, obr. 1: 3a, b).

Prvotní pochyby, zda exempláře ze Slavkova a Drnovic nebyly pouze zcela ojedinělými, náhodně zhotovenými produkty, vyvrátil nález ze sídliště v Hrušovanech u Brna. Ze střepů vyzvednutých ze zahloubené chaty K 502 se podařilo rekonstruovat odpovídající nádobu (Filipová/Harangozóová 2014, 270, obr. 8; Uhlířová 2014). Samotná plastika a i odpovídající mísa byly oproti předešlým příkladům modelovány v mnohem větších rozměrech, u mísy průměr dosahuje až 22,65 cm a výška 7,3 cm; maximální délka těla samotné plastiky (bez chybějící části) dosahuje 7,7 cm. Vnější povrch nádoby byl v tomto případě navíc zdobený ritou výzdobou (obr. 7, tab. 7: 8).

Už z prvních prací K. Motykové-Šneidrové (1960) a I. Peškaře (1962) věnovaných hliněné plastice doby římské na území Čech a Moravy vyplynulo, že plastická (hliněná) ztvárnění v podobě vodních ptáků představovala významnou část studovaného fondu artefaktů a dokonce tato zvířata byla zřejmě upřednostňovaná oproti jiným druhům. Jasná byla i jejich návaznost na produkci doby halštatské, s podobným tvářením neobvyklých hliněných výrobků.

Misky s kachními aplikami mají mnohem starší, z hlediska modelace ale mimořádně blízké obdoby. Otevřené keramické tvary opatřené plastikami v podobě vodních ptáků situovaných na dně pocházejí z oblastí obývaných lidem lužické kultury, z území ležících v západní části její ekumeny. Jako nejbližší paralely lze uvést exempláře z Wartosławi a Krasnego Dłużka v západním Polsku (Gediga 1970; ryc. 51: c, ryc. 52). Další ukázkou ze starší doby železné, z okruhu kultury billendorfské, představuje miska s řadou čtyř vedle sebe postavených plastik vodních ptáků (<https://Alb-Vogelschale.org> pocházející z lokality Klein Döbern v Meklenbursku (obr. 8). Zatím nejmladším známým příkladem nádoby s kachničkou na dně je skleněný výrobek vyzvednutý z merovejského hrobu na pohřebišti na lokalitě Wesel-Bislich, která leží na pravém břehu dolního Rýna (obr. 9). Tento výrobek měl být zhotovený v pozdněantických sklárnách v prostoru Kolína nad Rýnem a do mladšího náleзовého souboru se dostal již jako antikvita (Grote 2000). Domníváme se, že sklářská huť předmět vyrobila podle zvláštního zadání, možná podle předlohy z hlíny nebo ze dřeva.

Lze uvažovat o tom, že misky s omfalem a plastikou v podobě kachničky představovaly produkty, které prezentovaly jistou ideu dobře srozumitelnou v době svého užívání. Část výrobků stejného vzhledu a významu přitom může unikat archeologickému poznávání – například pokud existovaly plastiky ptáčků vyřezané ze dřeva, mohly být vkládané do plochých keramických výrobků a po naplnění tekutinou by plavaly po hladině. Nelze navíc vyloučit, že otevřené vrchlíkovité tvary zhotovené z hlíny a doplněné dřevěnými figurkami měly svoje pendanty v dlabaných dřevěných nádobách; konečně u soustruženého nádobí v místech fixace v obráběcím zařízení nutně vznikl u středu obrobku vyčnělý útvar, který odpovídal omfalu. K jeho odstranění docházelo až po skončení všech pracovních operací.

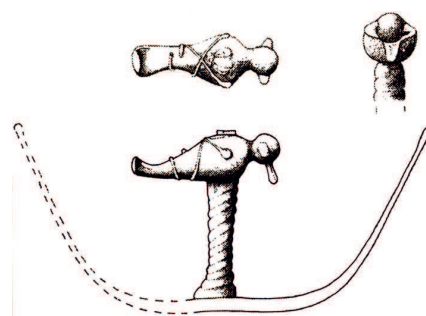
V dalším textu chceme ověřit, zda platí, že i u lidí žijících v době římské v prostoru naddunajského barbarika misky s omfalem, opatřené plastikou v podobě kachničky, byly užívány při neprofánních úkonech a zda tedy ještě v prvních stoletích našeho letopočtu přetrvávaly představy, podle nichž zvláštní znaky jako je kachna, hladina vody a nádobka s omfalem měly symbolický význam. A pokud to v rámci archeologického bádání lze, zda odpovídající komplex znaků výrobci a také uživatelé misek spojovali s úctou ke Slunci. V případě pozitivních zjištění by pak platilo, že Slunce mohlo hrát jistou úlohu ještě v religiozním myšlení

populaci žijících na sklonku středověku. V navazující části článku pak chceme sledovat misky s omfalem, ale už bez apliky v podobě vodního ptáka, a testovat argumenty, které by dovolovaly nově nastolit hypotézu o zvláštním významu těchto jednodušších, běžných misek, u nichž se pouze na vnějším povrchu objevuje výzdoba, kterou by bylo možné podmíněně zařadit do okruhu sluneční symboliky.

Text a v něm prezentované analýzy nemají za cíl sledovat všechny souvislosti, a ani prezentovat všechny použitelné artefakty, informace a v minulosti vyslovené názory. Datování širokého spektra předmětů vyrobených z různých materiálů uváděné v textu užívá časové zařazení prezentované v citovaných zdrojích, někdy ale zjevně antikvovaný stav údajů generuje problémy. V takových situacích a při absenci opor pro bližší určení časového rámce je uvedeno, bez citace, datování podle Atlasu pravěké Evropy (*Buchvaldek et al. 2007*) – o tuto práci se opíráme jako o učebnicový, bazální zdroj údajů. Zvláštní analytická část věnovaná keramickým tvarům z okruhu jednoduchých misek s omfalem byla zpracovaná s vědomím, že této příležitosti nemůže být využito k nastolení nové typologie nebo terminologie, a neměly být sledovány detaily s cílem sledovat všechny nové pohledy na podrobné časové zařazení keramické produkce doby římské.

Hledání analogií v tyhle studii může být pouze výběrové, a v aktuální fázi bádání nelze sledovat danou problematiku v širším časovém a geografickém prostoru. Není rovněž blíže argumentováno analýzami z okruhu umělecké historie, programově jsou opomenuty obecné práce z religionistiky a není podrobně sledována celá škála předmětů a výzdobných motivů, které se objevují v okruhu pravěké symboliky (např. triquetry, spirály, trojúhelníky, girlandy). Nebyla zvlášť sledována ani svastika, v rámci výzdobných motivů v prostorách starověké Germánie hojně zastoupená. Jak se ale v průběhu prací na tomto textu ukázalo, byla to chyba – ve výzdobě misek s omfalem se tento motiv uplatňuje rovněž ve významném počtu případů. Podobně si víc pozornosti zaslouží spirála, jako vyjádření vody v různých souvislostech; pro dobu římskou (stejně jako už pro halštatské období) se stal významný meandr, který lze považovat za derivát spirály upřednostňovaný v důsledku lehkého uplatnění tohoto motivu v textilnictví (*Bouzek 2015, 98*). Na keramice doby římské meandr i svastika byly často vytvářeny radélkem, tedy derivátem kola – znaku Slunce.

Programově bylo rezignováno také na informace ze středoasijských a blízkovýchodních civilizačních center, nejsou využity ani materiály z oblasti obývaných nositeli evropských neolitických nebo eneolitických kultur. Přitom už v rámci kultury Vinča – Turdas se celkem často na keramice objevuje výzdoba s prvky, které v mladších obdobích bývají zařazovány do okruhu sluneční symboliky (různě členěné kruhy, spirála), a nechybí ani indicie pro existenci příbuzných znaků ve středoevropském neolitu (kultura s lineární keramikou). V eneolitických kulturách lze navíc zaznamenat i misky opatřené omfalem a současně pokryté na vnějším povrchu radiální výzdobou. Takové lze najít především v okruhu kultur šňůrového komplexu, v bádenské kultuře a samozřejmě i dalších. Na analýzu odpovídajících materiálů zatím rezignujeme. Napřič časem a prostorem totiž opakovaně vznikaly téměř shodné produkty - pro naše nálezy aplikovaných plastik vodních ptáků z doby římské představuje velmi dobrou formální analogii např. zlomek tvarovaný do podoby (zjevně plavající) kachny z Boskovštejna (obr. 10), pocházející ze sídliště moravské malované keramiky (*Podborský 1993, 142, obr. 86: 5*); využívat informace o takových artefaktech zjevně nemá v této chvíli význam.

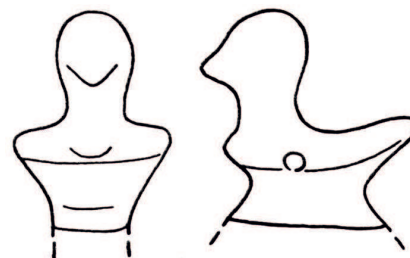
Obr. 7. Miska s kachní aplikou. Výplň zahloubené chaty K 502, Hrušovany u Brna na jižní Moravě, stupeň B2/C1 doby římské.

Obr. 8. Miska s trojicí kachních aplik na dně misky billendorfské kultury ze 7. – 6. stol. před Kr. Klein Döbern, východní část Německa.

Obr. 9. Skleněná miska s kachničkou, výrobek pozdněantických dílen z oblasti Kolína nad Rýnem uložený jako antikvita do merovejského hrobu. Wesel Bislich v Porýní.

Obr. 10. Hliněná aplika v podobě plovoucí kachničky, formální analogie mladších ztvárnění motivu vodního ptáka. Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou, Boskovštejn na jižní Moravě.

Obr. 11. Obřadné pití mléka s ukázkou úchopu misky. Sarkofág princezny Kauit působící na dvoře Mentuhotepa II. (XI. dynastie, cca 2061 – 2010 před Kr.). Dér el-Bahrí, západní břeh Nilu u Théb, Egypt.

Exkurz 1: Příklady indikující význam omfalu

Úprava dna do podoby omfalu, jak je pro dobu římskou zaznamenána u námi sledovaných misek s aplikami v podobě kachny mohla být v minulosti použita pouze náhodně, čistě z praktických důvodů, kdy vyklenutí stěny misy mělo usnadnit užívání předmětů v běžném životě. Proto je nutno testovat, zda u jiných produktů omfaly nesly nějaký zvláštní význam a nepředstavovaly pouze výsledek jednoduchého výrobního postupu.

Omfalos u různých keramických (a také dřevěných a kovových) nádob lze totiž považovat pouze za výsledek snahy zajistit stabilitu nádoby při uložení na rovnou podložku, a u menších výtvorů pak tato úprava dovozovala jejich držení při pití. Zvláštní byl způsob úchopu tvarů, které byly vybaveny omfalem, popřípadě i vrchlíkovitých misek bez této úpravy. Odpovídající úchop lze prezentovat prostřednictvím vyobrazení princezny Kauit (obr. 11) pohřbené v Dér el-Bahrí. Tato žena byla významnou postavou na dvoře Mentuhotepa II. (XI. dynastie, cca 1903 – 1907 před Kr.). Na stěně sarkofágu je vyobrazena při ranní toaletě, kdy jí služebná upravuje účes. To odpovídá běžnému, každodennímu úkonu. Mezi výčtem jejich funkcí se ale objevuje údaj, že byla kněžkou bohyně Hathor, co zdánlivě žánrovou scénu posouvá do okruhu

obřadních jednání: princezně totiž služebník přináší a ze zvláštní, lahvovité nádoby do vrchlíkovité misky servíruje mléko, které na předešlé části vyobrazení bylo podojeno od krávy - zvířecí prezentace uvedeného božstva.

Samotná úprava vlasů a celý výjev ranní toalety bývají uváděny s oblibou i na jiných vyobrazeních z dvorského prostředí starověkého Egypta, odpovídající činnosti jsou v takových případech součástí zvláštního, purifikačního rituálu, při němž ústřední funkci hrálo už zmíněné mléko (*Oppenheim/Arnold/Yamamoto 2015, 96; Pijoan 1977, obr. 85, 86*). Obřadné pití mléka zprostředkovaného zvířetem zastupujícím Hathor (bohyně vybavená atributem slunečního kotouče s funkcí živitelky jak bohů, tak i lidí, sudička při narození dítěte - *Verner/Bareš/Vachala 1997, 210* a obr. na s. 210), náleželo k ranním úkolům její kněžky. Reliéf na sarkofágu tedy zaznamenával situaci, kdy princezna Kauit v rámci svých povinností v oblasti kultu zastupovala celou femininní část populace a pro právě začínající den zajišťovala naději na plodnost, porod a navazující laktaci, od nichž závisela existence příštích pokolení Egypta.

Mělké misky a misky obvykle opatřené omfalem byly užívány v antickém světě k libacím v průběhu obětování. Pateru v přímém vztahu k pohřebním obřadům předvádí například malba na apulském krateru ze 4. století před Kr.; zobrazena je událost zaznamenaná v dílech trojského okruhu, s výjevem chvíl předcházejících zpopelnění Patroklova těla; spolu s těly pobitých lidí, koní, psů a dalších obětí je v těsném sousedství hranice vyobrazený Achilles, jenž provádí úlitbu přes okraj široké, ploché misky (*Müller 2016, 23, 24, Abb. 3*).

Slovem omfalos byly obvykle označovány kamenné bloky situované v místech provozování kultu, s nejznámějším příkladem z kultovního okrsku v Delfách. Ten náležel bohu Apollonovi, na tomto místě vystupujícím především ve funkci zaštitovatele věštění. Omfaly zřizované v mnoha dalších civilizačních okruzích představovaly pro zainteresované komunity ústřední bod jimi vnímaného prostoru, a podle antických představ tím bodem měla probíhat linie označovaná jako *Axis mundi*, osa Světa. Právě v této linii docházelo k prostupování nebeského, pozemského a podsvětího. Odpovídající kamenné monumenty byly vztyčovány často v místech hrobů mytických zakladatelů měst, říší a náboženských vyznání (*Svoboda 1977, 436; Winther 2014, 17-20*).

Mezi atributy spojované s bohem Apollonem náležela i trojnožka, v Delfách umístěná právě v blízkosti tamního omfalu. V nádobě byly spalovány vavřínové listy a jejich výpary (s obsahem laureatinu) účinkovaly jako zdroj věšteckého vytržení (*Burkert 1983, 116-129*). Je zajímavé, že ve vázovém malířství pozdně geometrického období se na nádobách určených k pohřebním účelům objevují malovaná vyobrazení trojnožky se vzhůru vytaženými kruhovými držadly, a nad jejich středem „stojí“ na vysokých nohách vodní pták s prohnutým krkem (*Brann 1962, Plate 18: 305a, b*). Trojnožky přitom hrály stejnou úlohu jako oltáře, a v římských religiózních praktikách kněz provozující oběť v úvodu obřadu používal konvici naplněnou vodou a pateru, již realizoval úlitbu (*Moede 2007, 165*).

Exkurz 2: Projevy úcty ke slunci v době bronzové v severní a střední Evropě (Přesuny Slunce v průběhu dne a noci; prostředky a schrány určené k jeho přepravě; bytosti, které měly zajišťovat přemístování po sluneční dráze)

Zařazení misek s aplikami vodních ptáků z doby římské mezi předměty užívané v okruhu religiózních jednání je nutno podpořit odpovídající argumentací, prostá analogie účinná v archeologické práci nepostačuje. Pro nastolení domněnky, že námi sledované exempláře s aplikou v podobě vodního ptáka mají spojitost se starou tradicí, měla rozhodující význam tabulka, kterou připravil *H. Müller-Karpe (2001, 238-139, Abb. 5)*. Prezentoval tímto způsobem pozoruhodnou skutečnost - znaky, které jsou v Egyptě podle dobových písemných a ikonografických pramenů jednoznačně spojeny se

Obr. 12. Tabulka sestavená H. Müllerem-Karpem zaznamenává znaky, které souvisely ve starověkém Egyptě s označením bohů nebo božských sil, a také v dalších civilizačních okruzích doby bronzové plnily funkci religiálních symbolů. (Podle: Müller-Karpe 2004, Abb. 5; upraveno autory textu).

světem bohů a s božskostí delegovanou faraonům, se objevují rovněž v Syrii a Palestině, v říši Chetitů, dále v prostředí mykénské kultury a ve střední Evropě (obr. 12). Bylo zřejmé, že se v různých oblastech a civilizacích doby bronzové takové znaky opakují a že měly totožné anebo obdobné významy. K těmto znakům zmíněný badatel na výše uvedené tabulce zařadil i mnohokrát opakovaná vyobrazení nebo hmotná ztvárnění vodních ptáků. To má význam pro řešení námi sledovaných problémů – lze uvažovat o tom, že ptačí motiv, v době bronzové přímo spojený s úctou ke Slunci, svůj původní význam v některých civilizačních okruzích úplně neztratil ani v průběhu dalšího vývoje religiálních představ a mohl přetrvávat až do konce pravěku.

V povědomí moderních lidí jsou odpovídající informace svázané s antickými bájemi, uvádějíci funkce boha Héliá. Ten ve dne řídil záprah koní přepravujících ve voze Slunce. Ve starém Řecku byla residua starších religiálních představ navíc petrifikována v kultech boha Apollóna (Bahník 1974, 55), jenž byl už ve starověku spojován se severními oblastmi Evropy, kam se, k Hyperborejcům, pravidelně uchýloval v průvodu svých kultovních ptáků – labutí. Nejstarší zachovaný záznam o existenci země Hyperborejců někde na severu Evropy zaznamenal Hérodotos (484 – asi 430) ve svých Dějinách (IV, 32-36), a v pozdějších pracích se zeměpisným a religiálním zaměřením se objevovaly četné návraty k tomuto tématu. Lze očekávat, že odpovídající sdělení nebyla úplně srozumitelná ani antickým lidem, obyvatelům klasického Řecka, je ale identifikovatelný vztah božstva k neustálému střídání ročních období, jak byly deklarovány přesuny tažných ptáků.

Labutě doprovázejí rovněž vyobrazení Afrodity a především Artemidy – přesunovala se na jejich hřbetech anebo mohly tvořit záprah jejího vozu. Ve starověku především Artemis plnila funkce při regulaci lidského jednání za lovu a při ochraně posvátných míst, v nichž nebylo dovoleno zabíjení zvířat. Uplatňovala se přitom mnohem starší idea s kořeny až v neolitickém období, její archetypální zobrazení v podobě steatopygny ženy pochází z tureckého Çatal Höyük z doby kolem roku 6000 před Kr. (Hughes 1990, 191-194).

Slunce a jeho různá vyobrazení v prostoru zahrnujícím Egypt, střední a i severní Evropu se stalo předmětem badatelského zájmu už v padesátých letech minulého století (např. Kossack 1954; Sprockhoff 1954), a odpovídající témata (především kultovní vozíky, sluneční bárky vystupující v rámci slunečních kultů, koně, vodní ptáci) zůstaly nadále předmětem badatelského zájmu (např. Hänsel 2012; Ilon 2012; Wirth 2010). Problematika je konečně sledována i v našem prostředí (Novotná 2012; Švecová 2004). Objevují se navíc i excelentní nové nálezy, například hliněný vozík s malovanou výzdobou z halštatského období nalezený v bohatém hrobě 4270 ve slezské Domaslawi (Gediga 2012).

Nazákladě staršího bádání lze resumat, že ve společnostech bez znalosti písma Slunce a s ním asociované významy byly prezentovány především v podobě piktogramu s radiálně uskupenými čarami vyznačujícími paprsky, anebo prostřednictvím znaků, nejčastěji v podobě kruhu s různými úpravami – především kruh s bodem uprostřed, objevuje se rovněž kruh zaplněný menšími koncentrickými kruhy, kruh s vloženým křížem odpovídající zobrazení vozového kola (obvykle) o čtyřech loukotích, a náleží sem kromě jiného také trikvetry nebo svastiky. Kolo přitom zjevně odkazovalo svým potenciálně setrvalým otáčením na Sluncem řízené, neustálé střídání dne a noci nebo připomínalo nástup ročních období. S těmito prvky bývá velmi často asociovaná spirála, zastupující opozitum Slunce – vodu.

Pohyb Slunce při jeho přesunech zprostředkovávaly v představách lidí mnoha pravěkých kultur zapřažená zvířata přímo, nejčastěji kůň, určený zpravidla pro denní dobu. Prostředkem pro přepravu můžou být vozy, dvoukolé nebo čtyřkolé, a pak vhodná plavidla, jednak lodě s odlišně profilovanou přídí a kormou, a pak bárky, s trupem symetrickým, opatřeným na obou koncích protomami vodních ptáků. Slunce však může být „uloženo“ rovněž v nádobě, pokud ta nepředstavuje pouze obal na tekutinu užívanou při odpovídajících kultovních úkonech. (Přesun významů mezi pojmy Slunce/nápoj a opačně byl zřejmě běžný, pak ale musíme akceptovat možnost, že zvláštní význam mělo i pití vybraného nápoje se vztahem ke Slunci.) V úloze doplňujících průvodců vystupují někdy další zvířata (např. had, vodní – mořský had, ryba, pták – dravec se zakřiveným hrotitým zobanem).

Přeprava Slunce z místa západu do bodu, kde bude vycházet, probíhala v průběhu noci zvláštním způsobem – tato část denního cyklu nepředstavovala pouze dobu, kdy nastane temnota posléze nahrazená časovým úsekem s denním světlem. K nastolení nového dne bylo zapotřebí Slunce, po dobu noci dočasně zbavené síly, přepravit zpět na místo východu. Odpovídající přesuny v některých případech probíhaly zřejmě po noční obloze, ta ale mohla být vnímána jako vodní hladina, reprezentovala nebeský oceán, a v některých představách se návrat zřejmě odehrával na hladině podsvětích vod. Návrat k bodu nového svítání byl tehdy podmíněn překonáním cesty tmavou nocí nebo pohybem přes podsvětí, přičemž sluneční kotouč po tu dobu vyžadoval zvláštní ochranu. Bezpečný transport se navíc nemohl odehrát bez asistence dalších hybatelů. Odpovídající cesta probíhala nejčastěji v doprovodu různých druhů vodních ptáků. Ti byli jednoznačně upřednostňováni – zřejmě proto, že vládla představa, že jsou disponovaní jak k chůzi po zemi, tak i k létání, plavání a potápění, a zvládají tedy pohyb v různých živlech. Slunce, předmět „péče“ je pak doplněním tohoto portfolia o dynamický moment, kdy v perspektivě dne se uplatnilo jako nositel tepla a světla vystupujících v terestrickém světě v podobě ohně.

Akceptování významu Slunce s jeho denní a noční poutí mělo dopad i na představy o existenci lidských bytostí. Idea dosazující Slunce do postavení rozhodujícího elementu pro existenci přírodních jevů se uplatnila ve výkladech o posmrtném životě. S kosmickým „programem“ přesunu slunečního kotouče byl totiž v symbolické rovině spojován přesun, jenž mrtvým dovoloval podílet se na příští existenci a pohybu Slunce, v noční fázi, a také poté, co nastane nový den.

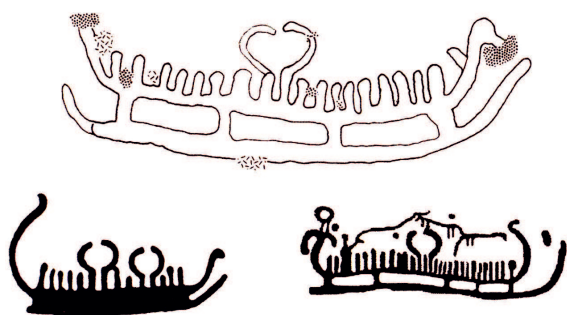
Střední Evropa – sluneční kultury doby bronzové a halštatské

Nejčtenější doklady indikující v Evropě úctu ke slunci anebo dokonce kult slunce jsou uváděny pro dobu bronzovou a navazující dobu halštatskou, s dominancí v okruhu kultur popelnicových polí, další okruh představoval skandinávský prostor. Systémem idejí formulovaných s ohledem na dobové normy intelektuálního myšlení v podobě mýtu odpovídal zřejmě některými aspekty tomu, co v antickém světě reprezentovaly kultury spojované s bohem Apollonem. Takovým způsobem byla vnímána a popisována realita přírodního světa s opakujícím se příchodem a úbytkem světla resp. tepla, determinovaná pohyby Slunce v průběhu roku a v průběhu dne. Ideje s blízkým obsahem propojovaly mediteránní oblast Evropy přes Balkán a středoevropské vnitrozemí se severní Evropou. V rámci stávajících technologických dovedností a pracovních technik byla předmětům, které vznikly v rámci prezentace těchto myšlenek, věnována zcela mimořádná pozornost.

Severský okruh v době bronzové reprezentují jinde výjimečné rytiny na skalách, s opakovaně předváděným motivem lodě. Zaznamenávána byla skutečná plavidla schopná námořní plavby, s odlišnou profilací pro provu a kormu, navíc se v některých případech na jejich bocích objevují i vesla. (Ta však v přeneseném smyslu mohou zastupovat sluneční paprsky zajišťující pohyb nebeských plavidel.) Existují vyobrazení, na nichž kůň tahající Slunce bývá zaznamenán v sousedství lodě takovým způsobem, aby bylo jasné, že toto zvíře má přesunovat Slunce po nebi ve dne a další přeprava,

v noci, bude zajištěna lodí (Panchenko 2012, 6-8, fig. 1, 2, 3). Pohyb Slunce v průběhu dne a noci v představách tamních lidí tedy probíhal v průběhu dne po obloze, stejnou trasou, opět po nebi, anebo po hladině nebeského oceánu, se zpravidla odehrával návrat do výchozí pozice. (To překvapivě odpovídá některým okruhům představ známých z Egypta – tamní představy zmíníme v dalším textu.)

Zvláštní postavení mají vyobrazení kotlů na severských skalních rytinách. V Bohuslānu v jižním Švédsku jsou kotle umístěny nad palubou lodě (obr. 13), tedy na stejném místě, kde se obvykle objevuje znak určený pro Slunce (Panchenko 2012, 14, fig. 8 a-c). Známé jsou i vyobrazení plavidel s antiteticky postavenými protomami vodních ptáků, jak to odpovídá slunečním bárkám (dekorace na bronzové nádobě z lokality Siem na severovýchodě Jutského – poloostrova (Panchenko 2012, fig. 5).

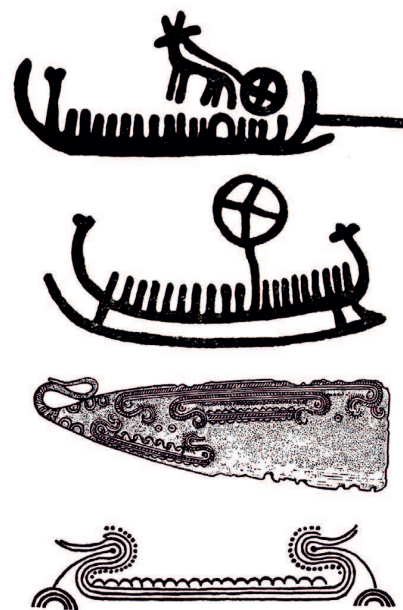
Obr. 13. Lodě převážející na svých palubách kotle s ukrytým Sluncem. Skalní rytiny, Bohuslān v jižním Švédsku, severská doba bronzová.

Představy o denní a noční cestě Slunce ve Skandinávii doby bronzové dále ilustrují četné výjevy s odpovídající tematikou zaznamenané na kovových předmětech. Ve svém katalogu zahrnujícím nálezy z Dánska evidoval F. Kaul (1998) celkem 419 položek s rytými vzory, přičemž největší počet vyobrazení se vázal na bronzové břitvy, v této oblasti se sekáčkovitým tvarem. Z jejich rukojeti vybíhá na zúženém konci esovitě svinuté ukončení. Rytiny zaznamenávají jak samo Slunce, tak i další znaky z okruhu sluneční a nebeské symboliky (běžně trikvetry, kompozice se systémy spirál, meandry, pásy a plochy s řadami vícenásobných oblouků). Charakteristickým motivem jsou opět obrazy lodí, na čepelích břitev často vystupující v párech. V některých případech mají odlišnou orientaci, z hlediska směru pohybu, a mohou zaujímat i opačnou pozici z hlediska směřování kýlu. Jindy zastupuje jedno z plavidel sama břitva, její tělo pak představuje součást „příběhu“, přičemž směr plavby a odpovídající orientaci definuje aktuální postavení esovitě svinutého konce (Kaul 2003, 40).

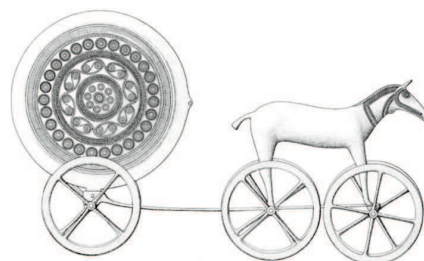
Přímé nasazení zvířete (z okruhu *equidae* nebo *cervidae*) s dalším využitím lodě pro přesun slunečního kotouče v noci v „modelové“ podobě, jak je zaznamenané například na rytinách z Kalleby nebo Qville v západošvédském Bohuslānu, se liší od výjevů s plavidly na bronzových břitvách. Na nich Slunce reprezentují drobné kroužky s bodem uprostřed, půlobloučky umístěné v různých pozicích. Některé záznamy na bronzových výrobcích se pak shodují s úpravou slunečních ptačích bárek typických pro jižněji položené části Evropy, kde přebírají funkci realizátorů přesunů vodní ptáci. V případě bárky z Emmeln v severozápadním Německu jsou „zapřaženi“ do Slunce prostřednictvím táhla upevněného o hrdla protom na obou koncích zcela symetrické loďky (Sprockhoff 1954, Abb. 6: 2; Abb. 16: 1, 7; 23: 20). V uvedeném případě pak Slunce v podobě vyklenutých půloblouček zjevně zapadá a vstupuje pod hladinu moře (obr. 14).

Předmětem, na němž byl charakteristickým způsobem zaznamenan princip pohybu Slunce v intencích představ rozšířených ve skandinávské oblasti je vozík z Trundholmu, místa na ostrově Zeeland na východě Dánska (obr. 15). Jak samotný předmět, tak i složitá výzdoba otvírá prostor pro podrobný výklad někdejších významů všech použitých prvků (Sommerfeld 2010). Vlastní korpus představuje kůň nasazený na konstrukci o čtyřech kolech. Zvíře za oj táhne dvoukolový vůz, na němž je vztyčený plochý sluneční kotouč. Pokud směřuje zápřah zleva doprava, v představě pohybu po obzoru za dne, je z hlediska pozorovatele viditelná strana s pozlaceným povrchem. V obrácené pozici, při pohybu zprava doleva, kdy má být předvedený pohyb v noci, je viditelná druhá strana, a ta už je bez plátování drahým kovem, zůstala bez zvláštní úpravy, uplatňuje se zde pouze bronz. Zajímavý je detail – na obvodu kotouče je malé poutko, totožné pak nalézáme pod hrdlem koně. Opratě, které probíhaly otvory, dovolovaly Slunci přímo „řídít“ zápřah.

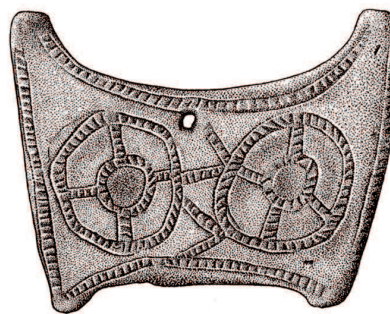
Kořeny střeoevropských vyobrazení vozů souvisejících se Sluncem můžeme hledat v hliněných modelech, jaké reprezentuje nález z obce Pocsaj ve východním Maďarsku. Zde byl nalezen hliněný model vozu s kvadratickou korbou, s rytými detaily na vnějším povrchu, je tak vyznačený výplet. U spodní hrany delších stran se nalézají otvory pro osy z organického materiálu, na jejich konce byla upevňována čtyři kola, hliněná anebo vyřezaná ze dřeva. Na přední straně korby jsou vyryty dva vedle sebe postavené kruhy s vepsaným křížem (obr. 16), které můžeme považovat za znaky Slunce. Mezi nimi je umístěný znak v podobě klikatky, jenž lze vyložit jako jho zaznamenané ve vertikální poloze. Podle tohoto výkladu by tedy místo obvyklého zápřahu dvou zvířat na jiných soudobých modelech námi sledovaný vozík „táhl“ zdvojené

Obr. 14. Různé způsoby přesunů Slunce (seshora dolů): sluneční kotouč tažený zvířetem ve dne – pro noční přesun je připravená loď v sousedství; námořní loď s upoutaným Sluncem; plavidla mířící různými směry pro den a noc; výsek scény, kde kachny zaznamenané jako protomy ptačí bárky se ujímají zapadajícího Slunce. Kalleby a Qville, jihozápadní Švédsko (skalní rytiny), Vojens v Dánsku a Emmeln v severním Německu (rytiny na břitvě a na bronzové nádobě).

Obr. 15. Kultovní vozík z Trundholmu směřující vpravo, přičemž je viditelná pozlacená strana slunečního kotouče (denní pouť Slunce po obzoru); při pohybu vlevo by se objevil pouze bronzový povrch (noční cesta). Ostrov Zeeland na východě Dánska, starší část severské doby bronzové.

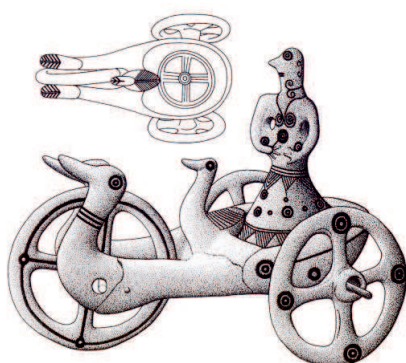

Obr. 16. Čelní strana korby hliněného vozíku s dvojicí znaků pravděpodobně v úloze Slunce; uprostřed „na výšku“ postavené jho. Náhodný nález v Pocsaj ve východním Maďarsku, otomanská kultura.

Slunce. Na zadní straně korby se nalézají dva stejné kruhové znaky, mezi nimi pak leží místo jha šrafovaná „homole“. Model vozíku je připisován otomanské kultuře, obdobné produkty se však objevují i v dalších kulturních okruzích (Vosten 1999).

Z. Farkaš uvažuje o tom, že dva páry rytých znaků v podobě kruhu umístěných na kratších stranách zastupují kola se čtveřicí loukotí (Farkaš 1984, 26), stejné konstatování uváděl při první publikaci nálezu i K. Mesterházy (1976). Tento badatel zdůrazňuje stopy červeného barviva, které jsou patrné na vnitřní straně korby. Závažné je jeho zjištění, že existovala zvláštní distribuce odpovídajících vozíků v prostoru města Aššur – objevovaly se v okolí chrámu bohyně Ištary, co kontrastovalo se zanedbatelnými počty zastoupenými v residenčních areálech. Podporovalo by to úvahy o ukládání takových předmětů v kultovních okrscích, kde měly nějakou úlohu v dobových rituálech. Obdobné hliněné výrobky v středoevropském okruhu se však nalézají téměř výhradně na sídlišťích. Tuto skutečnost lze vysvětlit tak, že byly určeny jako votivní dary svatyním situovaným v sídlech komunit anebo měly zvláštní místo na domovních oltářích (Mesterházy 1976, 230, 2 kúp.).

Je zapotřebí upozornit na výraznou symetrii předmětu. Touto vlastností by předjímal obdobné řešení běžné u středoevropských ptačích slunečních bárek. Vozík má na okraji vpředu i vzadu po jednom drobném otvoru, kdyby jimi byla provlečená lanka, dovolovala by táhnout předmět jedním a pak druhým směrem, v intencích pohybu za dne a v noci. Na rozdíl od vyspělejších produktů z okruhu slunečních vozíků v případě nálezu z Pocsaj mělo Slunce, zdvojené a zařazené na přední i zadní stranu předmětu, privilegium/povinnost obstarávat fiktivní pohyb samo.

Obr. 17. Hliněný model z Dupljuje, nahoře náhled po odejmutí vozky – na dně korby je inkrustací zvýrazněný znak Slunce převáženého v době noci. Dupljaja, břeh Dunaje u východní hranice Srbska, období popelnicových polí.

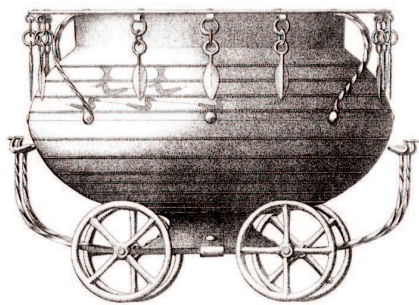
Známý hliněný vozík (větší z dvou exemplářů) z Dupljuje, lokality ležící u břehu Dunaje ve východním Srbsku (Buchvaldek 2007, 479; 1700 až asi 1300 před Kr.), má konstrukci korby podpíranou dvěma koly o čtyřech loukotích, z obvodu korby na předním okraji vystupuje protoma kachny. Oj, kterou ve vodorovné poloze vzpírá další, třetí kolo, je vpředu ukončená rozeklaným koncem, zde jí zakončují dvě kachní protomy, umístěné do pozice tahounů vozidla. V korbě stojí vzpřímeně vozataj, dutá plastika s hrotitou tváří. Jeho zvonovité oblečení pokrývají ryté a inkrustované znaky odpovídající seriálu bronzových šperků a ozdob, je zde nákrčník, brýlovitý závěsek, pás s trojúhelníkovitými závěsky a další (Matić 2010). Vlastní předmět, k jehož přepravě byl vozík určený, se objeví po odejmutí figurky – na dně korby se totiž nalézá zvláštní znak, pečlivě rytý kruh s vloženým křížem (obr. 17), zjevně představující Slunce v době, kdy má být chráněno po dobu nočního přesunu. K „soupravě“ náleží ještě „poklička“ s ouškem, v případě umístění nad vozík zastupující snad nebeskou klenbu nebo klenbu podsvětí.

pak může mít nanejvýš funkci kněze nebo účastníka obřadu. (Neobvyklé je, že totožný vzhled tváří vybíhajících do hrotu se objevuje u osob účastnících se ekfory, jak je zaznamenaná na krateru geometrického období od Dipyllské brány v Athénách.) Je zapotřebí připomenout, že na rozdíl od vozíku z Trundholmu s opratěmi vycházejícími z okraje slunečního kotouče „zajišťoval“ řízení v případě Dupljuje zvláštní vozataj vkládaný do vozidla. Slunce v tomto případě zůstává skryté a zcela pasivní.

Významné je, že skutečným předmětem, jenž je předmětem transportu, je znak zastupující Slunce, vozataj s hrotitou tváří (maskou?)

Figurku z dupjajského vozíku uvádí J. Bouzek mezi předměty z doby popelnicových polí, z konce 2. tisíciletí před Kr., které svými inkrustovanými vzory představovaly předlohy pro výzdobu v rukách modelované keramiky na území Attiky v začátcích geometrického období, tedy v desetiletích následujících po destrukci mykénské kultury.

Zvonovitým tvarem těla téměř totožné figurky, hliněné „panenky“, se objevují v tamních žárových hrobech žen a dětí po dlouhý čas, až do 2. poloviny 8. nebo začátku 7. století před Kr. (Bouzek 1974, 36-38, 55, fig. 15: 3). Tyto předměty pak otvírají prostor pro hledání cesty, jak se v mnohem mladším, geometrickém období mohl objevit způsob úpravy tváří účastníků vyobrazovaných na scéně s ekforou od Dipyllské brány v Athénách.

Obr. 18. Bronzový kultovní vozík, nad koly dvojice lodí s kachními protomami a kotel. Skallerup v Dánsku, III. perioda severské doby bronzové.

Princip plavidla s „nákladem“ v podobě kotle, jenž představuje schránu na převážení Slunce, se uplatnil v dalším nálezu učiněném v prostoru severní Evropy. Konstrukce vozíku z mohyly Trudshøj ve Skallerupu v Dánsku spojuje hned několik prvků, které se uplatňují u prostředků sloužících k přesunům Slunce (obr. 18). Bronzový čtyřkolový vozík nese dvojici lodí reprezentovaných silným tordovaným drátem, s kachními figurkami, které ukončují vrcholy vysokých, vzhůru

vytažených a souměrných konců bárek. Na této nosné konstrukci spočívá kotel s rytou výzdobou, v níž se uplatňují vodní ptáci a motivy v podobě přesýpacích hodin. Existence prvků s vodními ptáky indikuje výrobní okruh předmětu nalezeného v prostředí z III. periody severské doby bronzové - pocházel z jižněji položených oblastí a je považován za import ze středoevropského prostředí, kde mu odpovídají nálezy stupně BZ D (Kaul 2014, 473, 474, Abb. 55). V tomto případě se skutečně uplatňuje okruh zvláštních, v severském prostředí neobvyklých znaků - místo lodí jsou použity bárky, jejich „lodní trup“ je symetrický a na obou koncích se objevují kachní plastiky, a tento motiv provedený rytím se pak znova citovaný na hrdle kotle. Významné je navíc, že tato bronzová nádoba byla použita jako popelnice, a pohřbený jedinec byl tímto způsobem povyšovaný přesunem do světa ovládaného pohyby Slunce, čímž se mu zřejmě dostávalo statutu odpovídajícího postavení heroů v chápání antického světa.

Ve středoevropském prostoru, v okruhu kultur popelnicových polí doby bronzové a i v době halštatské, dosáhl motiv vodních ptáků a ptačí sluneční bárky největšího uplatnění. Často vlastně reprezentují Slunce bez toho, aby muselo být samo vyobrazené. Uplatňovala se přitom různým způsobem opakovaně stejná symbolika, v detailech se však jednotlivá řešení různí, i když je jasné, že realizace vycházejí ze stejné ideje s dominancí motivu bárky. V mladší době popelnicových polí (13. století před Kr.) tato symbolika zaujímal dominantní postavení v rámci náboženských symbolů Střední Evropy (Jockenhövel 2003, 110; Zemmer-Plank 1980, 228-230).

Přitom nelze počítat s úplnou homogenitou idejí a jejich projevů v prostoru a čase. Navíc i v tomto období docházelo k významným přesunům různě velkých skupin obyvatel, a ti si s sebou nesli vlastní představy, které byly v nově zaujatých místech heterogenní. Projevy zaznamenané v archeologickém obraze pak dokládají existenci cizorodých prvků, které se mohou uplatnit především v okruhu hrobových příloh vybíraných s cílem deklarovat identitu pohřbeného. Produkty a zřejmě i konkrétní osoby z okruhu severské doby bronzové se tak objevovaly až ve střední Evropě, jak to dobře ilustruje nález břitvy - součásti tetovací soupravy uložené v popelnicovém hrobě zkoumaném na lokalitě Kapušany na východním Slovensku. Břítva s volným, esovitě svinutým držadlem a podlouhlou čepelí má být jedním z dokladů významných podnětů pronikajících ze Skandinávie přes Poodří a Potisí až do Sedmíhradska. Tento předmět je datován do IV. periody severského okruhu doby bronzové a představuje součást výbavy hrobu, v němž je doložena souprava instrumentů užívaných k tetování (Novotná 2008, 313, Abb. 1: 6; Jockenhövel 1971, 202-203).

Zajímavá je výpověď bronzového závěsku v podobě loďky z Marhaň na severovýchodním Slovensku (obr. 19), jenž je kladen do doby mezi lety 1200 - 1100 před Kr. (Vladár 1983, obr. 32). Předmět vykazuje prvky plavidla se symetrickým trupem, v řadě umístěné svislé provrty dovolovaly po provlečení provázků vytvořit nad palubou iluzi lanoví. V rekonstrukci J. Paulíka se tato vlákna měla spojovat do kotoučovitěho „rozdělovače“ (Paulík 1999, 40, obr. 7: 2), a trup loďky by tak byl zavěšen pod diskem s významem Slunce; lanka by současně měla význam slunečních paprsků. Spojitost se slunečními bárkami prezentují u tohoto modelu loďky symetrická příď i kormo, které vybíhají do značně stylizovaných hlaviček vodních ptáků. (Výše citovaný autor však v protomách vidí hlavy koní.)

Zdá se, že motiv protom v podobě vodních ptáků provázel v cizím prostředí osoby s vazbami na středoevropské prostředí. J. Bouzek (1985, 178, Fig. 7) už v osmdesátých letech připomenul protomy vodních ptáků, které byly vyobrazeny na lodích ve scéně předvádějící námořní bitvu Mořských národů s loďstvem Egyptanů za vlády Ramesse III (1183/82 - 1152/51 před Kr.). Scéna je součástí výzdoby chrámového komplexu v Medinet Habu (Müller-Karpe 1980, Taf. 721; Verner/Bareš/Vachala 1997, obr. na s. 58 a 299). Zvláštní prvek - konce lodí utvářené do podoby ptačích protom - vystupuje jako zjevný identifikační a diskriminační znak nepřátel Egyptanů (obr. 20).

Na jedné z lodí invazorů napadené egyptskými lukostřelci se nalézají pouze jedinci probodeni šípy, a jejich plavidlo je převrácené kýlem vzhůru. Opakuje se zde, snad ne pouze náhodou, protiklad známý z vyobrazení zaznamenávajících denní a noční pohyb Slunce na předmětech spojovaných s pohřebními obřady - jiná loď z tohoto výjevu, na níž část nezraněných bojovníků tzv. mořských národů ještě klade odpor, je totiž zachycena v normální poloze, a plave na hladině.

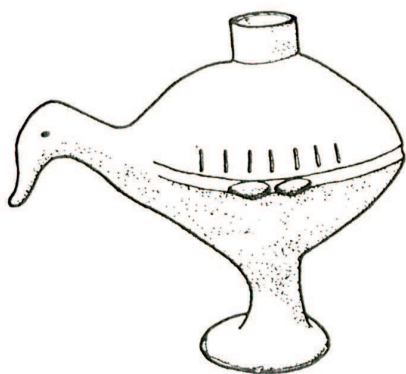
Exkluzivnímu postavení vodních ptáků v některých kulturách doby bronzové a halštatské odpovídá i velký počet keramických výrobků náležejících do kategorie zoomorfních nádob, jak je pro středoevropský

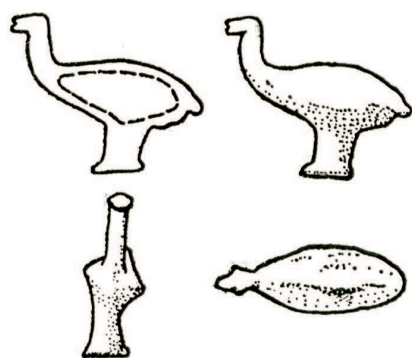
Obr. 19. Bronzový přívěšek v podobě loďky. Marhaň, severovýchodní Slovensko, mladší doba bronzová.

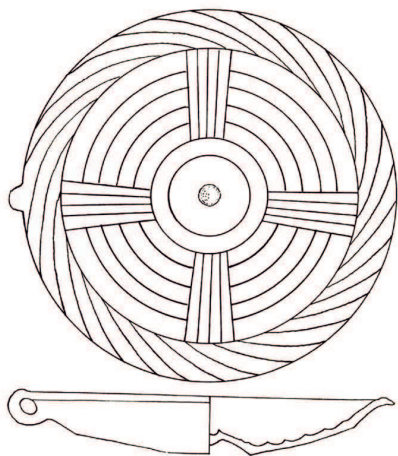
Obr. 20. Plavidlo tzv. mořských národů v bitvě s vojsky Ramesse III (1183/82 - 1152/51 před Kr.). Prova a kormo jsou vytaženy do podoby hlav vodních ptáků. Medinet Habu, Egypt.

Obr. 21. Zoomorfni nádobka lužické kultury. Chróstnik ve Slezsku.

Obr. 22. Figurka ptáčka na vysoké nožce. Zeitheim ve východním Německu, lužická kultura.

Obr. 23. Výzdoba na vnitřní straně mísy knovízské kultury. Droužkovice, západní Čechy.

prostor sledoval V. Podborský (1982, 30-43, obr. 9: 6, obr. 11: 3, 5, 7, obr. 13: 5, 6, 8). Jejich zhotovení byla věnována velká péče, a část z nich, nádoby s výlevkou, mohly sloužit při obřadech jako schrány, z nichž byly při zvláštních příležitostech nalévány vybrané nápoje (Peškař 1961). U jiných, s vysokými úzkými nožkami (obr. 21), se můžeme dohadovat, že je bylo lze postavit do nějaké větší nádoby naplněné tekutinou (např. Gediga 1970, ryc. 21: b). (Je velmi pravděpodobné, že experiment by v takových případech potvrdil jejich schopnost vznášet se na hladině i v případě, že byly naplněny menším množstvím vybraného nápoje. U uzavřených dutých plastik v podobě vodních ptáků je plavání zaručené.)

Pro prostor lužické kultury, se zaměřením na polské území, jsou zpracovány přehledy zaznamenávající četnost zvířecích kostí v různých náleзовých komplexech. Lze tak srovnat frekvenci různých zvířat s mimořádně četnými vyobrazeními ptáků, kteří se stávali součástí výzdoby. S překvapením lze zjistit, že s velkým počtem vyobrazení na předmětech kontrastuje minimální zastoupení ptáků v hrobech lidí nebo v samostatných zvířecích pohřbech (Węgrzynowicz 1982, 215-220).

B. Gediga (1970) při studiu soustředěném na sledování figurálních motivů ve stejném prostředí zařadil do kategorie plastik ptáků (obr. 22) nálezy ze 138 lokalit, a další položky náleží do skupiny ornitomorfních nádob, u nichž vykazuje 49 lokalit (Gediga 1970, 40-86, mapa 1, 2). Vodní ptáci, z nichž část je vyobrazena tak, že zjevně „plavou“, v sledovaném souboru zcela nepochybně dominují. Mapy, které provázejí analýzy, vykazují zářezující skutečnost: maximum evidovaných nalezišť se nalézá u střední Odry a jejích přítoků, na severu po území s řekou Noteč. Na tuto oblast navazuje další koncentrace na středním Labi. Ve východněji položených oblastech přičítaných lužické kultuře se však až na výjimky odpovídající nálezy neobjevují. Zdá se, jakoby na východě lužické oblasti zájem o využívání ptačích motivů nebyl stejně intenzivní, a bude nutno ověřit na základě nových, aktuálních informací, zda snad se tam nenacházela oblast s poněkud jinými religiozními představami.

Zvláštní uplatnění slunečních symbolů lze uvést v nálezech z okruhu knovízské kultury, jejíž trvání je kladeno do období 1300 – 950 před Kr. Četné mísy s tordovaným okrajem zdobené sluneční symbolikou pocházejí z Kněževsi u Prahy. Až 81 kusů plochých talířových misek nese na vnitřní straně opakující se výzdobné motivy – u středu jsou vyobrazeny kruhy, a k okrajům vybíhá vířivé tordování. Plocha s výzdobou je tuhovaná a vyleštěná až do kovového lesku, naproti tomu vnější strana zůstává hrubá. Talíře mají tak malé ouško, že jej není možné použít k uchopení, a lze se domnívat, že sloužilo nejspíš k pověšení talíře v úloze slunečního disku na svislé ploše. Obdobné nálezy z Droužkovic jsou rovněž zdobené sluneční symbolikou (obr. 23). Některé sluneční talíře podle všeho bývaly výbavou svatyní, a hromadné nálezy, naskládány na sebe v zahloubených objektech, by také mohly vypovídat o jejich záměrném, rituálním ukládání do země (Smejtek 2007, 249-263), náležely by mezi použité a tabuizované kultovní předměty – *favisa*.

Na územích zaujatých lidem lužické kultury, na jižním okraji jejího rozšíření, se objevují četná chřestítka představující kachnu nebo labuť (Štrof 1993, 304, 305), přičemž jejich produkce pokračuje i v kultuře slezskoplatěnické (Filip 1936-1937, 55). Tyto předměty jsou konečně zastoupené i v dalších středoevropských kulturách – vzácně se objevují ve výbavě hrobů kalenderberské, bylanské a halštatské mohylové kultury (Chytráček/Chvojka/John/Michálek 2009, 205). Celkově časté jsou

zoomorfni nádoby, někdy opatřené druhou výlevkou vybíhající ze stěny nádoby v místě, kde je modelovaná hlava zvířete. Známe jsou od počátku lužické kultury a pokračují až do doby halštatské (Podborský 1982, 31, 33, 36). Dobový zájem o ptačí symboliku nebyl omezený na výrobky z hlíny, zvláštní okruh reprezentuje hromadný nález bronzových předmětů ze Svijan. Jsou utvářeny do podoby stylizovaných labutích hlaviček s očima naznačenými kroužky (Filip 1936-1937, 100, 101). Měly zřejmě úlohu kování „ptačího“ vozu, jehož konstrukce byla zhotovena ze dřeva.

Na halštatských tepaných bronzových miskách se kachny objevují na okrajích, jsou střídány se symboly Slunce – např. nálezy z hrobů v Hallstattu (Kromer 1959, 44, 77-78, 278, Tab. 1: 34a, Tab. 39: 4, Tab. 42: 7). Lze podotknout, že zvířata bývají obrácená tak, aby směřovala vlevo, tedy vyjadřují princip fiktivního nočního pohybu po obloze, od západu k východu. Z téže lokality pochází podstavec ve tvaru kruhové lampy, jehož horní část je zdobena střídajícími se kachnami a kroužky a ve spodní je propojena mřížkou, na níž jsou umístěny drobné ptačí figurky (Kromer 1959, 119, Tab. 101: 3). Známa je i miska se dvěma ptačími figurkami stojícími na protilehlých okrajích (Kromer 1959, 137, Tab. 121).

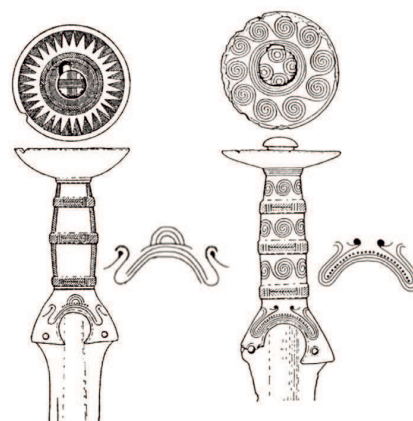
Sociální aspekty užívání námi sledovaných symbolů se zabýval S. N. Becker. Podle jeho závěrů se ve starší fázi popelnicových polí ptačí motivy vyskytují především na osobních věcech užívaných příslušníky nobility, jako jsou meče (nebo obecně předměty použitelné ve funkci prostředku interpersonálního násilí) a objevují se i na honosných ozdobách těla. Běžný motiv tohoto období představují vodní ptáci, a četné jsou vyobrazení se slunečními bárkami, které bývají ukončené na prově i kormě antiteticky umístěnými hlavami vodních ptáků. Tento motiv se opakovaně vyskytuje na přechodu rukojeti a čepele mečů a je umístěn tak, aby se jej majitel při manipulaci v průběhu boje musel dotýkat (obr. 24). Úprava čepelí bronzových mečů totiž odpovídá *ricassu* novověkých šermířských zbraní, kdy břity v části přiléhající k rukojeti byly otupeny a prsty přes záštitu přesahovaly na tuto část zbraně. Rytý motiv tak byl vnímán a osvojován hmatem.

Dá se říct, že motiv bárky a i další asociované znaky byly spojeny s lidmi, kteří náleželi k vybrané sociální skupině, která si odpovídající význam symbolu uzurpovala a zatím nenáležel v plném rozsahu společnosti jako celku. Ke změně došlo v mladší fázi období popelnicových polí, v časně době železné, kdy se motiv ptáka začal široce uplatňovat u běžných předmětů, včetně keramiky. Ke konci starší doby železné tento trend formalizovaného designu vrcholí v neustálém předvádění motivu ptáků na kovových nádobách, především situlách a kotelích. Ptačí symbolika mohla hrát zvláštní roli v době bronzové a starší době železné z toho důvodu, že fungovala jako prostředek pro artikulování osobních a společenských zájmů. Tyto zájmy pak byly zaštitovány odkazy na rituály a pravidla provázející religiozní myšlení. Prostřednictvím stálého opakování standardizovaného, kanonizovaného motivu se stala ptačí symbolika součástí kolektivní paměti lidí, fungovala jako mnemotechnická kotva ve společnostech bez znalosti písma (Becker 2012, 5-8).

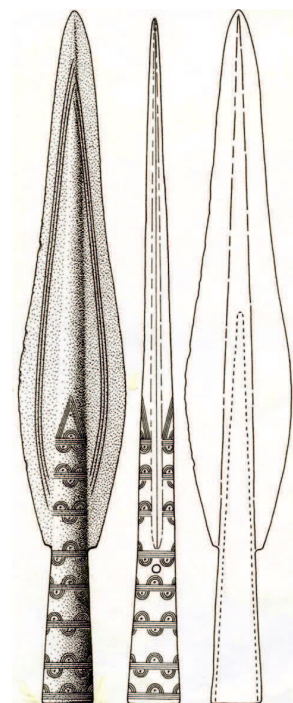
Výzdoba se vztahem ke Slunci se kromě mečů objevovala i na dalších zbraních. U honosně zdobených kopí ryté linie pokrývaly jak část listu, tak i tulej. Jako reprezentativní příklad můžeme uvést exemplář pocházející z Napajedla na Moravě (obr. 25), jenž je kladený do období mladších popelnicových polí, do stupně Ha A (Říhový 1996, 53, 54, Taf. 8: 64). Řady vodorovných linií nesou vyklenuté a zavěšené půlobloučky, v nichž lze vidět symboly zapadajícího Slunce, respektive Slunce podstupujícího cestu k místu nového svítání.

Posun v užívání slunečních symbolů od elit k širším vrstvám societ dobře dokládá stav dokumentovaný na území lužické a navazující slezskoplatěnické kultury. Oproti strohé ornamentice aplikované na keramice staršího období se později uplatňuje široká škála výzdobných prvků (obr. 26), a bohatě zdobené nádoby pak provázely do hrobů významnou část tehdejší populace. Ve škále motivů se přitom významně uplatňovala sluneční symbolika (např. Vokolek 2002, Abb. 21).

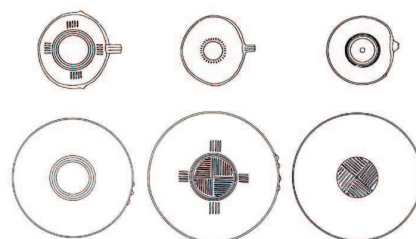
Zvláštní pozornost si zaslouží bronzová tyčinka ze Zans-Kronburg v italských Alpách (s délkou 26,6 cm). Ve střední části je dekorativní pole, kde je tremolovým vpichem vyobrazena ptačí bárka

Obr. 24. Ptačí sluneční bárky vyryté na záštitách mečů kultury popelnicových polí. Dereczke ve východním Maďarsku a Oradea na západě Rumunska.

Obr. 25. Kopí s rytou výzdobou v podobě zavěšených a vyklenutých půloblouček, s možným významem Slunce při západu a při návratu k místu vycházení. Napajedla, Morava, mladší popelnicová pole (Ha A).

Obr. 26. Výzdoba na vnitřní straně misek a mís (spodní řada). Příklady ze slezskoplatěnického pohřebiště, Skalice ve východních Čechách.

vyplněná kroužky s tečkou, a povrch předmětu je navíc nepravidelně dělený skupinami svislých linek (*Zemmer-Plank 1980*, 211, 213, Taf. 2: 2, 7). Obdobu tohoto předmětu lze vidět u sady bronzových tyčinek pocházejících z Dercola, ze stejné geografické oblasti. Byly spolu s dalšími předměty umístěny v situle s rukojetí ukončenou na obou koncích hlavičkou ptáka (*Zemmer-Plank 1980*, 214, 215, Abb. 1). Jedna z těchto tyčinek (délka 21,5 cm) na rozšířené středové části nese oboustranný rytý motiv ptačí bárky. Od poloviny je tělo bárky prohnuté a dolů z něj směřuje skupina rýžek (*Zemmer-Plank 1980*, 218, 219, Taf. 4: 3, Taf. 5: 2, 7).

Ornament na tyčinkách (spirálový, ptačí bárka) opakuje motivy, které pro současníky měly význam znaků se zvláštními významy. Pravidelný, opakovaný, výskyt symbolického motivu ptačí bárky souvisí nejspíš s používáním tyčinek pro zvláštní, neprofánní účely. Uvedené tyčinkovité předměty mohly být k dispozici v situacích, v jakých se ve starověkém Řecku užívalo σκήπτρον, v překladech do moderních jazyků žezlo nebo berla. Podle Homérový Iliady žezlo ve zlatém provedení nese Apollonův kněz Chryseés při vyjednávání s vůdci Achájů (*A*, 15), obdobný předmět ze dřeva slouží Achilleovi při skládání přísahy pod záštitou Dia (*A*, 234), žezlo je zapotřebí k vystoupení vojevůdce na sněmu (*B*, 46), berla slouží soudcům při vynášení rozsudků (*Σ*, 505) a heroldi jejím prostřednictvím deklarují oprávnění vyjednávat mezi nepřátelskými stranami Diem vyžadované příměří (*H*, 277). Pokud připustíme, že vyobrazení ptačí bárky z alpského prostoru bylo užito pro výzdobu předmětu s obdobnou funkcí, už v době bronzové by se takový žezlo uplatňovalo při zvláštních aktivitách významných pro společenský život alpských komunit, jako atribut opravňující k vystupování na veřejných shromážděních, užívalo by se při výkonu funkcí v dobovém soudnictví nebo tehdy, když bylo vyžadováno zaštitění božskými silami. Rozšiřovala by se tak platnost slunečních symbolů i mimo okruh vlastních kultovních jednání.

D. Panchenko (*2012*, 5, 6) se věnoval analýze antických textů z doby, kdy v řeckém světě ještě mohlo přežívat povědomí o starších religiálních představách doby bronzové. Upozornil, že řečtí autoři si všímali informace o denní cestě Slunce, ale i o jeho nočním přesunu. Z podrobného přehledu starších zmínek u Athenaea (2. – 3. století po Kr.) je známo, že mnoho řeckých básníků, včetně těch velmi časných, hovoří o nočním přesunu Slunce jako o cestě v „šálku“ nebo „miscé“; tvůrce díla Titanomachie spolu s dalšími autory při vysvětlování „technik“ přepravy Slunce užívá označení „kotel“, a Herakles, který si měl podle odkazů na příběhy z okruhu řeckých bájí vypůjčit Héliovo vozidlo, je zobrazen na poháru z Vulci, jak pluje v kotli. Mimnermos (přelom 7. a 6. století před Kr.) popsal odpovídající dopravní prostředek jako „okřídlené duté lůžko“. To by v okruhu archeologických nálezů mohlo odpovídat kotlům - myšlenka asociovat Slunce s nádobou je snadno vysvětlitelná. Kruhové ústí nádoby svým tvarem symbolizuje sluneční kotouč, a v dutém prostoru je pro něj možné zajistit ukrýt v době, kdy nesvítí na obloze (zde nemůžeme připomenout i pohřební lůžka).

Je však zřejmé, že údaj zaznamenaný u Mimnerma dokládá skutečnost, že už ani v jeho době nebyly některé staré významy dostatečně jasné. A ani Homér nemá zmiňovat zvláštní cestu, jeho Slunce pouze zapadá do Okeanu a na začátku dne z Okeanu stoupá (*Panchenko 2012*, 5). To by mělo znamenat, že bylo odsunuto z někdejší pozice subjektu s významem božskosti, a stává se pouhým nebeským tělesem. Bližší nahlédnutí do Homérových textů však vede k jiným závěrům. V Iliadě je podle pečlivě vypracovaného registru, jenž provází slovenský překlad od M. Okála zaznamenáno 6 míst, v nichž vystupuje Hélios, v Odyssei, tradičně považované za dílo vytvořené později, je tento bůh zmiňován mnohonásobně častěji - odpovídající registr zaznamenává 25 míst, kde je uvedeno jméno anebo zmíněny odpovídající kompetence (*Okál 1962*, 10, 592; *1966*, 494). Přitom povědomí o cestě Hélios mimo terestrický svět je v textu Odysseie jasně zaznamenané - Hélios má vstupovat pod zem (*κ*, 191), a navíc v prostoru mezi pozemským světem a podsvětím se nalézá blíže nespecifikovaná „sluneční brána“ (*ω*, 12). Bez významu není ani to, že Ókeanos vystupuje jako přírodní síla, rozsáhlá vodní plocha, a po dosažení jeho nejzazšího konce lze dospět k říši mrtvých, co je ve výjimečných případech dovoleno i živým, přičemž k přepravě mohou použít loď, jak je opakovaně vyjádřeno v Odyssei (*κ*, 508, *λ*, 158). Ókeanos bývá zařazován do okruhu Titánů odstraněných Diem, patří tedy ke starší generaci bohů, a má být otcem Eurynomé, která společně s Thetidou poskytla podle textu Iliady (*IH*, 399) na okraji Okeanu úkryt ohroženému Hefaistovi v jeskyni nedostižné jak lidem, tak i (olympským) bohům. Podsvětí je tedy u Homéra několikrát zmíněno jako místo jistým způsobem dostupné tak, jak odpovídalo starší etapě religiálních názorů, a zapomenut nebyl ani význam slunce.

Exkurz 3: Příklady artefaktů se znaky indikujícími vztah ke Slunci v průběhu pravěku

Eneolit

Z eneolitické tellové lokality na západě Bulharska pochází „kultovní scéna z Ovčarova“, datovaná do stupně Karanovo VI (druhá polovina 4. tisíciletí, podle některých chronologických systémů uváděno 4400 – 4100 před Kr.). Na podlaže spálené stavby byl nalezen hliněný model domu „vybavený“ miniaturními předměty (především stoly, křesla, nádoby s pokličkami) a třemi antropomorfními plastikami z okruhu ženských figur s gestem rozepjatých rukou. Kromě toho soubor obsahoval dvě větší misky; pozornost si zaslouží jedna z nich, a i další dva předměty v podobě obdélných desek se zaoblenými rohy, které jsou označovány jako oltáře (obr. 27). Na misce a oltářích nalézáme na bílém podkladě červenou barvou malované vzory, především kruhy vyplněné soustřednými kroužky, další kruhy mají bod uprostřed, a objevují se navíc i skupiny „trásní“ probíhajících po obvodu kruhu, jak to bývá časté u jednoduchých vyobrazení Slunce;

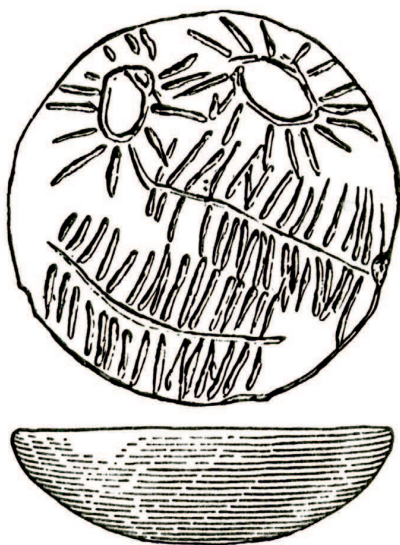
další výzdobný prvek reprezentují spirály (Nikolov 1988, 229; Georgiev 1988, 44, Abb. 16; Todorova/Vajsov 2001, 102). Soustředné kruhy je možné považovat za piktogram zobrazující Slunce, významné je však to, že tento znak je zařazený do škály motivů, mezi nimiž zaznamenáváme spirály. Tvůrce modelu domu, tedy předmětu zjevně s neprofánním významem, navíc uloženým v neobvyklé nálezové situaci, předjímal konjunkci obou motivů, znaků pro Slunce a vodu, jak se, často vedle sebe, objevují mezi výzdobnými motivy po několik dalších tisíciletí. Je nutno očekávat, že je vybral s povědomím o významu, který jim připisovaly současné a následující generace lidí žijící na různých místech Starého světa.

Piktogram Slunce v jednoduchém rytém provedení se objevuje na keramice pocházející z megalitických hrobů. Na lokalitě Los Milares na jihovýchodě Španělska (3000 až asi 2850 před Kr.; Buchvaldek 2007, 172; jindy také 3200 – 2250 před Kr.) se v hrobě 15 našla vrchlíkovitá miska (obr. 28) na vnitřní straně zdobená dvojicí rytých prvků v podobě kruhu s obrvením, plochu vedle nich vyplňují dvě obrvené linie (Müller-Karpe 1974, 965-968, Taf. 540/A: 5), které snad mohou vyznačovat loď opatřenou řadami vesel.

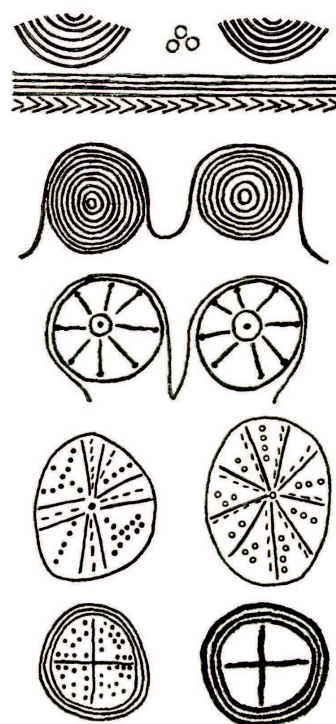
Zvláštní výzdobu nádob s využitím prvků, které v pozdějších obdobích bývají asociovány se Sluncem, můžeme najít v prostředí časně kyperské doby bronzové (2350 – 1900 před Kr.). Celé spektrum různě členěných kruhů se objevuje na funerální keramice z pohřebiště Vounous (obr. 29). Použity zde byly prvky vytvořené rytím a obvykle doplněné inkrustací: kruhy s bodem uprostřed, soustředné kruhy, kruhy dělené křížem a také zavěšené půlkruhy (Hennessy 1973, fig. 2: 1, 2, fig. 4: 1). Obdobné provedení lze zaznamenat i ve středoevropském prostředí. Hluboko ryté soustředné kruhy (obr. 30) zdobily střep nalezený v jámě únětické kultury z Rousínova na Moravě, jež byla zaplněná několika vrstvami záměrně naskládáných keramických zlomků.

Obr. 27. Piktogram Slunce a spirály - malované motivy na miniaturních oltářích instalovaných v hliněném modelu domu. Eneolitické sídliště Ovčarovo, západní Bulharsko, stupeň Karanovo VI, druhá polovina 4. tisíciletí před Kr.

Obr. 28. Piktogramy Slunce a linie vyjadřující snad loď s vesly. Megalitický hrob z nekropoly v Los Milares na jihovýchodě Španělska.

Obr. 29. Ryté motivy se zavěšenými vícenásobnými půlkruhy a různými alternacemi výplní kruhů. Výzdoba na hrobové keramice kyperské časně doby bronzové (2300 – 1900 před Kr.), Vounous na Kypru.

Obr. 30. Rytá výzdoba s motivem soustředných kruhů na střepu únětické kultury. Sídlíšní jáma se skladem keramických zlomků, Rousínov na Moravě.

Egypt

Mimořádnou roli hrála sluneční bárka ve starém Egyptě, a i zde, v zemi s mimořádně složitým náboženským systémem využívajícím množství prezentací božskosti si zachovala zvláštní význam. Identifikovala a reprezentovala bohy a božské bytosti, pro které byla loď považována za adekvátní prostředek přepravy. V nosítkách v podobě bárky se svatyně na palubě byly přenášeny podobizny bohů při náboženských úkonech. Sluneční lodě měly svoje místo v chrámech v pyramidových komplexech a ve slunečních chrámech, kde byl provozován královský zádušní kult. Zde byla dřevěná plavidla ukládána v blízkosti nejposvátnějších míst, v samostatných schránkách vybudovaných v sousedství pyramidy (Verner/Bareš/Vachala 1997, 353-354), protože jako předmět použitý v průběhu obřadu nesměla být dále užívána v běžném životě. Zobrazení sluneční bárky mělo navíc funkci ochranného prostředku, proto bylo zařazováno do repertoáru maleb na sarkofázích (Müller-Karpe 1980, 609). V symbolické rovině sama loď představovala prostředek, jenž umožnil přesun duše panovníka do božského světa, kde se připojil ke Slunci, s ním mohl dál existovat a podílet se na jeho funkcích – zajišťovat bytí reálného světa svým setrvalým, stále obnovovaným působením.

Sluneční bárky však i v Egyptě mohly mít další využití, opět související se Sluncem. Na reliéfu zobrazujícím oběť realizovanou králem Amenophisem II., panovníkem 18. dynastie ze 14. století před Kr., přepravují nosiči zařazení do procesí na plecích posvátnou loďku, která má na přídi i na zádi umístěnu kupředu hledící hlavu sokola (Müller-Karpe 1980c, Taf. 9: 24). Ve shodě s podobami sokolího boha – Hóra (Verner/Bareš/Vachala 1997, 220, 409) jsou na temeni ptačích protom umístěny sluneční kotouče. Tento pták zde naplňuje „funkci“ božského hybatele bárky, zastupuje obvyklé koně nebo vodní ptáky, které známe z Evropy.

V ikonografii starověkého Egypta jsou doloženy četné obměny symbolů znázorňujících nebo zastupujících Slunce (např. sluneční kotouč, kotouč opatřený křídly, antropomorfní nebo zoomorfní postava opatřená kotoučem nad hlavou, božské bytosti situované ve schráně), někdy jsou zobrazeni odpovídající průvodci (skupina šakalů nebo had). Sluneční kotouč se může ve výtvarné zkratce dokonce stát bárkou, svým kruhovým tvarem prolínat do vlastního „korpusu“ loďky vyčleněné na jeho dolní oblouku, přičemž sluneční paprsky zřejmě plnily stejnou „funkci“ jako vesla zaznamenaná na vyobrazeních skutečných lodí, zajišťovala ale pohyb po nebi (Talbot 2012, 4). Směr pohybu takové lodě nebo další tvorové, na nichž je plavidlo položeno (např. had) může odkazovat na směr sledovaný ve dne a naopak v noci, přičemž změna směru je závislá od aktuálně předváděné fáze pohybu Slunce (Talbot 2012, 20, 21).

V doprovodu barek a při zajišťování jejich přesunů se někdy objevují („mořští“) hadi, ti někdy nahrazují i vodu a loď pak „plavou“ na záhybech zvlněných těl. Samotný kotouč přitom bývá umístován ne přímo na plochu paluby, ale podkládá jej „nebeský“ podstavec, a stejně tak může být na „podstavci“ anebo na sloupu vody vyzvednuto samo plavidlo, v tomto případě vlastně prostředek určený k přepravě naplněný Sluncem (Talbot 2012, 19, fig. 17, 19).

K dispozici jsou rovněž zobrazení dokládající další egyptské představy o pohybu Slunce v průběhu dne a noci. Ústřední postavou je v těchto případech bohyně Nut. Je vyobrazována v podobě ženy vzepřené na špičkách rukou a nohou tak, že její tělo s vyklenutými zády tvoří oblouk představující nebeskou klenbu; staré Slunce (vyobrazované někdy podobě malého kotouče) na konci denní pouti bohyně polyká a po skončení noci, za svítání, jej porodí. Přesuny po obzoru v průběhu dne a v noci mohou zprostředkovat i bárky „plovoucí“ po dráze provázející horní stranu jejího těla (Verner/Bareš/Vachala 1997, obr. na s. 176).

Obr. 31. Pohřební scéna s loděmi a bohyní Nut v úloze nebeské klenby. Egypt, období Nové říše.

V některých případech bývá pohyb Slunce nebo slunečního boha v průběhu dne vyjádřený plavidlem umístěným v normální poloze, plavidlo pro noc se odlišuje tím, že je realizováno s pomocí loďky vyobrazované tak, že se nalézá v obrácené poloze, tedy kýlem vzhůru, anebo směřuje opačným směrem. Tak je to v případě výjevu zaznamenávajícího kromě obou plavidel rovněž mumii v průběhu pohřebních obřadů (Talbot 2012, fig. 28). Scéna s mrtvým v tomto případě zřejmě vyvolávala potřebu prostřednictvím dvou lodí s opačně obrácenými palubami zvýraznit (obr. 31), že pro pohřbivaného končí pozemský život, a začíná jiná forma jeho pouti; ta pak měla být podle dobových představ vykonávána spolu se Sluncem v jeho noční a posléze i denní fázi bytí, která začne s novým svítáním.

V náboženství starověkého Egypta se systémem antropomorfovaných bohů nevystupují vodní ptáci v roli tvorů, jimž měla být projevoována úcta. Kachny (husy) v papyrových houštinách reprezentují poražené demony a v hrobkách významných osobností se tato zvířata objevují na výjevech, na nichž je předváděný oblíbený motiv, lov v bažinách. Ten náležel k úkonům, jaké by měl podle dobových představ zemřelý – zpravidla příslušník dvorských špiček - provozovat po své smrti. V kvalitním provedení je taková scéna prezentovaná na malbě zachované v hrobce Chnumhotepa II, významného hodnostáře z doby 12. dynastie, z 20. století před Kr. (Verner/Bareš/Vachala 1997, obr. na s. 157), a známá je rovněž z Menenova hrobu z pohřebiště ve Wésetu (Pijoan 1977a, díl 1, obr. 145). Jiná vyobrazení v hrobkách zachycují chov, krmení a přípravu hus na obětování (Vasic/Vasic 2000, 131, fig. 5). V těchto případech husy spolu s kachnami tvoří součást depotů obětí určených pro obřady věnované mrtvým. Jejich soustavným provozováním pozůstalí projevovali nejen úctu k pohřbenému, ale především zajišťovali další existenci jeho duše.

Minojský a mykénský svět

Výtvarný projev lidí minojského i mykénského světa neposkytoval mnoho prostoru pro symboly, které by odpovídaly těm, které sledujeme v tomto textu. J. Bouzek tuto okolnost vysvětluje dominancí bohů jiného charakteru (bohové kosmologičtí, ne kultičtí - *Bouzek 1985, 176*). Motivy spirály jsou samozřejmě četné, vzhledem k významu moře pro tuto civilizaci, navíc v některých obdobích docházelo k širokému uplatnění výzdoby užívající motivy z okruhu mořských živočichů.

Společně se slunečními znaky v podobě kříže ale vystupují sluneční symboly na časně minojské pečetě z Platanos na západním pobřeží Kréty. S jednoznačným piktogramem Slunce se setkáváme na „poutnické flašce“ z krétského Palaikastra z pozdně minojského období I B, další v obdobném provedení jsou doložené i na keramice z lokality Suci-de-Sus, která leží v blízkosti Karpatského oblouku v severním Rumunsku (*Bouzek 1985, 60-68, fig. 29: 2 – Platanos; 29: 6 – Palaikaastro; 29: 5 – Suci-de-Sus*).

Na larnaxu z Armenoi Rethymnis na Kypru nalézáme pásy tvořené spirálami a rovněž pásy sestavené z kruhů s vyznačeným středem. Tyto prvky známé z okruhu sluneční symboliky se však objevují pouze na lemech a okrajích výjevů, tedy v úloze doplňkových výzdobných prvků. Avšak na jednom z polí, jaká byla vyhrazena pro samostatná, hlavní vyobrazení, podkládá krátká vodorovná řada kruhů s vyznačeným středem stylizované býčí rohy, mezi nimiž je vztyčený labrys (*Bloedow 2003, fig. 29*). Ornamentální prvek obvykle svázaný se Sluncem je zde zjevně přiřazený k nejvýznamnějšímu a nejfrekventovanějšímu kultovnímu symbolu staré Kréty (obr. 32).

Obr. 32. Malovaná výzdoba zahrnující sluneční kotouče na podnoži oltáře, z něhož vystupuje labrys. Larnax z hrobu č. 10, pohřebiště v Armenoi Rethymnis, Kypr, pozdní minojské období (LM IIIA - IIIB).

Geometrické období v Řecku

Značně frekventovaný motiv, jenž byl zařazován do výzdoby geometrického období archaického Řecka, představují výrazně schematizovaná zobrazení Slunce v různých provedeních (především soustředné kruhy, někdy členěné křížem anebo opatřené bodem uprostřed, svastiky, zobrazení odpovídající vozovému kolu se čtyřmi loukotěmi, soustředné kroužky obíhající kolem ústředního bodu). Často byla užívána výzdoba polokruhů probíhající v řadách na plecích nádob, někdy s obměnou, kdy byly ve dvou pásech nad sebou uplatněny vyklenuté a zavěšené útvary – zřejmě s úlohou prezentovat Slunce v době, když zapadá a když se přemísťuje k místu nového svítání. Znaky z uvedených okruhů výzdoby se objevují i v ornamentálních pásích doprovázejících scény s lidskými postavami a zvířaty, na nichž je zaznamenána prothesis a ekfora. Takové scény v době kolem poloviny 8. století před Kr. náležely k nejnáročnějším motivům užívaným v keramické tvorbě určené pro pohřební účely, jak je známá především díky nálezům z prostoru u Dipylské brány v Athénách.

Obr. 33. Vodní ptáci zařazení do scény s vyobrazením ekfory. Malba na krateru z pozdně geometrického období I (760 - 700 před Kr.), Athény, pohřebiště u Dipylské brány.

Významná je v těchto případech přítomnost vodních ptáků, kteří jsou běžně zařazováni do programu uvedených vyobrazení. U krateru dipylského stylu (označovaném jako „Athens NM 990“) z pozdně geometrického období I (*Vlachou 2015, 53, fig. 1a-c*) jsou vodní ptáci spolu se solárními symboly umístěni u hlav koňského zápřahu, velká labuť je navíc vložena do plochy pod břichy koní a podílí se tak vlastně na pohybu vozu, jímž je přepravován mrtvý k místu s pohřební hranicí (obr. 33). Není dokonce vyloučeno, že postavy labutí byly umístěny i nad hřbetem koně; to by ale bylo nutno ověřit na kvalitních reprodukcích nebo na originálu. Za zmínku stojí skutečnost, že jak mrtvý uložený na lůžku, tak i účastníci obřadu mají tváře protáhlé do hrotitých výběžků, v nichž by snad mohly být viděny ptačí (?) masky, se kterými jsme se setkali už u vozataje z vozíku z Duplajje.

Četné další doklady využití motivů se znaky Slunce a s vodními ptáky jsou užívány i později, jak to lze ilustrovat příklady z okruhu subdipylského zboží (*Brann 1962, plate 17: 287, 288; 292; plate 18: 320*). V úrovni domněnky lze uvažovat o tom, že vodní ptáci se objevovali v ikonografii řeckého světa až do doby, kdy došlo k všeobecnému nastolení pantheonu olympských bohů. Průběžně byly starší motivy vytěšňovány a překrývaly je znaky v úloze atributů s vazbou na boha Apollona, mezi jehož průvodce náležely labuť. Povědomí o zvláštním významu ptačích motivů v řeckém světě

se ale objevovalo dlouho, a odpovídající vyobrazení jsou doložena až v protoattickém keramickém malířství. Příkladem může být zlomek s dvojicí afontovaných labutí (*Brann 1962*, plate 34: 549), mezi nimiž je umístěný trs makovic. Ty zjevně poukazují na uspávající a omamné účinky máku. Makovice se objevuje i v podobě plastického hliněného modelu z 8. století před Kr. Povrch tohoto předmětu pokrývá malovaná geometrická výzdoba (*Hnila 2001*, fig. 4). Náleží do okruhu ztvárnění motivu, jenž se objevuje ve východním Středomoří, na Předním Východě a také v evropském pravěku už od doby bronzové (např. říše Chetitů, Knossos LM 1, Mykény – hrobový kruh III). Odpovídající předměty byly ukládány v hrobech, objevují se ale i v chrámech jako součásti výzdoby. Kromě toho byly na takových místech deponovány rostliny a plodiny, popřípadě odpovídajícím způsobem ztvárněné předměty použité v úloze votivních darů s úlohou symbolů extáze, spánku a smrti (*Hnila 2001*, 94, 95).

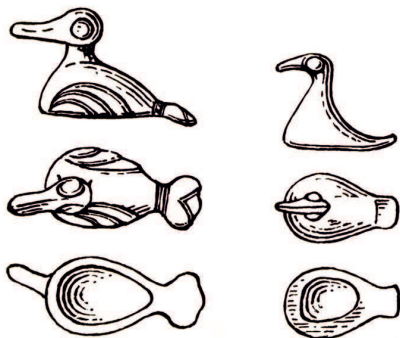
Přímé spojování Slunce a jeho průvodců lze sledovat i na keramice z pozdně geometrického období. Dokladem může být zlomek nádoby podcházející z výzkumů na ploše attické agory (*Brann 1962*, 67, plate 18: 320). Na kvadratické ploše vymezené linkami je mezi afontovanými husami, s drobnými hvězdami za zády, umístěný kruh prolomený uprostřed čtyřmi menšími kroužky, je to tedy znak odpovídající vozovému kolu. V tomto období se dokonce objevuje i malba s lodí „vezoucí“ Slunce (*Panchenko 2012*, fig. 12). Vykazuje všechny znaky tehdy běžného plavidla vhodného pro námořní plavbu, nad palubou se však nalézá drobný kruh s obrvením.

Doba laténská a stopy sluneční symboliky

Obr. 34. Labutě malované na povrchu braubašské mísy. Radovesice v západních Čechách, časnělaténské období.

Vodní ptáci se v laténské ikonografii objevují méně často ve srovnání s dobou bronzovou a halštatskou. I v této době však vznikaly významné výtvarné tvůrby, kde stojí tato zvířata v centru zájmu svých tvůrců. Zajímavá je časně laténská braubašská mísa pocházející ze sídliště v Radovesicích 5 (obr. 34), na níž se nalézá malovaný dekor se třemi labutěmi uspořádanými do kruhu; mezi jednotlivými zvířaty jsou umístěny esovité prvky, ty vyplňují rovněž mezikruží, které vymezuje střed mísy a opticky zvýrazňuje omfalos (*Waldhauser 2001*, obr. na s. 429). Mísa pochází z objektu s neobvyklou výplní indikující zařazení nalezné situace do okruhu archeologizovaných projevů neprofánních jednání (*Waldhauser 2008*, 208). Je zajímavé, že malíř u dvou vyobrazení umístil hlavu do obrácené polohy oproti anatomické realitě. Není jasné, zda to je výsledek záměru tvůrce, který upřednostnil výtvarné působení dlouhých vyklenutých krků zvířat, anebo pouze nepochopil nějakou předlohu, kterou měl v době výroby svého díla k dispozici. (Projevit se ale mohly i problémy s rekonstrukcí předmětu zmíněné *J. Walhauserem*; 1977, tab. I: 1 – poznámka v popisku.)

Obr. 35. Výběr bronzových plastik vodních ptáků z prostoru vyšinného sídliště. Morava, Němčice na Hané - lokalita s laténským osídlením (LT B2 až LT C1 - C2).

Staré symboly ale měly svoje místo i na předmětech zjevně určených pro nejvýznamnější příležitosti v životě keltské společnosti. Dokládají to konvice z Basse-Yutz z poloviny 5. století před Kr. Na jejich výlevkách jsou umístěny figurky kachniček s očima vykládanými korály, přičemž ptáček při nalévání „sedí v řece vína“ (*Megaw/Megaw 1990*, 43). Skutečnost, že se námi sledované motivy v době laténské objevují v relativně malých počtech, může souviset s významnou mírou stylizace, která se prosadila v umění laténské doby – tato skutečnost pak ztěžuje „čtení“ zobrazovaných reálií. Vysoká míra stylizace charakterizuje už „Early Style“, avšak v některých případech to nevyklučovalo, že expresivní ztvárnění zvířecích těl bude plně srozumitelné. Takovou skutečnost reprezentuje rytina dvou afontovaných (syčících) labutí umístěná na čelní straně pochvy nože nalezeného při výzkumu pohřebiště Bussy-le-Château v departmánu Marne na severovýchodě Francie (*Schwappach 1974*, 104-112, Abb. 3). Významné je i zařazení předmětu do okruhu produktů určených pro dobové elity, pro které byly přitažlivé motivy často vázané na honosné zbraně.

Kachny zaujímají pozici dominantního druhu v rozsáhlém souboru bronzových plastik (67 exemplářů) získaných při průzkumech na ploše vyšinného laténské sídliště v Němčicích na Hané na střední Moravě. Podle zoologických analýz jsou však zastoupeny i další vodní ptáci (obr. 35). Plocha této lokality byla využívána v průběhu stupňů LT B2 až LT C1-C2, přičemž četné, především mincovní nálezy dokumentují extrémně intenzivní kontakty tamních obyvatel s mnoha oblastmi mediteránního světa. Plastiky zaznamenávají především plavající exempláře, jsou modelované pouze po úroveň, která „vyčnívá“ nad hladinu vody. Podle úpravy spodní strany měly být připraveny pro přiletování na nějakou kovovou plochu. Významné množství podobných figurek

pochází i z dalších moravských lokalit (Čížmář 2012, 150-152, obr. 9-11).

Apeninský poloostrov

Zvláštní postavení mají v nejsevernější části Itálie výtvořiny zařazované do okruhu skalního umění. Od eneolitu se na některých místech alpské oblasti objevují vyobrazení zvířat, vodní ptáci pak dominují v době železné. Kromě toho jsou zaznamenávány znaky Slunce, především kruhy vyplněné křížem nebo další vyobrazení totožného významu, někdy s vazbou na lidské postavy. Kůň nebo jelen se objevují v sousedství zbraní, například sekery. Tyto prvky překvapivě korespondují s obsahem skalních rytin ve Skandinávii, popřípadě ve se středoasijském prostoru, což je vysvětlováno jako projev společných kontinentálních vazeb a obecného indoevropského mentálního modelu s významným postavením svobodného muže, jenž je vybavený zvláštními sociálními výsadami (Sansoni 2015, 133, 136, 137, fig. 11: 1, 2, 5, 11).

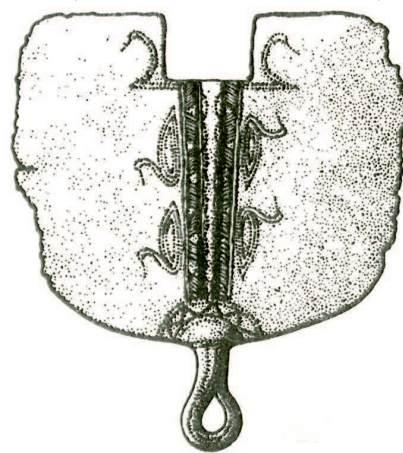
Bronzová poklička cisty z hrobu halštatského knížete v Kleinklein ve Štýrsku ukazuje stylizované motivy ptačí sluneční bárky a slunečního kola, zdvojené sluneční bárky s ptačími hlavami zdobí i těla situl (Springer 2003, 21, Abb. 12). Jedná se o pozdní doklad slunečního člunu v době halštatské, která se běžně vyskytuje i v kultuře Este. Odtud také řemeslníci z Kleinklein měli převzít motiv sluneční bárky (Egg/Kramer 2005, 23, Abb. 16; Chytráček/Chvojka/John/Michálek 2009, 206). Četné figurky vodních ptáků se objevují na lučících bronzových spon nalézáných na pohřebištích villanovské kultury. Oblibu symboliky s projevy vztahu ke Slunci potvrzuje vyobrazení na protovillanovské břitvě tvarované do podoby egejského štítu ze severoitalského Bovolone (Bouzek 1985, 217, fig. 103:15). Zde jsou umístěny plavající labuť směřující do dvou různých směrů; významné je navíc vyobrazení ptačí bárky, která na horní straně uzavírá scénu (obr. 36).

Vodní ptáci, obvykle kachny, se staly u Etrusků znakem pohřebních obřadů, jak to lze ilustrovat na výjevu se zápasníky (obr. 37) vyobrazenými na malbě v Hrobce augurů ze středoitalské Monterozzy (530-520 před Kr.). Řada kachen s rozpraženými křídly, tedy zaznamenaná v letu, lemují horní okraj obrazového pole a poskytují přítom bližší určení významné pro zařazení scény s bojem dvou mužů do programu her provozovaných k počtě mrtvého. Tento způsob použití motivu ptáka letícího vzduchem, jenž nemusí plavat na hladině, dokládá uvolnění kánonu, nebo uplatňování poněkud jiných, jinak zřetězených představ. S podobnými trendy se vlastně setkáváme v geometrickém umění v Řecku - i tam vodní ptáci vystupují ve scénách s vazbou na Slunce, avšak pohybují se po zemi.

Exkurz 4: Ara Pacis v Římě

Monumentu Ara Pacis budeme věnovat zvláštní pozornost – je to jediný případ, kdy můžeme dobové religioznní představy spojovat s konkrétní osobností. V prostoru oltáře Augustova míru v Římě jsou na vnitřních stěnách seřazeny mramorové desky s reliéfy, na nichž se opakují girlandy z rostlin a plodů. Jsou „zavěšené“ na zdech spolu s posvátnými stužkami svěšenými z bukranií. V ústředním bodě plochy vymezené obloukem girlandy je pokaždé umístěna patera – nádoba užívaná k libaci, tedy úkonu, při němž byla nad oltářem zahajována oběť a odlita část vybrané tekutiny. Frontálně nahlížené misky mají sice na vnitřní straně stěn a na výrazně odsazeném omfalu plastickou výzdobu, zůstávají však z hlediska návštěvníka značně nezřetelné (obr. 38). Přitom tento předmět reprezentuje vlastní smysl této části výzdoby – pravidelné obětování mělo připomínat osobnost císaře Augusta, jak to nařizovalo nejvyšším magistrátům města a dále kněžím nebo vestálkám zvláštní usnesení senátu (Bouzek 2015, 205-207; Pollini 2012, 234, fig. V: 24).

Výrazné odsazení omfalu akcentuje střední část misky, což odpovídá tradicím uplatňovaným dlouhá stáletí ve středomořském umění. Stejnou úpravu lze sledovat například už u kovové, stříbrné

Obr. 36. Rytina na bronzové břitvě - sluneční ptačí bárka a labuť plujících ve dvou směrech pohybu Slunce. Bovolone v severní Itálii.

Obr. 37. Letící kachny nad muži, kteří zápasí při pohřebních obřadech. Etruská malba v Hrobce augurů, Monterozzi, střední Itálie, 530 - 520 před Kr.

Obr. 38. Patera na ploše reliéfního panelu na vnitřní straně obvodové zdi Arae Pacis. Řím.

patery vyrobené v intencích produktů korintského stylu v 6. století před Kr. Tělo pokrývá výzdoba v podobě radiálně rozložených skupin lotosových květů převzatých z egyptského prostředí; sám vzhůru vyčnívající omfalos zhotovený samostatně a upevněný na tělo nádoby pokrývá rozeta s vyklenutým středem. Ústřední motiv v tomto případě obklopuje límeček zdobený řadou divokých zvířat (http://www.metmuseum.org/art/metpublications/Notable_Acquisitions_1980_81).

Další okruh sdělení obsažených v ideovém plánu Arae Pacis je srozumitelný vzhledem k tomu, že stavba byla umístěna na okraji rozsáhlého komplexu označovaném jako Horologium Augusti. Zde stín egyptského obelisku určoval čas v průběhu dne a roku, navíc v době podzimní rovnodennosti, 23. září, tedy v den císařových narozenin, směřoval dovnitř prostoru monumentu tam, kde se nalézal obětní oltář. Tím mělo být zdůrazněno, že uctívaná osobnost už od svého narození byla propojena s nebeským řádem a z tohoto předurčení vyplývaly její činy zajišťující stávající prosperitu Říma. Odkaz pak přetrvá i do budoucnosti a bude mít význam pro zajištění pozitivní budoucnosti státu. Na tento aspekt poukazují zřejmě i labuť umístěná na panelech s florální náplní, které probíhají po vnějších bočních zdech. Motiv labutí s rozepjatými křídly je situovaný zjevně tak, aby jím vyvrcholilo působení prvoplánově vlastně stereotypní vegetabilní výzdoby s dominujícími úponky akantu, rostliny používané v antickém světě v úloze znaku regenerace přírody a přírodních sil (obr. 39). Akant v římské literatuře přejímal funkci metafory, již se vyjadřovala smrt, a současně také nesmrtnost. Přírodní motivy zřejmě návštěvníkům místa poskytovaly srozumitelné sdělení vyjadřující představy zřizovatele (Rehak/Younger 2009, 107).

Ara Pacis i v tomto aspektu sugeruje naději na budoucí setrvalé obnovování prosperity římského světa po Augustově smrti. S touto představou souvisí rovněž umístění stavby do severovýchodní části Martova pole, do blízkosti ustrina a

Obr. 39. Labuť na vrcholu akantových úponků na ploše s florální výzdobou na vnějších stranách Arae pacis v Římě. Stavba schválená roku 13 před Kr. a vysvěcena 30. ledna roku 9 před Kr.

Mausolea Augusti, tedy míst, kde bude princeps spálen a pohřben, a kde posléze proběhnou úkony spojené s jeho deifikací. Všechny tyto stavby se nalézaly za hranicemi města, mimo vlastní pomerium, do kterého podle zásad římského světa nepatřily pohřby lidí a nevhodnými by se zřejmě jevíly i odkazy na posmrtný život. Vztah k pohřbívání ale nevyklučoval, aby byly náhrobky Římanů běžně zhotovovány ještě v průběhu života objednatelů, a na významné části pomníků bývá uvedeno, že si je dali vyhotovit předem (sdělení obsažené obvykle ve zkratce V. S. F. – Vivus sibi fecit).

Na okraj informací spojených a výzdobou oltáře je nutno poznamenat, že se zde neobjevují přímé odkazy na Apollona, a zřejmě ani labuť v tomto případě nemusely přímočaře představovat atributy tohoto boha. K němu nesměřují ani další výjevy známé z panelů u vstupů do areálu – labuť a mořský had zařazené do jejich programu jsou jenom „nosiči“ významných bájných bytostí, mají tedy nanejvýš funkce

pouhých doplňků ústředních, hlavních postav. Výběr jednotlivých témat zaznamenaných na reliéfech má přitom víc společného s římskou mytologií než s oficiálním náboženstvím (Bouzek 2015, 207). Je nutno upozornit na skutečnost, že realizace projektu (schválení senátem roku 13 a zasvěcení roku 9 před Kr.) musela být už od fáze hledání ideové náplně pod kontrolou samotného Augusta, a ten tedy osobně akceptoval nebo dokonce navrhoval výběr motivů, včetně těch, které evokovaly a anticipovaly situaci po jeho smrti. Můžeme se domnívat, že kromě prvoplánových znalostí o kompetencích boha Apollona zjevně vnímal i ideje skryté pod oficiálním okruhem dobových představ.

Kroky vedoucí k zachování odkazu principa prostřednictvím areálu Ara Pacis přitom dobře zapadají do řady jeho propagandistických gest s významem pro ovlivňování hodnotových soudů v budoucnosti. S obdobným gestem realizovaným v oblasti racionálně pojaté propagandy je text označovaný jako Res gestae divi Augusti. Různými prostředky se tedy prezentoval jako někdo, kdo je předurčený k zaujetí pozice v úrovni nad pozemskou existencí, jaká je vymezená běžným lidem, a on sám musel při své propagandě v dané době srozumitelné představy. Pokud takové myšlenky byly součástí apollonského kultu, zahrnovaly ty složky, které artikulovali přesvědčení o pokračování bytí v nějaké formě v mimoterestrickém světě, jenž je vyhrazen bohům.

Zájem Augusta (anebo přesněji ještě Octaviana) o kult boha Apollona byl deklarován už v konceptu jeho soukromého sídla na Palatinu, kde vlastní obytné a reprezentační prostory přímo navazovaly na nově zřízený areál s chrámem tohoto boha. Společenský význam místa podtrhuje skutečnost, že se tam kromě jiného odehrávaly i zasedání senátu. Apollo Palatinus byl v podobě ideového záměru nastolen roku 36 před Kr., k vysvěcení došlo o 9 let později, roku 27 před Kr. (Winter 1999, 49-57). Velkolepá výzdoba, umělecké předměty a devocionálie zahrnovaly širokou škálu prostředků se vztahem k uctívanému božstvu, je však významné, že podle všeho ikonografie Arae Pacis nezahrnovala některý z kultovních motivů uplatněných v chrámu na Palatinu. V rámci odlišných účelů dvou monumentů byly užity různé aspekty jednoho kultu, anebo dokonce dva poněkud odlišné kultury. Augustus se sám ve své titulatuře označoval za syna deifikovaného Caesara (*Divi filius*), Ara Pacis ale měla otevřít prostor pro kult nové božské bytosti, která nebude potřebovat zaštitění adoptivního otce s přiznanou apoteózou.

Jakkoliv Augustus projevoval ve svém životě zvláštní úctu k Apollonovi, zřízení oltáře otvíralo prostor pro zavedení nového kultu soustředěného na jeho vlastní osobu, a při jeho nastolení nebyla zřejmě žádoucí otevřená

patronace konkrétních božstev římského pantheonu, s nimiž by zaváděné rituály mohly splynout, samozřejmě kromě Jupitera, co vysvětlíme v dalším textu. Zároveň s odkazy na bájně počátky Říma vložené do panelů Arae Pacis vznikl prostor pro prezentaci zakladatele nové dynastie, zasazujícího svůj rod do sféry státního náboženství. Byla tak nastolena legenda kodifikující úctu k prvnímu suverénnímu vládcí Říma, který stál na vrcholu mocenské pyramidy pozemského světa a zajišťoval si předem povýšení na postavu ve světě bohů. Postačovala přitom symbolika labutí v roli evokace sil apollonského okruhu, ale bez asistence boha samotného. Znakem vlastního aktu translace se pak stával orel odkazující na Jupitera jako nejvýznamnější božstvo z hlediska státního náboženství. Byl to navíc právě tento dravý pták, který jako symbol, ale i reálně, v rámci aktů inscenovaných v průběhu obřadů provázejících pohřeb císaře, „zajišťoval“ translaci (Chalupa 2008) – orel vzlétal z popela pohřební hranice a později na výtvarných památkách nebo mincích prezentoval samotný akt apoteózy.

Výzdoba Arae Pacis nezůstala výjimečná, téměř totožné propriety, pateru, girlandy, posvátné stužky a bukrania nalézáme na dalších stavbách, například na reliéfu v areálu hrobky Caecilie Metelly u Via Appia v Římě (Campbell 2014, 77). Zde je zcela zřejmé spojení vyobrazených předmětů se stavbou, která měla hrobovou funkci. Jiný z prvků, labuť, se objevují na hranách pohřebních oltářů, kde svými křídly obepínají přiléhající stěny. Tak tomu je u oltáře z Arles z 1. století, na němž ptáci mají být spojováni s Apollonem (Strong 2015, 76, plate 19). Lze uvést i pohřební oltář Fabia Diogena a Fabie Primigenie, který bývá kladený až do začátku 2. století; labuť zde doplňují složitou výzdobu zahrnující hlavy beranů, girlandu, orla, drobné ptáčky a posvátné stužky (Mertens 1987, 114, 115). Výzdoba vykazuje zjevné vazby na starší předlohy.

Zobrazení palem na reliéfech z tohoto okruhu dovoluje úvahy o podnětech k zřízení Arae Pacis, které vycházely z mnohem starších předloh z Egypta, kde se v chrámových areálech z různých období objevují stavby s některými obdobnými prvky. Jako příklad můžeme nabídnout Sluneční oltář umístěný na horní, nejzazší, privátní terase v areálu chrámu královny Hatšepsut (1479/1473 – 1458/1457 před Kr.) v Der el-Bahrí. Uprostřed dvora se zde nalézala vysoká podesta kvadratického tvaru přístupná po schodištvé rampě. Horní plocha vymezená po obvodu zídou byla vyhrazena pro vlastní oltářní desku, kterou ze dvou stran provázely obelisky. Místo představovalo součást komplexu věnovaného solárnímu kultu, a bylo upraveno s ohledem na pohyby Slunce nad obzorem (Dziedzic 2013, 644–648, fig. 3, 4, 6).

Příklady předmětů se znaky z okruhu sluneční symboliky v barbariku doby římské

Výběr signifikantních příkladů artefaktů s prvky sluneční symboliky se zaměřuje pro období germánské dominance ve středovýchodní Evropě v době římské na území s vazbou na střední Dunaj (včetně Čech), a zčásti na prostor przeworské kultury. Důvodem je, že mezi oběma entitami docházelo dlouhodobě k opakovaným interakcím. Další oblasti tehdejší Velké Germánie v této etapě analýz nebudeme sledovat.

Antické zpravodajství o bozích a náboženství Germánů nepřináší prvoplánově informace odkazující na existenci námi sledovaných představ z okruhu úcty ke Slunci. Tacitova konstatování z 9. kapitoly Germánie dovolují očekávat rituály provozované v přírodním prostředí, a současně měli existovat bohové s vlastními jmény srovnatelní s některými božstvy Římanů. Pozornost si zaslouží zmínka o bohyni označené jako Isis; pečlivý rozklad o cizorodosti božstva je pak v Tacitově textu opřený o poznatek, že bohyně měla mít jako svůj zvláštní znak liburnskou loď. Podle všeho nebyly k dispozici bližší informace a starověký historik se proto pokusil o vlastní výklad – loď ve znaku se dala využít pro úvahu, že božstvo bylo přivezeno ze vzdálených končin. (Konečně zájem o přemísťování kultu některých božstev do cizího prostředí se u Tacita /Hist. IV, 84/ projevil i v jiných případech.) Pokud budeme celou argumentaci o Isidě v Germánii chápat jako snahu autora o osobní komentář, má jeho rozklad charakter aitiologického vyprávění a nevyjadřuje realitu nebo religii existující v době přípravy textu Germánie (V případě historika Tacitova formátu lze předpokládat, že kdyby měl nějaký zvláštní zdroj informací, zmínil by se o tom). Můžeme navrhnout, že oproti jiným božstvům Germánů v případě Isis měl k dispozici pouze jméno bohyně ve versi označující božskou bytost v prostředí Římanů, a odpovídající místní ekvivalent Tacitus neznal, jeho zdroj zmiňoval pouze její atribut. Pak ale znak – loď s prvky námořních (liburnských) plavidel – v severních částech Evropy dobře zapadá do sféry religiózních tradic tamní doby bronzové.

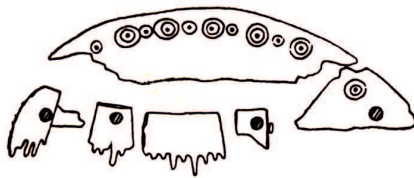
Zcela bez významu není ani další Tacitův údaj (Hist. 5, 22), podle něhož z kořisti získané na Římanech za povstání Batavů (v letech 69 – 70 po Kr.) vítězní Germáni vybrali římskou velitelskou trojřadku a odvěkli jí z Rýna po řece Lupii do území Brukerů, aby jí předali jako dar kněžce (bohyni) Veledě. Je to zřejmě náhoda, ale i v tomto případě volba vhodného dílu kořisti padla na loď, předmět fungující ve starším období jako znak definující kultovní instrumenty.

Ve 40. kapitole Germánie se při popisu bohyně Nerthus Tacitus zmiňuje o tom, že z posvátného okrsku s chrámem vyrazí na cestu po krajině svých uctíváčů na voze, do něhož kněz zapřahá krávy. Při přepravě božstva je tedy užíván stejný posvátný prostředek, který se objevoval v mnohem starších dobách. (Navíc pokud snad měla vést trasa k vyznavačům božstva mimo ostrov s posvátným okrskem, musel by být vůz naložen na loď, a taková scéna by nesla společné rysy se severskými vyobrazeními doby bronzové.)

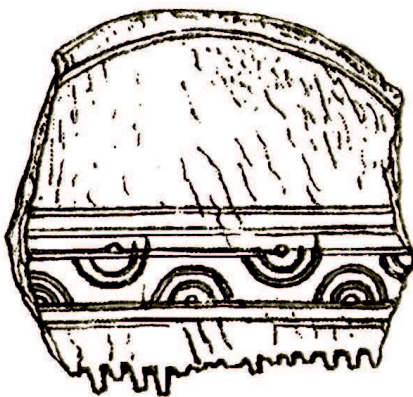
Není jasné, zda výběr některých typů importovaných nádob nalézáných v postavení importů na území Germánie nemohl být určovaný tím, že nesly výzdobu zahrnující prvky s významem srozumitelným pro odběratele v barbarickém

Obr. 40. Piktogram Slunce vyrytý na dně nádoby, przeworská kultura. Jámový hrob 218, pohřebiště Modła ve východním Polsku, druhá čtvrtina 1. stol. po Kr.

Obr. 41. Kostěný hřeben s linií rytých kroužků dvou velikostí s bodem uprostřed. Žárový hrob z doby římské z Brna - Komína, Morava.

Obr. 42. Rukojeť kostěného hřebene s řadami půlobloučků, s významem zapadajícího Slunce a Slunce na cestě k návratu k místu nového svítání. Pohřebiště Nadlole 2, hrob 1, východní Polsko, przeworská kultura (B2a - B2b).

prostředí. Platí to především o pánvích s kachními hlavičkami (E 131), a taky o exemplářích s plastickou výzdobou se scénami z oblasti bakchických výjevů, jaké jsou vytepany například na nádobě z hrobu 69 z pohřebiště ve Sládkovičově na jižním Slovensku (Kolník 1980, Taf. 156: d, e).

Pro způsoby manipulace s ptáky v běžném a i v neprofánním životě barbarika jsou k dispozici systematicky uspořádané informace shromážděné se zaměřením na území Polska. Kostí ptáků se pouze sporadicky objevují v hrobech wielbarské kultury. Výrazně větší je jejich zastoupení na przeworských pohřebištích, kde byly dokumentovány ve významné části hrobů a navíc převyšují svou početností všechny další zvířecí druhy (Węgrzynowicz 1982, 93-98, soupis 11 na s. 94-97). Tento stav je v zásadním protikladu k situaci na sídlištích, kde je konstatována téměř absence kostí těchto zvířat. Uvedená skutečnost vedla až k úvahám o tom, že ptáci byli využíváni hlavně pro rituální účely (Węgrzynowicz 1982, 224-229). To samozřejmě může být způsobeno většími postdepozicičními ztrátami drobných kostí, a rovněž tím, že kachna i husa nemusely patřit k chovaným druhům a byly získávány lovem - jejich konzumace doprovázená odpadem v podobě kostí tedy nemusela probíhat pouze v prostoru sídlištních areálů. Zvláštní přístupy k zacházení s těly vodních ptáků se zdají potvrzovat i další příklady z prostoru Velké evropské roviny - lidské a zvířecí kosti, včetně ptačích, jsou uváděny mezi nálezy z prostoru chaty nebo sakrální stavby z Obrowca v horním Slezsku (Węgrzynowicz 1982, 90).

V době římské se překvapivě objevuje vyobrazení Slunce v podobě blízké piktogramu. V prostředí przeworské kultury lze najít takovou výzdobu provedenou rytím na mírně vyklenutém dně nádoby, na jejichž plecích probíhá výzdoba v podobě meandru. Nádoba pochází z jámového hrobu 218 na pohřebišti Modła v polském Mazowsku, který je datovaný do fáze B1a (Andrzejowski 2004, 317-318, ryc. 15: 9). Vlastní motiv (obr. 40) sestává z ústředního rytého kroužku, na takto vymezené ploše je umístěn další kruh s bodem uprostřed, sestavený z drobných důlků. Z ústřední části výzdobného pole vybíhají radiální ryté linie. Po obvodu je vymezuje pás dvou paralelních linií, prostor mezi nimi pak vyplňují čtyři odlišné typy čar, vrypů a vpichů. Není vyloučeno, že tato složitá výzdoba měla kalendářní význam.

Kruhy s bodem uprostřed známe z kostěných hřebenů. U předmětu z rozrušeného žárového hrobu v Brně - Komíně (Pernička 1967, obr. 2: 11) řada střídajících se malých a velkých kruhů lemuje okraj rukojeti a vytváří oblouk (obr. 41). Kroužky mohou být pouhým výzdobným motivem - k rozkreslení pozic jednotlivých zubů hřebene bylo zapotřebí odpichovátka, a pak užití tohoto nástroje k rytí výzdoby se zdá být nasnadě. Existují však i případy, kdy byly k výzdobě hřebene použity vícenásobné polokruhy zavěšené a vyklenuté. Jejich vyznačení do podkladu už vyžadovalo větší pozornost než vyrytí úplného kruhu. Příkladem kostěných produktů s řadami takových znaků může být hřeben pocházející ze žárového hrobu č. 1 pohřebiště przeworské kultury Nadkole 2 (obr. 42) s dvěma řadami vícenásobných půlobloučků. Odpovídající artefakt je datovaný do fáze pohřebiště 2b, která odpovídá stupňům B2a až B2b doby římské (Andrzejowski 1998, 16, 108, Pl. 1-1: 7). I u těchto prvků očekáváme, že měly vlastní význam a domníváme se, že při aplikaci na hřebeny se uplatnily jako zvláštní znaky s významem zapadajícího, resp. k místu nového svítání směřujícího Slunce.

K příkladům přetrvávání starších tradic můžou být kostěné hřebeny s prolamovanou rukojetí, někdy s blízkými paralelami v produkci odpovídajících bronzových předmětů v době bronzové (Droberjar 1997, 133). Motiv kroužku a linie v podobě širokého písmene H by mohly být záznamem sluneční loďky nebo vozu. U exempláře vyzvednutého

z výplně chaty Z-3 v Komořanech (Droberjar 1997, Taf. 34: 1) síla pásků skládajících podle měření na kresbě nedosahuje ani dva milimetry (obr. 43). Zhotovení takového výrobku se mohli ujmát pouze vysoce zruční jedinci, protože ztráty při výrobě nemohly nebyť vysoké. Rizikové by bylo také upotřebení v každodenním životě. Zvažovat lze užívání takového hřebene v průběhu výjimečných, neprofánních úkonů. Takové úvahy lze podpořit zjištěními z okruhu vyobrazení slunečních bárek na mečích doby bronzové, kdy hlavní motiv byl osvojován hmatem. Při uchopení hřebene z Komořan bylo nutno dotýkat se kruhu zakomponovaného do pole s prolamovanou výzdobou, a mezi bříšky palce a ukazováku byl tedy prvek, jenž měl s velkou pravděpodobností funkci symbolu Slunce.

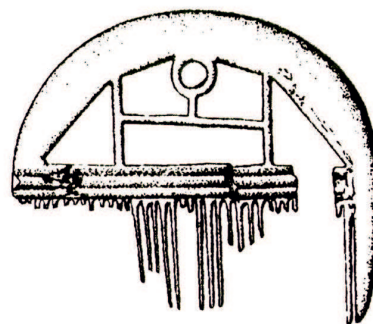
Prolamování rukojeti na hřebenu z Komořan má analogie v latěnském období (bronzový exemplář z oppida ve Stradonicích – Droberjar 1997, 133). Mnohem starší příklad se sluneční symbolikou nabízí dva kružky vytvořené svinutím drátků provlečených přes dva polokruhy, které jsou součástí výzdoby prolamované rukojeti bronzového hřebene nalezeného ve Vium ve středním Dánsku, jenž náleží do severské doby bronzové. Nad zuby hřebene jsou navíc po obou stranách umístěny ryté symetrické loďky se zvířecími protomami, ty ověřují správnost určení kroužků jako vyobrazení přepravovaného Slunce (Kaul 1998, 99, Cat. no. 231).

Silně stylizovaná kachna nebo husa zaznamenaná v podobě plavajícího ptáka je umístěna na hlavici železné jehlice (obr. 44), která představuje součást výbavy jámového hrobu 254 z przeworského pohřebiště Kamięnczyk v Mazovsku (Czarnecka 2004, 335, obr. 24: 42). Dva kruhové články „řetězu“ uchyceného v zobáčku lze podmíněně považovat za zvláštní obměnu zobrazení Slunce. Předmět je podle ostatního inventáře datován do fáze B2c-B2/C1. Ve výplni tohoto jámového hrobu byly zjištěny kosti muže, ženy a dítěte a rovněž kosti ptáka, slepice nebo husy (Dąbrowska 1997, 55, tab. 122 – hrob 254: 4, tab. 203: 4, 5).

Zajímavá byla nálezová situace v kultovním okrsku pozdní przeworské kultury v Otałążce v Polsku, jenž měl existovat v závěru doby římské a v době stěhování národů (Bender 1972; Bender/Stupnicka 1974; Makiewicz 2003; Niewęglowski 1981, 433, 434). Nalézal se v blízkosti ohbí říčního toku, na jehož březích se odehrávaly rituální úkony. Zvláštní prostor tam byl vyhrazen pro ukládání obětí zahrnujících části domácích zvířat, na jiných místech docházelo k deponování zvířat lovených. V této exponované části lokality se nalézaly rovněž kosti kachen a čírek (Bender 1972, 130; Bender/Stupnicka 1974, 354; Węgrzynowicz 1982, 90).

Zcela mimořádné postavení mezi drobnými nálezy z obětiště měla bronzová spona (obr. 45), jejíž patka, lučik a hlavice byly modelovány do podoby stylizované plující kachny. Mohla hrát roli insignie jedince se zvláštním postavením v rámci kultu, a není vyloučeno, že byla i odlita jako výjimečný kus zhotovený „na objednávku“. Pro tento předmět nalézá W. Bender nejbližší analogie ve sponě pocházející z pohřebiště v Kielcach a uvádí rovněž podobně utvářenou sponu z langobardského pohřebiště Castel Trosino v severní Itálii (Bender 1972, 129, 130, obr. 18, 19 na s. 130; Bender/Stupnicka 1974, 344, 345, obr. 8 na s. 332). Stejný autor připomíná i další plastická ztvárnění motivu kachny. Z pohřebiště v Lubieszewie pocházejí takto upravená kování rohu na pití a na lokalitě Brulin - Koski byl získán bronzový závěsek s figurkami v podobě plujících kachen (Bender 1972, 130).

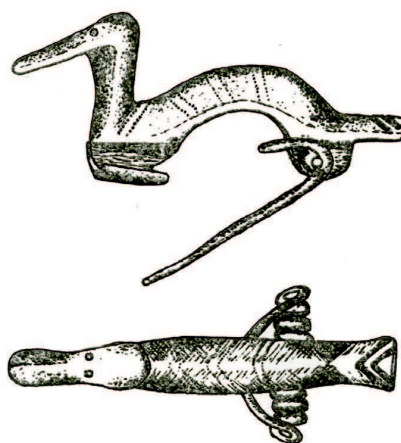
Různě utvářené kruhy s bodem uprostřed a i vyklenuté půlkruhy vystupují společně s půlměsíci, tedy dalšími astrálními symboly, na honosných, inkrustovaných hrotech kopí. Objevují se například na dvojici hrotů se stříbrnou inkrustací (obr. 46) z výbavy žárového hrobu przeworské kultury ze Stryczowic v prostoru Hor Svatého kříže v Polsku.

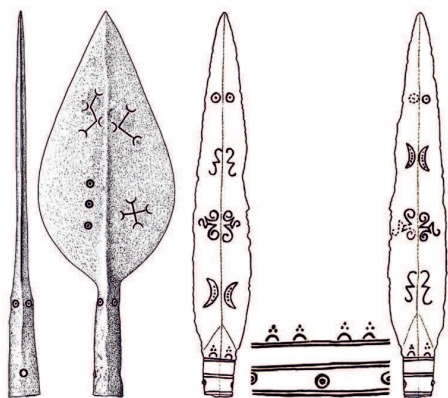
Obr. 43. Kostěný hřeben s prolamovanou rukojetí. Výzdoba zřejmě využívá motiv slunečního vozu nebo sluneční bárky. Chata Z-3 z Komořan na Moravě, stupeň B2 doby římské.

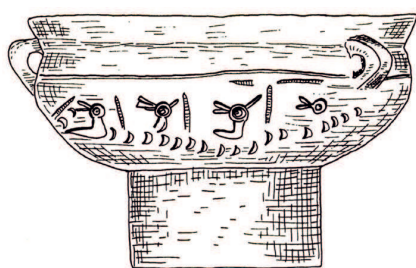
Obr. 44. Hlavice železné jehlice v podobě plovoucí kachničky. Žárový hrob 254, pohřebiště przeworské kultury, Kamięnczyk v polském Mazovsku, fáze B2c - B2/C1.

Obr. 45. Bronzová spona s lučíkem v podobě kachny. Prostor obětiště, Otałążka, střední Polsko, závěr doby římské až začátek stěhování národů.

Obr. 46. Výzdoba inkrustací stříbrem zahrnující kroužky umístěné na kopí z královského hrobu z doby římské v Mušově, jižní Morava (vlevo). Stříbrem inkrustované motivy využívající i vyklenuté půlobloučky. Dvojice železných kopí, Stryczowice, střední Polsko, kultura przeworská, stupeň C1a, začátek 3. století po Kr. (vpravo).

Obr. 47. Nádoba s výzdobou v podobě řady ptáků – potápek. Hrob 3 na przeworském pohřebišti ve Woli Lobudzkiej ve středním Polsku.

Hrob je datovaný do fáze C1a (Andrzejowski 2004, 326, obr. 20: 44, 45). Kroužky s bodem uprostřed jsou rovněž součástí výzdoby na listu a tuleje hrotu kopí z královského hrobu v Mušově (obr. 45), kde byla rovněž použita inkrustace stříbrem (Droberjar/Peška 2002, 517, Taf. 42). Na tomto typu dřevcových zbraní se tedy prvky odpovídající slunečním symbolům objevují v podobě, jaká je známá už u kopí z doby bronzové.

Keramické produkty s plastickým ztvárněním do podoby zoomorfních nebo ornitomorfních tvarů pro dobu římskou zaznamenané v pracích K. Motykové-Šneidrové a I. Peškaře v českém a moravském prostoru se vyznačují tím, že pocházejí ze sídlišť. Obecně je připomínáno, že nálezy z doby římské zjevně vykazují společné rysy se zoomorfiky z doby halštatské (Motyková-Šneidrová 1960; Peškař 1962; Podborský 1982, 43). Jejich zlomkovitost omezuje určení někdejšího vzhledu, a tím i rozhodnutí, zda byly používány samostatně, anebo představovaly integrální součást většího keramického tvaru. Je těžké stanovit, jaký měly význam i v těch případech, kdy nesou znaky vodních ptáků.

Ptačí motivy mohly být použity k výzdobě povrchu keramických produktů, jak to lze doložit na příkladu nádoby z przeworského pohřebiště Wola Lobudzka (obr. 47). V hrobě č. 3 s datováním do stupňů C2 - D vedle popelnice ležela další nádoba s neobvykle vysokou válcovitou nožkou (Bugaj/Makiewicz 1995, 101-105, 114, ryc. 14a). Na výduti probíhá pás složený z protom plavajících potápek. Ptačí motiv na povrchu nádoby symbolicky obklopoval její obsah, a tak je v tomto případě pouze jiným způsobem realizovaná stejná představa, s jakou se setkáváme u misky ze Slavkova, kdy je pták vložený dovnitř, do tekutiny vyplňující keramický tvar.

Analýza vybraných misek s omfalem a jejich postavení v keramickém inventáři doby římské

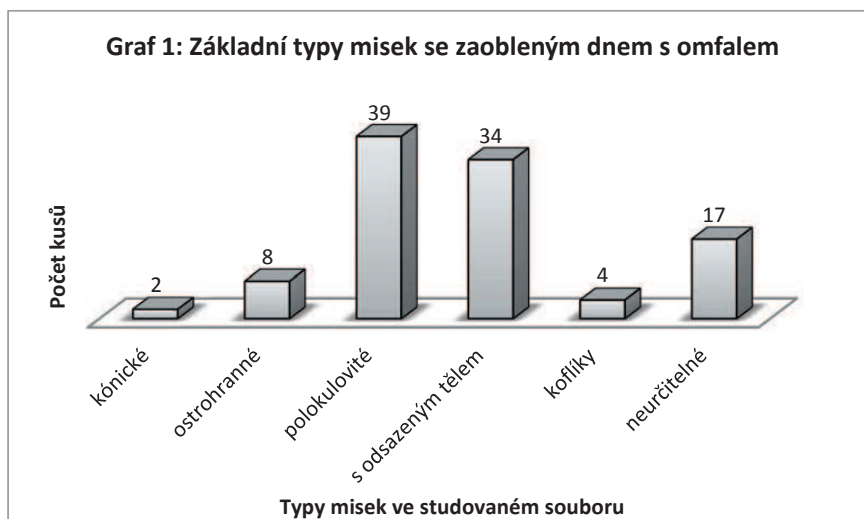
Námi zpracovávaný soubor obsahuje 104 kusů misek s omfalem.

Vybrané kusy pocházejí z Moravy, Čech, Slovenska, Dolního Rakouska a Polska (viz tab. I). Cílem této části práce nebylo vyhotovit úplný seznam všech misek s omfalem na území barbarika, ale sestavit dostatečně reprezentativní soubor pro orientaci v typech nádob s omfalem a sledovat typy výzdoby, které tyto nádoby nesly. Do analýzy nebyly zahrnuty misky příbuzné tvarem i výzdobou, ale bez omfalu. Stalo se tak z toho důvodu, že by bylo nutné provést zvláštní analýzu a na tu v práci nebyl prostor. V oblasti przeworské kultury (Polsko), v Podunají (Dolní Rakousko, jihozápadní Slovensko) a v hornolabské oblasti (Čechy) byla sledována sídliště a vybraná pohřebiště kvůli tomu, že doba výskytu misek s omfalem je totožná s etapou významných kontaktů mezi těmito oblastmi barbarika a počítá se i s přesuny obyvatel.

V náleзовém materiálu z jižní Moravy a Dolního Rakouska v pozdní části stupně B2 (B2b, resp. B2/C1) se odrážejí podstatně severovýchodní vlivy vycházející z okruhu przeworské kultury (Kalábek 1998, 24; Pernička 1966, 141; Tejral 2008, 72). Působení przeworských keramických tvarů se prosazuje zvláště v typové škále drobnější keramiky. Jedná se např. o tvary označované jako nízké misky ve tvaru kulové úseče – polokulovité misky (Peškař 1978, 63, tab. V: 12 – 16; Tejral 1970, 189, obr. 2: 8a - b; 1992, 412) nebo misky s prohnutým hrdlem, oblým dnem a přihrocenou výduti – misky s odsazeným tělem (Bejla 2010a, 138, obr. 6: 11, 12, obr. 11: 3; Peškař 1978, 63, tab. IV: 7; Tejral 1970, 189, obr. 2: 7a - b; 2008, 72), dále sem náleží jejich deriváty s měkčí, téměř esovitě profilovanou linií (Tejral 1970, obr. 5: 16, 17) a koflíkovité čerpáky s jedním velkým lomeným uchem (Peškař 1978, 63, tab. V: 9, 10; Tejral 2008, 72). Bývají zařazovány do kategorie tzv. stolní keramiky, a charakteristický je pro ně povrch jemný, hladký, mnohdy jsou tyto keramické produkty nápadně tenkostěnné. Bývají zpravidla tmavě černé a leštěné, popř. tuhované. Nádobí je kvalitně vypálené a má menší obsah příměsí v keramické hmotě (Bejla 2010a, 138; Tejral 2008, 72).

V analyzovaném souboru nálezů dominují polokulovité misky s omfalem (viz graf 1; 39 kusů), dále misky s odsazeným tělem (34 kusů). Omfalos se dále vyskytl i u misek kónických (2 kusy), ostrohranných (8 kusů) a u koflíků (4 kusy). U neurčitelných fragmentů byl dochován pouze omfalos a není jisté, z jaké nádoby pochází, zdá se, že by snad mohly pocházet z polokulovitých misek, ale jedná se jen o naši domněnku, vzhledem k tomu, že nejvíce polokulovitých misek pochází z chat a v nich bylo nalezeno i nejvíce zlomků s omfalem (viz graf 2).

Tab. I: Vybrané lokality s objekty, ze kterých pochází misky s omfalem s počtem kusů v objektu					
Lokalita	Objekt	Počet kusů	Lokalita	Objekt	Počet kusů
Bezměrov (okr. Kroměříž)	sídliště	1	Křepice	chata V	2
Blažovice (okr. Brno-venkov)	sídliště	1	Křepice	chata X	1
Blučina (okr. Brno-venkov)	chata I	1	Křepice	chata XII	1
Blučina	chata VI	1	Křepice	chata XIII	1
Branč (SK)	chata 3	1	Křepice	chata XIV	1
Branč (SK)	chata 12	1	Křepice	chata XVII	1
Branč (SK)	chata 20	1	Křižanovice (okr. Vyškov)	chata	3
Branč (SK)	chata 25	1	Lanzhot (okr. Břeclav)	sídliště	1
Branč (SK)	chata 26	3	Mariánské Radčice (okr. Most)	žárový hrob 10, urna	1
Branč (SK)	chata 46	2	Mikulov (okr. Břeclav)	kostrový hrob	1
Branč (SK)	chata 83	2	Milovice (okr. Břeclav)	sídliště	1
Branč (SK)	chata 123	1	Mistelbach-Siechenhaus (A)	kostrový hrob	1
Branč (SK)	chata 202	1	Mušov-Na Pískách (okr. Brno-venkov)	chata II	1
Branč (SK)	jáma 12B	1	Mušov-Na Pískách	chata III	1
Branč (SK)	jáma 25B	1	Mušov-Na Pískách	sídliště	1
Branč (SK)	jáma 102	1	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 5	1
Branč (SK)	jáma 192	1	Nadkole (PL)	jámový hrob 25	1
Branč (SK)	soustava jam 80	2	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 31	1
Branč (SK)	soustava jam 169	1	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 42	1
Branč (SK)	povrchový sběr, kulturní vrstva	2	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 56	1
Brodek u Prostějova „Bažantnice“ (okr. Prostějov)	jáma	1	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 58B	2
Ciecierzyn (PL)	popelnicový hrob 178	3	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 94	1
Ciecierzyn (PL)	popelnicovo-jámový hrob 179	1	Nadkole (PL)	jámový hrob 111	1
Čáčov (SK)	kostrový hrob	1	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 113	1
Čaka „Diely“ (SK)	chata 5	1	Nadkole (PL)	popelnicový hrob 128	1
Drásov (okr. Brno-venkov)	sídliště	1	Nejdek (okr. Břeclav)	sídliště	1
Drnovice „U propasti“ (okr. Vyškov)	sídliště	1	Obermallebern (A)	sídliště	2
Dubeč „Za hrází“ (Praha 10)	chata 1/70	1	Poysdorf (A)	ojedinelý nález	1
Eggenburg (A)	nelokalizováno	1	Straning (A)	sběry, nelokalizované výkopy	8
Garwolin (PL)	ojedinelý nález	1	Syrovce (okr. Brno-venkov)	sídliště	1
Garwolin (PL)	popelnicový hrob 44a	1	Šarovce-Cihelna (SK)	sídliště	2
Garwolin (PL)	popelnicový hrob 52	1	Šitbořice (okr. Břeclav)	žárový hrob 6	1
Garwolin (PL)	popelnicový hrob 66	1	Štúrovo (SK)	chata I	3
Garwolin (PL)	popelnicový hrob 68	1	Štúrovo (SK)	chata II	3
Hrušovany u Brna (okr. Brno-venkov)	chata 500	1	Tvarožná (okr. Brno-venkov)	sídliště	1
Hrušovany u Brna	chata 502	1	Vicemilice (okr. Vyškov)	sídliště	2
Hüttendorf (A)	nelokalizováno	1	Vyškov „Žleby“	chata 202	1
Křepice (okr. Břeclav)	chata III	1	Želetice (okr. Znojmo)	žárový hrob	1
Křepice	chata IV	1			

Mezi množstvím polokulovitých misek si pozornost zasluhuje miska z kostrového hrobu v Mistelbachu-Siechenhaus, k jejímuž omfalu se táhnou čtyři plastické lišty vytvářející křížovou sestavu (tab. III, č. 63; *Mitscha-Märheim* 1930, 8, Taf. IV: 1; *Tejral* 1970, 189, obr. 2: 8). Shoduje se s některými exempláři z okruhu przeworské kultury (*Jasnosz* 1951, ryc. 141: 1, ryc. 162: 7; *Petersen* 1932 – 1934, 139, Abb. 2: 3; *Szydlowski* 1964, 83, tab. XX: 5; *Tackenberg* 1925, Taf. 23: 2, 3). U většiny moravských příkladů, na rozdíl od podobných misek przeworských, jejichž tektonické členění je zpravidla v partiích hrdla a okraje dosti strohé, převládá snaha po měkčí profilaci, což dovoluje předpokládat, že vznikly rukou domácího výrobce, který byl nicméně na przeworských vlivech silně závislý (*Tejral* 1970, 194; 1992, 412).

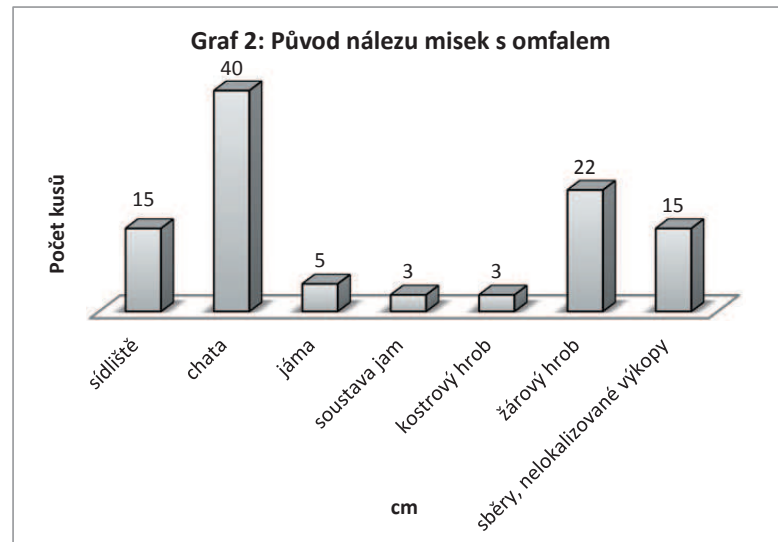
Misky s omfalem odpovídají tvarově formě IA podle V. Varsika, vyznačují se zaobleným profilem, ústí bývá mírně zatažené dovnitř (např. tab. 1: 1, tab. 2: 1), mohou mít odsazené dno, což jim dává mírně esovitý profil (tab. 4: 11). Mísy a malé šálky a pohárky nacházíme po celou dobu římskou a formu samotnou není možné blíže datovat (*Varsik* 2011, 54; obr. 43: 3, 5, 7, obr. 101: 1). Nádoby s omfalem se dále objevují i ve variantě IB - kónická varianta (tab. 2: 7, tab. 6: 4; *Varsik* 2011, 55; obr. 103: 8), ve formě II - členěné mísy s válcovitým hrdlem, které v ostrém lomu přechází do kónické spodní části, často mírně prohnuté dovnitř se zaobleným dnem (tab. 5: 6; *Varsik* 2011, 56, obr. 27). Samostatnou variantu této formy představují mělké talíře a misky se zalomeným tělem a zaobleným dnem (*Varsik* 2011, obr. 27: 5, 6). V Branči se takové nádoby vyskytovaly v náleзовých celcích z 2. století po Kr. (objekty 8 a 16; *Kolník/Varsik/Vladár* 2007, tab. 8: 9, tab. 15: 15; *Varsik* 2011, 59), ale i z 1. poloviny 3. století po Kr. (objekty 3 a 5; *Kolník/Varsik/Vladár* 2007, tab. 3: 12, tab. 7: 13; *Varsik* 2011, 59). Charakteristické pro formu III – nádoby s trojdílnou stavbou, je odsazení plecí, které může být zdůrazněno vhloubenou nebo plastickou lištou, někdy i vícenásobnou (např. tab. 2: 4, tab. 5). Dalším vývojem se odsazení ztrácí a zůstává jen liniové naznačení lomu (tab. 1: 5). Nádoby tak získávají esovitý profil. Dno je rovné, u menších tvarů zaoblené s centrálním omfalem (*Varsik* 2011, 60, 61; obr. 28, obr. 33: 17, obr. 43: 1).

J. Andrzejowski (1998, 247, Pl. XCVI) rozdělil mělké nádoby a plytké misky (typ V) do několika podtypů a variant. Základním kritériem pro jeho členění byl tvar dna nádoby – konkávní (typ VA) nebo zaoblený (typ VB) a sledována je i modelace těla, které může být polokulovité (podtyp VAI a VBI) nebo ostře bikónické (podtyp VA3 a VB3). Všechny jím sledované misky mají hladký povrch různých odstínů od světle hnědé po cihlově červenou nebo hnědou. Ve vzácných případech, kdy jsou zdobené, se objevuje výzdoba, obvykle několik rýžek na plecích (u bikónických mís), zřídka je výzdoba složitější (*Andrzejowski* 1998, 90).

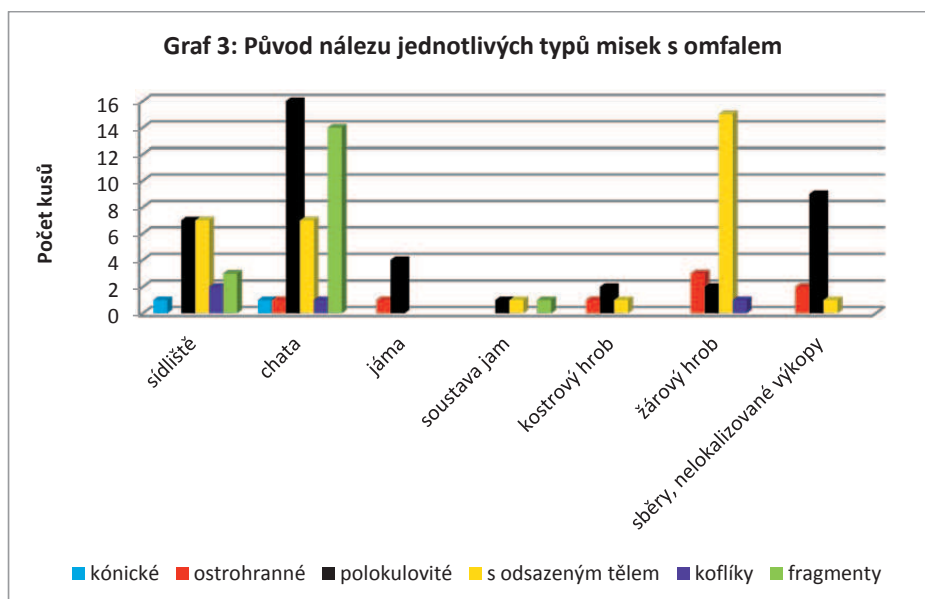
Mělké bikónické exempláře (tab. 1: 7; *Andrzejowski* 1998, Pl. XXI: 25/1, LXXVI: 128/3) patří k subtypu VA3, přičemž varianta VA3.1 bývá reprezentována exempláři s jedním malým ouškem. Typ VA4 zahrnuje bikónické mísy se zataženým/nevýrazným okrajem (tab. III, č. 75; *Andrzejowski* 1998, Pl. LXVI: 111/1). Nejpočetnější skupinou jsou malé mísy typu VA2 s vyhnutým okrajem a zaobleným tělem (tab. III, č. 70-74; *Andrzejowski* 1998, Pl. XXIX: 42/2, XLI: 56/5, XLII: 58B/3, 4, LIX: 94/2), zatímco další dvě misky s válcovitou horní částí těla jsou zdobeny rytými liniemi (tab. 6: 10; *Andrzejowski* 1998, Pl. IV: 5/4) a objevuje se na nich nepravidelný vzor. Jedná se o skupiny krátkých vertikálních žlábků v horizontální řadě, mezi kterými jsou tečkové vpichy (tab. 7: 9; *Andrzejowski* 1998, Pl. LXVII: 113/2).

Jiným tvarem, který pravděpodobně přišel na Moravu z prostředí przeworské kultury, jsou koflíkovité nádoby s oblou nebo mírně hranatou vyduť a zpravidla kolínkovitým uchem (tab. 1: 9, 11, tab. 2: 5; *Peškař* 1978, 63, tab. V: 9, 10; *Tejral* 1970, obr. 3: 4; 2008, 72). Stylovou příbuznost s výše uvedenými typy dosvědčuje, kromě tendence ke snižování vertikálních rozměrů, také omfalos. Existují však i vyšší tvary s rovným dnem a kónickým tělem (tab. 1: 8; *Tejral* 1970, 194).

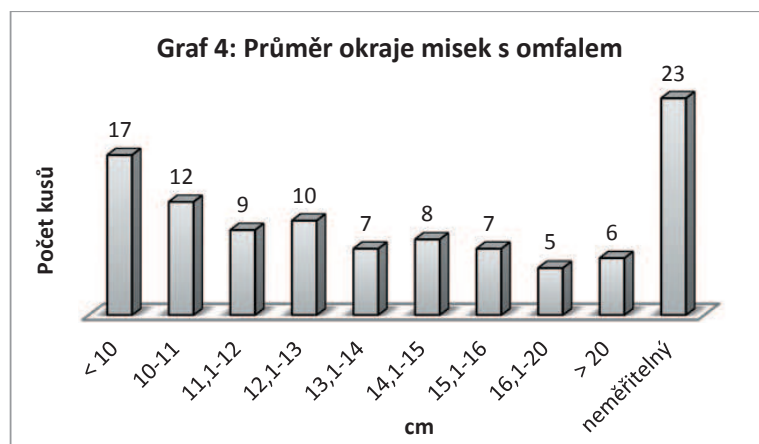
Nejvíce misek pochází ze sídlišť, konkrétně z chat (viz graf 2), což může být dáno rozsahem našich rešerší, kdy pochopitelně nemohly být sledovány úplně všechny misky ze všech dosud známých středoevropských lokalit. Uvedené údaje tedy platí pouze pro náš modelový soubor, jenž reprezentuje pouze širší výběr. Téměř čtvrtina analyzovaných misek byla získána ze žárových hrobů.

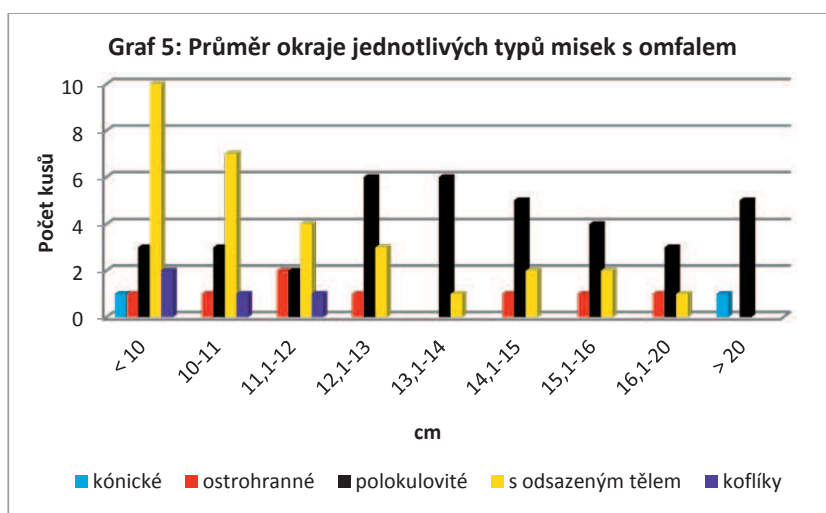
Zajímavé je, že polokulovité misky pochází hlavně ze sídlištních objektů (viz graf 3; 26 kusů), z hrobů máme podchyceny pouze čtyři. V Mariánských Radčicích, v žárovém hrobě č. 10, plnila polokulovitá miska funkci urny (tab. 4: 4). U misek s odsazeným tělem je stav vyrovnaný, patnáct jich známe ze sídlištních objektů a šestnáct pochází z hrobů, z toho patnáct misek z hrobů žárových. V jednotlivých objektech se výskyt misek s omfalem pohyboval od jednoho do tří kusů (tab. I).

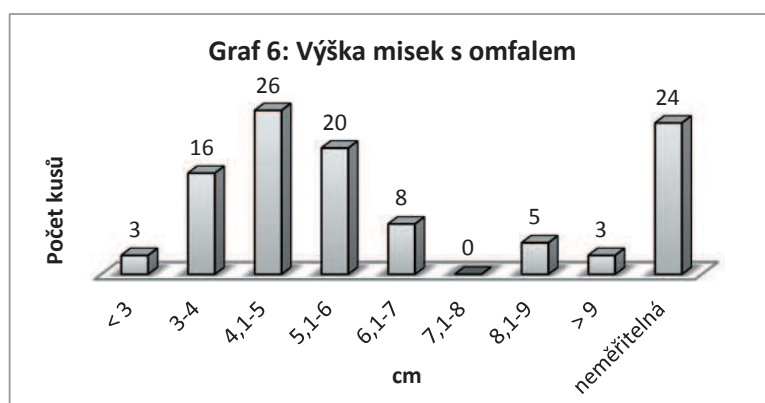
V počtu po pěti kusech byly zastoupeny exempláře s průměrem okraje 11 a 12 cm, po čtyřech kusech s průměrem 13 a 14 cm. Ostatní průměry se vyskytly v počtu jednoho až tří kusů. V celkovém součtu nejvíce nádob mělo průměr okraje do 10 cm, dále 10-11 cm a 12,1-13 cm (viz graf 4). Šest misek mělo dokonce průměr okraje větší než 20 cm, přičemž největší z nich dosahovala průměr okraje 27 cm. Jedná se o kónickou misku o výšce 9 cm, která pochází z Blučiny z chaty I, která je datována je do stupně B2/C1 (tab. 2: 7). Polokulovitá miska z Mariánských Radčic, která byla použita jako urna v žárovém hrobě 10, nemá dochovaný okraj, ale průměr nejširší výdutě činí 25,6 cm (tab. 4: 5). Misky do 13 cm jsou snadno uchopitelné za okraj i osobou s menšími dlaněmi.

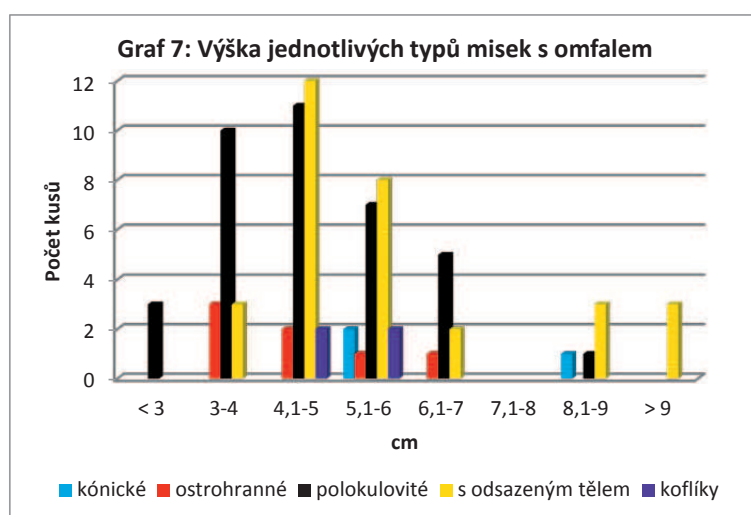
U polokulovitých misek dominuje průměr okraje od 12 do 15 cm, pět kusů mělo průměr větší než 20 cm. Nejmenší polokulovitá miska měla průměr okraje 5,4 cm. Pochází z nelocalizovaných výkopů nebo sběrů z lokality Stranig (A), zdobená je žlábkovanou šestilistou růžicí (tab. 4: 13). U misek s odsazeným tělem je nejčastěji zastoupený průměr okraje do 10 cm, dále od 10 do 13 cm. Nejmenší miska s odsazeným tělem, ze sídlištní lokality Drnovice „U propasti“, měla průměr okraje 5,3 cm (tab. 7: 13). Koflíky neměly průměr okraje větší než 11,5 cm (viz graf 5).

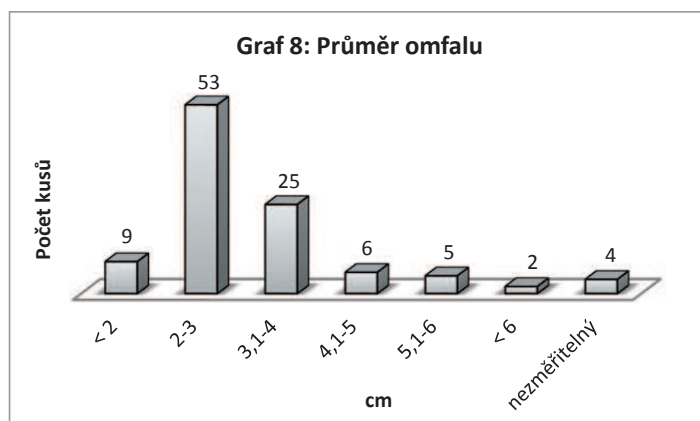
Nejvíce nádob mělo výšku od 3 do 6 cm (viz graf 6). Nejmenší nádoba co do průměru okraje (5,4 cm) a výšky (1,7 cm) pochází z nelokalizovaných výkopů nebo sběrů z lokality Straning (A), zdobená je žlábkovanou šestilistou růžicí (tab. 4: 13). Největší výšku měly dvě misky s odsazeným tělem. Obě měly shodně 9,5 cm. První pochází z kostrového hrobu z Čáčova, je zdobená žlábkovaným křížem (čtyřlistou růžicí) na dně (tab. 2: 4). Druhá miska byla nalezena v Branči, chatě 202. Zdobená je osmilistou růžicí na dně a trojúhelníky vyplňovanými vpichy ležícími na horizontální rýze na nejširší výduti (tab. 3: 5).

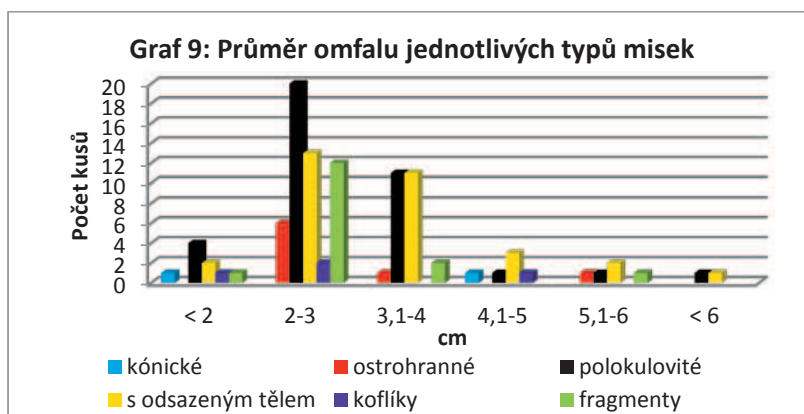
Jak vyplývá z grafu 7, u polokulovitých misek dominovala výška od 3 do 7 cm. Nejmenší výška byla 1,7 cm (tab. 4: 13), a nejvyšší 9 cm (tab. 6: 1). Obě misky pochází z lokality Straning. U misek s odsazeným tělem se výška pohybovala od 4 do 6 cm. Dva koflíky měly výšku 4,5 cm a další dva 6 cm. Ostrohenné misky měly výšku od 3,7 do 6 cm. Nejvíce misek s odsazeným tělem mělo výšku od 4,4 do 6 cm. Nejnižší miska s odsazeným tělem byla vysoká 3 cm. Pochází ze sídlištní lokality Drnovice „U propasti“ a zdobená je dvěma horizontálními řadami barbotina na výduti (tab. 7: 13). Nejvyšší misky měřily 9,5 cm (tab. 2: 4, tab. 3: 5).

Nejvíce misek mělo průměr omfalu 3 cm (17 kusů), dále byl zaznamenán průměr omfalu 2 cm (12 kusů), 2,4 cm (9 kusů) a 4 cm (9 kusů). Nejmenší průměr omfalu, 0,8 cm, byl naměřen u exempláře z lokality Straning (tab. 4: 13) a největší 8 cm ze žárového hrobu 10 v Mariánských Radčicích, kde už zmíněná miska plnila úlohu urny (tab. 4: 5). Nejvíce nádob mělo průměr omfalu mezi 2-3 cm, druhou hojně zastoupenou skupinou byl průměr omfalu 3,1-4 cm (viz graf 8).

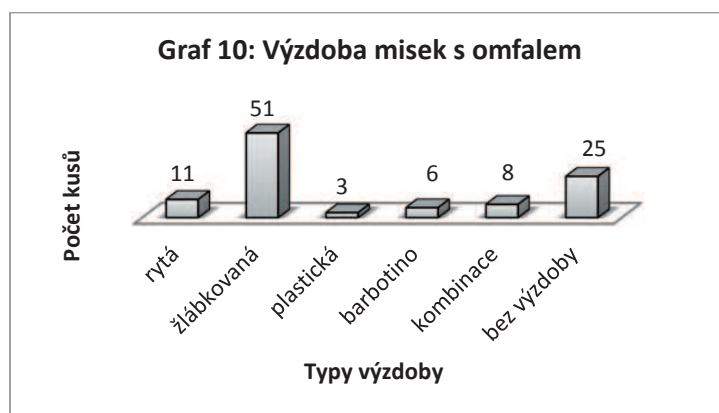

U polokulovitých misek se průměr omfalu pohyboval od 2 do 4 cm (viz graf 9). Nejmenší průměr omfalu u polokulovitých misek byl 0,8 cm z lokality Straning (tab. 4: 13) a největší 8 cm ze žárového hrobu 10 v Mariánských Radčicích, u misky s funkcí urny (tab. 4: 5). Nejmenší průměr omfalu u misek s odsazeným tělem byl 1 cm. Taková miska pochází z lokality Drnovice „U propasti“ a zdobená je dvěma horizontálními řadami barbotina (tab. 7: 13). Největší omfalos (7,2 cm) měla miska s odsazeným tělem z lokality Branč, chaty 26, zdobená vklíněným vertikálním žlábkováním (tab. 5: 1).

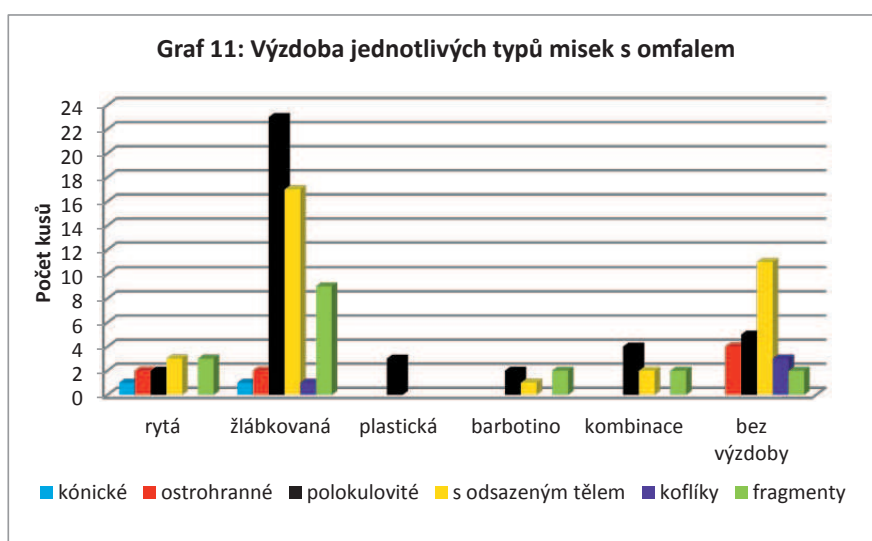
Výzdoba se soustřeďuje především na spodní část nádoby, příznačné je důlkovitě prohloubené dno (omfalos), od nějž se rozbíhají plastická žebra nebo žlábků, vytvářející kříž, růžici či svastiku (tab. 2 - 5). Jsou i jiné, bohatší druhy výzdoby a objevují se rovněž dna nezdobená (tab. 1; *Tejral 1970, 192; 2008, 72*). Na severní, przeworský původ takových exemplářů J. Tejral usuzuje nejen z jejich tvaru a výzdoby, ale i ze skutečnosti, že vznik a vývoj odpovídajících typů byl od doby laténské a časně římského období vázán pouze na oblast kultury przeworské (*Tejral 1970, 194; 1992, 412*). Mnohé však mohou být výsledkem společného formálního vývoje barbarické keramiky na širších územích, kde se uplatňovaly různé podněty nadregionálního rázu, jak o tom svědčí výskyt podobných typů i v jiných oblastech barbarika (*Tejral 1970, 195*).

Nejvíce nádob nebo fragmentů ve sledovaném souboru neslo výzdobu žlábkovanou (51 kusů, tab. 2-5), 25 nádob nebo zlomků bylo bez výzdoby (tab. 1). Ostatní druhy výzdoby byly zastoupeny sporadicky (tab. 6-7). Zde je výzdoba hodnocena zjednodušeně (viz graf 10), podrobně bude předvedena níže dle typů stanovených E. Droberjarem.

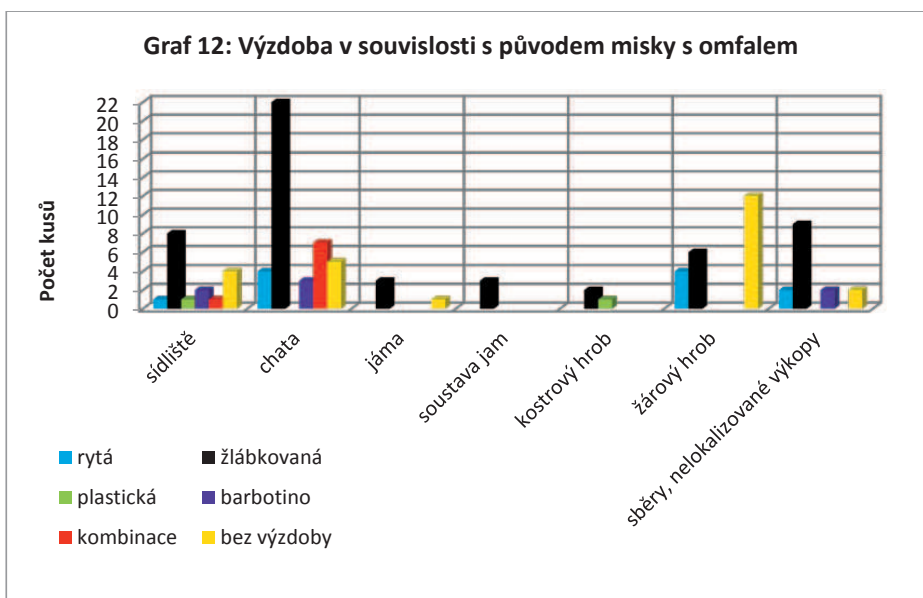
Z grafu 11 je zřejmé, že u polokulovitých misek převládala výzdoba žlábkovaná (23 kusů, tab. 2: 1-3, tab. 3, 4). Bez výzdoby bylo 5 kusů (tab. 1: 1) a 4 kusy nesly výzdobu kombinovanou (tab. 7: 2, 3, 8). Vyskytla se i výzdoba plastická (3 kusy, tab. 7: 1, 2), rytá (2 kusy, tab. 6: 1, 11) a barbotino (2 kusy, tab. 7: 10, 11). Kónické misky nesly výzdobu rytou a žlábkovanou (tab. 2: 7, tab. 6: 4). U ostrohranných misek dominovaly nádoby bez výzdoby (4 kusy, tab. 1: 7). Dvě misky nesly výzdobu rytou (tab. 6: 4, 5) a rovněž dvě žlábkovanou (tab. 3: 4; tab. 5: 6). Pouze jeden koflík byl zdobený a to žlábkovanou výzdobou (tab. 2: 5), tři koflíky byly bez výzdoby (tab. 1: 8, 9, 11). U mís s odsazeným tělem rovněž převládala výzdoba žlábkovaná (17 kusů; tab. 2: 4, 6, tab. 5). Celkem 11 kusů bylo bez výzdoby (tab. 1: 3-5), 3 kusy nesly rytou výzdobu (tab. 6: 2, 3, 10), 1 kus barbotino (tab. 7: 13) a 2 kusy výzdobu kombinovanou (tab. 3: 5, tab. 7: 9). U fragmentů rovněž dominovala žlábkovaná výzdoba (9 kusů, tab. 2: 8, tab. 4: 3, 4), dále se vyskytla kombinace výzdoby (2 kusy, tab. 7: 4, 12), barbotino (2 kusy, tab. 7: 6, 7), rytá výzdoba (3 kusy, tab. 6: 6 - 8) a 2 fragmenty bez výzdoby (tab. 1: 10, 12).

Misky a šálky zdobené loučovitými žlábkami (motiv VI a; Varsik 2011, 80, obr. 43: 1-6) jsou považované za doklad pronikání vlivů przeworské kultury (Tejral 1971, 68-69; 1999, 142, Abb. 5: 3, 7: 4, 6). Na przeworské nekropoli v Kamieńczyku se šálky s omfalem a loučovitě uspořádanými žlábkami vyskytují v průběhu celého stupně B2 a ojediněle i v následujícím období, ve stupni B2/C1 (Dabrowska 1997, 107, Taf. LVI: 108, 13; LXXXV: 157, 7; CLXXIX: 385, 9). Výzdobný motiv žlábků rozbíhajících se od omfalu se vyskytl ve stupních B2 a B2/C1 i v jiných oblastech, v Čechách je to např. Beroun-Závodí (Břicháček/Košnar 1998, 69, 71, obr. 5: 4, obr. 10: 9), a na Slovensku, kde podle V. Varsika jsou řazeny do sídlištního horizontu II – stupeň B2 a B2/C1 (Varsik 2011, 81, 184, 187).

Žlábkovaná výzdoba se objevuje v drtivé většině případů u nálezů ze sídlištních objektů (viz graf 12; 36 kusů), hlavně z chat (22 kusů). Kombinace výzdoby se objevuje rovněž u nálezů z chat (7 kusů). Barbotino se také objevuje v sídlištním prostředí (5 kusů, z toho 3 kusy z chat). Misky bez výzdoby dominují v žárových hrobech (12 kusů), dále je zastoupena rytá výzdoba (4 kusy) a žlábkovaná výzdoba (6 kusů).

Misky s odsazeným tělem a se zaobleným dnem s omfalem byly nalezené v sídlištních vrstvách osady v Šarovicích „Tehelni“. Tyto mísy bývají zdobeny barbotinem, ozubeným kolečkem, vpichy nebo skupinami žlábků. Příklady ze Šaroviců mají výzdobu v motivu loučovitých žlábků (Bejla 2010b, obr. 16: 6, 8) kombinovanou s trojúhelníkovitými vpichy, příp. s ozubeným kolečkem (tab. 7: 4; Bejla 2010b, obr. 16: 8).

K procesu infiltrace przeworských prvků do keramické náplně místní populace v Podunají docházelo přímo na domácí půdě, neboť lze stěží připustit rozsáhlejší mezikmenovou výměnu barbarského keramického zboží, zhotovovaného na místě, pouze pro místní potřebu. Pro potvrzení tohoto názoru, jakož i pro objasnění celkového charakteru severovýchodního tlaku, má prvořadý význam přítomnost nepochybně przeworské keramiky na některých podunajských nalezištích (Tejral 1970, 194; 1992, 412).

Severské prvky pronikaly v pozdních fázích starší doby římské na Moravu a do podunajského pásma vůbec přibližně ve dvou hlavních vlnách. První, souběžná s jihovýchodní expanzí przeworské kultury, přinášela kromě keramiky, ovlivňující i domácí hrncářskou práci, železné przeworské spony IV. a V. Almgrenovy skupiny, jež byly zřejmě záhy vyráběny i na domácí půdě. Na základě archeologického materiálu lze její vyvrcholení datovat do třetí čtvrtiny 2. století (Tejral 1970, 211).

Druhá vlna, přinášející kromě lité bronzové industrie dolnovislesko-pomořského rázu i prvky ze severovýchodních končin neřímské Evropy, je současná s invazí dolnovislesko-pomořských kulturních skupin k jihovýchodu a k jihozápadu. Pohyby na teritoriu przeworské kultury jsou nyní dokladovány zakládáním nových pohřebišť, jejichž počátky lze klást, podobně jako celý tento proud, do doby krátce před rok 180. Některé tvarové prvky nevylučují možnost, že k plnému rozvoji rozložitých bronzových typů spon došlo až po dosažení užšího kontaktu mezi severními pomořskými skupinami a jižní sférou v blízkosti provincií (Tejral 1970, 211).

Následuje přehled typů nádob v našem souboru, které jsme zařadili do systému vytvořeného E. Droberjarem (1996 I, 54-64, obr. 28-48). Nutno podotknout, že přiřazení ke konkrétním typům nebylo vždy jednoznačné a tak údaje mohou být mírně zkreslené, z uvedeného důvodu i v textu používáme jednodušší rozčlenění podle grafu 1: Základní typy misek se zaobleným dnem s omfalem. Podle E. Droberjara jsou charakteristické nádoby pro stupně B2 a B2/C1 misky se zaobleným dnem – typy 2703, 2706. Stupeň B2/C1 reprezentují ojedinělé a zvláštní miskovité tvary – typ 9210 (misky s plochými výčnělky na okraji; Droberjar 1997, 95, 96). Nejvíce nádob lze přiřadit typu 2706 – miska se zaobleným dnem (30 kusů), dalším dominantním typem je typ 2772 – miska se zaobleným dnem s prohnutým hrdlem a odsazeným spodkem (21 kusů) a typ 2712 – miska se zaobleným dnem s rýhou nebo žlábkem pod okrajem (6 kusů). Ostatní typy byly zastoupeny sporadicky.

Za zmínku stojí typy 9210 a 9220 – misky s plochými výčnělky na okraji. Ty byly zastoupeny ve 3 kusech. Typ

9210 – miska se zaobleným dnem, zataženým okrajem a trojicí protilehlých výčnělků pochází Křepic, chaty V, která je datována do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1. Zdobená je pětistou různými po jednom důlku v polích (tab. 4: 1; typ 561). Podobná miska je doložena v souboru z lokality Straning, pocházející ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů. Tato miska má rýhu pod okrajem a na okraji dva zdvojené protilehlé výčnělky. Zdobená je vřepy ohraničenými víceřadými vertikálními rýhami mezi horizontálními rýhami a datována je do stupně B2 (tab. 6: 1; typ 933a; *Pollak 1980*, 200, Taf. 113: 1).

Typ 9220 – miska se zaobleným dnem, nálevkovitým hrdlem a jednoduchými protilehlými výčnělky pochází z Blučiny, chaty I, která je datována do stupně B2/C1. Jedná se o kónickou misku zdobenou jednoduchou čtyřlístou různými (tab. 2: 7; typ 564a).

Misky s plochými výčnělky na okrajích (typy 9210-9212 a 9220-9221) se na Moravě vyskytují výlučně ve stupně B2/C1 (*Droberjar 1993*, 501-502; *1994*, 184; *1997*, 113). Jedná se především o misky se zaoblenými dny, na jejich okrajích se vyskytují dva protilehlé, buď trojlaločné (typy 9210-9211) nebo jednolaločné ploché výčnělky (typy 9220-9221). Tento druh nádob pravděpodobně imitoval římské nádoby, buď to byla terra sigillata Drag. 42 (*Droberjar 1997*, 113; *Oswald/Pryce/Simpson 1966*, 194, 195, Pl. LIV, 6) nebo Drag. 39 (*Droberjar 1997*, 113; *Oswald/Pryce/Simpson 1966*, 198, 199, Pl. LVII, 2.3.5.6), eventuálně skleněné talíře typu Isings 97c z konce 2. nebo počátku 3. století (*Droberjar 1997*, 113; *Isings 1957*, 117, 118). Kromě předloh v okruhu terra sigillaty a ve skle jsou podobné tvary s plochými držadly či výčnělky známé i na malované keramice (*Bettermann 1934*, Abb. 3; *Droberjar 1997*, 113). Nálezy tohoto druhu na Moravě zatím postrádáme. Nechybí však zde stříbrné misky s obdobně profilovanými plochými držadly s vegetabilními a zoomorfními motivy. Tři zlomky držadel z misek či talířů pochází z knížecího hrobu z Mušova (*Peška et al. 1991*, obr. 15; *Tejral 1992*, Abb. 37, 3-5). Patří pravděpodobně k nálezovému horizontu markomanských válek, tj. do přechodného stupně B2/C1. Ačkoliv většina stříbrných misek, buď s kruhovým ústím, nebo oválné talíře, se vyskytují koncem 1. století (*Künzl 1993*, 149-153), lze se s nimi ojediněle setkat i v mladších kontextech (*Droberjar 1997*, 113; *Künzl 1993*, 153; *Krämer 1967*, 197, Abb. 22, 23).

Dalším výrazným typem jsou koflíky (typ 5303 a 5307). Typ 5303 – koflík s prohnutým hrdlem a zaobleným dnem se vyskytl ve 3 kusech. Koflík z Křepic, chaty V, která je datována do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1, byl zdobený žlábkovanou různými na dně (typ 564a nebo 564b) a má rýhu na rozhraní hrdla a výduti (tab. 2: 5; *Droberjar 1997*, Taf. 64: 9; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 9; *Tejral 2008*, 412, 413, Abb. 25: 1). Koflíky ze sídlišť z Nejdka a Mušova „Na Pískách“ byly nezdobené. Koflík z Nejdka je datovaný do stupně B2 (tab. 1: 11; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 10; *Tejral 1970*, 193, obr. 3: 4) a koflík z Mušova „Na Pískách“ do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1 (tab. 1: 9; *Komoróczy 1999*, 176, 193, obr. 13: 3). Typ 5307 – koflík s nálevkovitým okrajem pochází z popelnicového hrobu 68 z lokality Garwolin a datovaný je do fáze B2a, je nezdobený (tab. 1: 8; *Niewełowski 1991*, 60, 96, 103, ryc. 42: e, tab. 1).

Nyní se budeme věnovat přehledu nezdobených typů misek, zdobené misky i s typy budou řešený níže. Typ 2773 – ostrohranná miska se zaobleným dnem s vysokým výrazně rozevřeným prohnutým hrdlem, s plastickou lištou na rozhraní hrdla a výduti, pochází z jámy 25B v Branči, která je datována do fáze A – B (120/140 – 250/270; tab. 1: 2; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 78, tab. 31: 8).

Z lokality Nadkole, z popelnicového hrobu č. 128, který je datován do fáze B2a, pochází tři misky typu 2770 – ostrohranná miska s nízkým prohnutým hrdlem, kónickou výduti a zaobleným dnem; miska má rýhu na rozhraní hrdla a výduti (tab. III, č. 77; *Andrzejowski 1998*, 47, 107, 227, Pl. LXXVI: 128/3). Další je známá z jámového hrobu č. 111, který je kladen do fáze B2c-B2/C1 (tab. III, č. 75; *Andrzejowski 1998*, 41, 108, 109, 217, Pl. LXVI: 111/1) a poslední máme z jámového hrobu č. 25, který spadá do fáze B2a (tab. 1: 7; *Andrzejowski 1998*, 17, 107, 172, Pl. XXI: 25/1). Také tato miska má rýhu na rozhraní hrdla a výduti.

Misky typu 2706 – polokulovité misky se zaobleným dnem, byly nalezeny v Branči, chatě 46, která je datována do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 1: 1, *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 89, tab. 57: 13), jiná byla získána povrchové sběrem (tab. III, č. 6; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 142, tab. 174: 8). Další miska byla nalezena v chatě v Křižanovicích, která spadá do stupně B2 (tab. III, č. 58; *Droberjar 1997*, Taf. 118: 6), jiná se našla v Mušově „Na Pískách“, v chatě III, která je kladena do stupně C1 (tab. III, č. 66; *Droberjar 1997*, Taf. 142: 5). Na lokalitě Straning miska pochází ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů a je datována do stupně B2 (tab. III, č. 86; *Pollak 1980*, 126, 200, Taf. 111: 5).

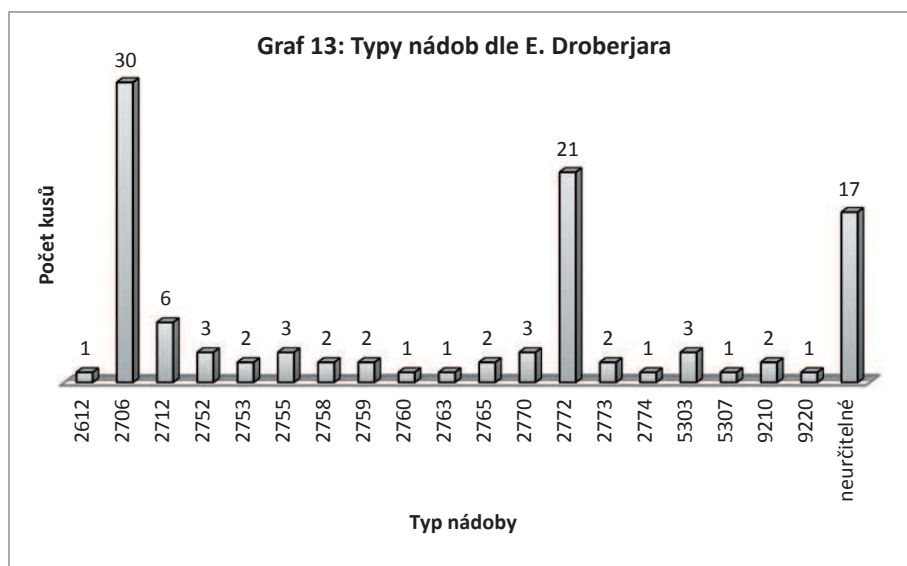
Z popelnicového hrobu č. 44a z lokality Garwolin máme misku typu 2755 (miska se zaobleným dnem s nálevkovitým hrdlem a odsazenou výduti). Hrob je datován do fáze B2a (tab. 1: 5; *Niewełowski 1991*, 38, 40, 93, 103, ryc. 23: n, tab. 1). Ze stejné lokality z popelnicového hrobu č. 52 pochází miska typu 2759 (miska se zaobleným dnem s válcovitým hrdlem a rýhou oddělující tělo od výduti). Hrob se datuje do fáze B2b (tab. 1: 6; *Niewełowski 1991*, 48, 49, 95, 103, ryc. 32: e, tab. 1).

Rovněž z lokality Garwolin z popelnicového hrobu č. 66, máme misku typu 2765 (miska se zaobleným dnem a mírně prohnutým hrdlem). Hrob je datován do fáze B2a (tab. 1: 4; *Niewełowski 1991*, 59, 60, 84, 106, ryc. 41: e, tab. 3).

Typ 2772 – miska se zaobleným dnem s prohnutým hrdlem a odsazeným spodkem se objevila v popelnicovém hrobě č. 94 na lokalitě Nadkole, který je datován do fáze B2a (tab. III, č. 74; *Andrzejowski 1998*, 38, 107, 210, Pl. LIX: 94/2). Dále se dvě misky tohoto typu našly v popelnicovém hrobě 58B, který je datován do závěru fáze B2a a především

do fáze B2b (tab. III, č. 72, 73; *Andrzejowski 1998*, 30, 31, 107, 108, 193, Pl. XLII: 58B/3, 4), v popelnicovém hrobě č. 56, který je kladen do fáze B2a se našla jedna miska (tab. III: 71; *Andrzejowski 1998*, 30, 105-107, 193, Pl. XLI: 56/5) a v popelnicovém hrobě č. 42, který je datován do závěru fáze B2a a především do fáze B2b (tab. III, č. 71; *Andrzejowski 1998*, 25-26, 107, 108, 180, Pl. XXIX: 42/2). Ze sídliště ve Vícemilicích pochází dvě misky datované do stupně B2 (tab. 1: 3, tab. III, č. 101, 102; *Pernička 1966*, Taf. XXX: 2, 3; *Peškař 1978*, 68, IV: 7). V chatě 202 ze sídliště Vyškov „Žleby“ je rovněž doložený tento typ misky. Inventář chaty je datován do stupňů B2, B2/C1 a C1. Miska byla nalezena ve výplni chaty spolu s kostrou kočky domácí. Z této nádoby zřejmě zvíře bylo krmeno za svého života. Okraj byl částečně olámaný, zřejmě, aby mělo lepší přístup k potravě (tab. III, č. 103; *Nývtová-Fišáková/Šedo 2003*, 517, 521, obr. 3).

Dva nezdobené fragmenty s omfalou máme z lokality Štúrovo. Po jednom zlomku bylo v chatě 1 a v chatě 2. Obě chaty spadají do 2. poloviny 2. století n. l., tj. do fáze B2b s možným přesahem do stupně B2/C1 (tab. 1: 10, 12; *Beljak 2010a*, 135, obr. 6: 12, obr. 21: 20).

Následuje přehled výzdoby zasazený do systému E. Droberjara (viz tab. II; *Droberjar 1996 I*, 42-53, obr. 16-27). Ve výzdobě nejvíce dominoval typ 564b – jednoduchá vícelistá (více než čtyři) žlábkovaná růžice (12 kusů; tab. 4: 4, 6, tab. 5: 2, 4). Dalším rozšířeným typem výzdoby byl typ 564a – jednoduchá čtyřlístá žlábkovaná růžice (8 kusů; tab. 2), typ 563 – žlábkování na dnech ve svazcích v podobě růžice byl zastoupen šestkrát (tab. 4: 2, 3, 7, tab. 5: 5, 6). Po pěti kusech měl typ 526 – barbotino v horizontálních řadách (tab. 7: 6, 7, 10, 11, 13) a typ 592b – svastika (tab. 3: 2, 3, 4, 6, 7). Typy 552 – vertikální žlábkování (tab. 4: 11, 12, tab. 5: 7, 9), 557 – vklíněné vertikální žlábkování (tab. 5: 1, 8) a 562 – obloukovité žlábkování se vyskytly po čtyřech kusech (tab. 4: 9, 10, tab. 5: 3).

Tab. II: Typy výzdoby dle E. Droberjara			
Typ	Počet kusů	Typ	Počet kusů
148	1	562+524	1
148a+214	1	563	6
200	1	563+571	1
214	3	563+990	1
214+541	1	564a	8
235	1	564a nebo 564b	4
262	1	564b	12
526	5	564b+247a	1
527	1	592	3
551a+147	1	592b	5
552	4	592b+571	1
556b	1	592b+138	1
557	4	913a	1
561	1	931b	1
561+135	1	932b	1
562	4	933a	1

Rytá výzdoba

Na lokalitě Garwolin byla objevená miska (typ 2758) s výzdobou drobnými rytými čockovitými důlky sestavenými na dně do tvaru kříže (tab. 6: 5; typ 148 – výzdoba na dnech; *Niewęłowski 1991*, 66-67, ryc. 48: s). Datována je do stupně B2 (*Niewęłowski 1991*, 83, 84).

Hrob 5 z lokality Nadkole obsahoval misku s odsazeným tělem (typ 2772), která byla zdobená jednou rytou linií pod okrajem, druhá rytá linie byla na výduti (tab. 6: 10; *Andrzejowski 1998*, 155, Pl. IV: 5/4). Hrob je datován do závěru fáze B2a a především do fáze B2b (*Andrzejowski 1998*, 107, 108). U misek s odsazeným tělem se často objevuje rýha na rozhraní hrdla a výduti (tab. 2: 4, 6, tab. 3: 5, tab. 5: 1-4, 7, 8, tab. 6: 2, 3).

Typ 214 – svazky rýh na dně, se objevil na misce typu 2712 v Křepicích, chatě XIII, která je datovaná do stupně B2 (tab. 6: 11; *Droberjar 1997*, Taf. 95: 8), a v chatě XIV, rovněž datované do stupně B2 (tab. 6: 6; *Droberjar 1997*, Taf. 96: 18). Ze ženského žárového hrobu č. 6 v Šitbořicích pochází miska s odsazeným tělem (typ 2772), která je zhruba uprostřed své výšky dělena horizontální rýhou. Spodní část nese výzdobu sedmi trojitých svazků rýh. Datována je do 2. poloviny 2. století (tab. 6: 2; typ 214; *Droberjar/Kazdová 1993*, 107, Taf. 2: 3; *Pernička 1966*, Taf. V: 4; *Vlach 2010*, 129, tab. 10: hrob 6). Výzdobu jednotlivých rýh, popř. žlábků, má tvarově shodná miska z bohatého kostrového hrobu z Čáčova, který je kladen do 2. století (tab. 2: 4; *Beninger 1937*, 83, 130, Taf. 14, Abb. 125; *Pieta 2002*, Abb. 2: 2; *Ondrouch 1957*, 59-60, obr. 17, tab. 15; *Vlach 2010*, 129).

Typ 235 – klikatka mezi dvěma horizontálními rýhami s vyplňovanými plochami v podobě vpichů byl zaznamenán na sídlišti v Syrovicích. Nesla jej kónická miska se zaobleným spodkem (typ 2612), která je datována do stupně B2 (tab. 6: 4; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. XIII: 4).

Z popelnicového hrobu č. 178 z Ciecierzyna známe ostrohrannou misku s nižším prohnutým hrdlem a vyčleněným okrajem (typ 2758) zdobenou stromečkovým motivem na dně ve tvaru pavučiny (typ 262). Nádoba je datovaná do fáze B2a (tab. 6: 9; *Martyniak/Pastwiński/Pazda 1997*, 38, 65, 288, tab. CLXX: 10).

Z Mušova „Na Pískách“, chaty II, která je datovaná do stupně C1, pochází zlomek s omfalem přes který je vyrytý kříž (tab. 6: 8; typ 913a ryté značky – kříž; *Droberjar 1997*, Taf. 140: 13).

Kombinace typů 214 a 148a – svazky rýh na dně a řada vpichů (tab. 6: 3; dvojitá rytá pětistá růžice, mezi dvěma rýhami listu jsou tečkovité vpichy) je doložená na misce s odsazeným tělem typu 2772 z popelnicového hrobu č. 31 z lokality Nadkole. Miska má mimo jiné i rýhu pod okrajem a na největší výduti. Hrob je datován do fáze B2a (*Andrzejowski 1998*, 23, 105-107, 175, Pl. XXIV: 31/7).

Kombinace typů 214 a 541 – svazky rýh na dně a přesekávané horizontální lišty, pochází z lokality Čaka „Diely“, z chaty 5, která je datovaná do stupně B2 (tab. 6: 7; *Beljak 2006*, 261-262, obr. 3: 4).

Miska typu 9210 (miska se zaobleným dnem, zataženým okrajem a dvojitými protilehlými výčnělky s dvojitou rýhou pod okrajem) z lokality Straning má výzdobu typu 933a – vrypy ohraničené víceřadými vertikálními rýhami mezi horizontálními rýhami. Datována je do stupně B2 (tab. 6: 1; *Pollak 1980*, Taf. 113: 1).

Plastická výzdoba

Plastická výzdoba typu 592 – plastická výzdoba na dnech, se v námi sledovaném souboru vyskytla na třech miskách. První miska typu 2706 se našla v jámě 192 v Branči, která je datována do fáze A – B (120/140 - 250/270). Jedná se o sedm plastických žeber sbíhajících se k omfalu. Není vyloučeno, že v minulosti jich mohlo být osm. Miska může být keramickou napodobeninou skleněné žebrované misky typu Eggers 181 a 183 (tab. 7: 1; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 120, tab. 126: 19). Výzdoba pomocí čtyřlísté plastické růžice se objevila na dvou miskách typu 2712. Jedna pochází z kostrového hrobu z Mistelbachu-Siechenhaus. Je datována do stupňů B2, B2/C1 (tab. III, č. 63; *Tejral 1970*, 189, obr. 2: 8a, b). Shodná miska pochází ze sídliště Obermallebern, náleží do stupně B2 (tab. 7: 5; *Pollak 1980*, 90, 91, 200, Taf. 82: 2).

Barbotino

Typ 526 – barbotinová výzdoba v horizontálních řadách se v námi sledovaném souboru vyskytla na 5 kusech. Ve třech případech tuto výzdobu nesly misky typu 2706 – polokulovitá miska se zaobleným dnem. Jedná se o misku z Branče, nalezenou na sídlišti, která je datovaná do stupňů B2, B2/C1 (tab. 7: 10; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 25, obr. 21: 1), misku z Hrušovan u Brna, chaty K 500, která náleží do fáze B2b (tab. III, č. 44; *Harangozóová 2013*, 26, tab. IV: 100/3; *Filipová/Harangozóová 2015*, 285, tab. 2: 2), a z Poysdorfu, kde se jedná o ojedinělý blíže nedatovaný nález (tab. 7: 11; *Jama/Schmitsberger 2006*, 540, 543, Abb. 230). Z Křepic, chaty IV, datované do stupně B2, pochází fragment zdobený typem 526 (tab. 7: 6; *Droberjar 1997*, Taf. 56: 19). Analogický zlomek pochází ze Štúrova, chaty 2, která je datovaná do fáze B2b s možným přesahem do stupně B2/C1 (tab. 7: 7; *Beljak 2010a*, 135, obr. 21: 21).

Typ 527 – barbotinová výzdoba ve dvou horizontálních řadách se objevil na misce s odsazeným tělem typu 2752 ze sídliště v Drnovicích „U propasti“, kde je osídlení kladeno na konec 2. století. Hrdlo misky zdobí tečkovité „písmo“. Miska byla nalezena spolu s plastikou kachny (tab. 7: 13; *Mikulková 2000*, 151, 152, obr. 115).

Kombinace typů 524 a 562 – barbotinová výzdoba v polích na dně a obloukovité žlábkování byla nalezena na fragmentu z chaty X v Křepicích, která je datovaná do stupně B2 (tab. 7: 12; *Droberjar 1997*, Taf. 84: bez čísla).

Žlábkovaná výzdoba

Typ 552 – vertikální žlábkování byl zastoupen čtyřmi kusy. Z Branče, objektu 80, který je zařazovaný do fáze A (120/140 - 180/200) pochází miska typu 2706 zdobená vertikálním žlábkováním (tab. 4: 12; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 99, 100, tab. 82: 5). Z chaty 123 ze stejné lokality, která je datovaná do fáze A – B (120/140 - 250/270), máme misku s odsazeným tělem typu 2753 (tab. 5: 7; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 110, tab. 104: 10). Miska typu 2712 s rýhou pod okrajem a rýhou na výduti pochází z chaty 1/70 z lokality Dubeč „Za hrází“, která je datovaná do fáze B2a (tab. 4: 11; *Beneš 2014*, 31, tab. I: 1). Jde o exemplář odpovídající skleněným nádobám typu Isings 3a nebo Eggers 182. M. Hegewisch jej zařadil do své skupiny 4 napodobenin žebrovaných misek (*Hegewisch 2006*, 202, Abb. 2). Poslední miska s tímto typem výzdoby byla nalezená v popelnicovém hrobu č. 178 v Ciecierzyně. Jedná se o misku s odsazeným tělem typu 2752. Hrob je datovaný do fáze B2a (tab. 5: 9; *Martyniak/Pastwiński/Pazda 1997*, 38, 65, 288, tab. CLXX: 9).

V jednom případě se vyskytl typ 556b – kombinované horizontální a vertikální žlábkování. Reprezentuje jej miska typu 2712 ze sídliště v Blažovicích, která je datovaná do stupně B2 (tab. 4: 8; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. XXX: 4; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 12; *Tejral 1970*, 193, obr. 3: 2).

Typ 557 – vklíněné vertikální žlábkování se objevil pouze na 4 miskách s odsazeným tělem typu 2772. Z chaty 26 z Branče, která je zařazována nejspíše do fáze A (120/140 – 180/200) pochází dvě misky (tab. 5: 1, tab. III, č. 20, 21; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 79, 80, tab. 34: 9-10) a z chaty 25 datované do fáze B (180/200 - 250/270) pochází jedna miska (tab. 5: 8; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 76, 77, tab. 27: 22). Analogická miska k miskám z Branče pochází ze sídliště v Drásově, kde je rámcově kladena do 1. poloviny 2. století, s možným přesahem do 3. století (tab. III, č. 35; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. XXX: 1).

Typ 561 – jednoduchá růžice po jednom důlku v polích zdobil misku typu 9210 z chaty V v Křepicích, která je datovaná do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1 (tab. 4: 1; *Droberjar 1997*, Taf. 65: 10; *Tejral 1992*, 413, Abb. 25: 2; *2008*, 69, obr. 1: 22).

Ve čtyřech kusech se vyskytl typ 562 – obloukovité žlábkování. Ve třech případech se objevil na miskách typu 2706. Příklady pochází z Branče, objektu 102, který je datován do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 4: 9; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 106, tab. 95: 14), dále z chaty v Křížanovicích, která je datována do stupně B2 (tab. III, č. 83; *Droberjar 1997*, Taf. 113: 13) a konečně ze sídliště v Milovicích, kde je materiál datovaný do stupně B2 (tab. 4: 10; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 13). Ze sběrů a nelokalizovaných výkopů objektů na lokalitě Straning pochází miska s odsazeným tělem typu 2772, která je zdobená typem 562, kdy omfalos je vytvořený průnikem žlábků výzdoby. Miska je datována do stupně B2 (tab. 5: 3; *Pollak 1980*, 126, Taf. 111: 2).

Typ 563 – žlábkování na dnech ve svazcích v podobě růžice máme ze sídliště Obermallebern, které je datováno do 2. – 3. století. Výzdoba se objevila na misce s odsazeným tělem typu 2760 (tab. 4: 7; *Pollak 1980*, 90, 91, Taf. 82: 1). Další nález pochází z Branče, chaty 46, která je datovaná do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 4: 2; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 31, 90, tab. 57: 19). Stejný typ byl nalezen na misce s odsazeným tělem typu 2752 v popelnicovém hrobě č. 178 v Ciecierzyně, který je datovaný do fáze B2a (tab. 5: 5; *Martyniak/Pastwiński/Pazda 1997*, 38, 65, 288, tab. CLXX: 8). Z chaty 83 v Branči, která je zařazována do fáze B (180/200 – 250/270) máme fragment zdobený tímto typem výzdoby (tab. III, č. 25; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 34, 103, 104, tab. 90: 5). Po jednom zlomku máme ze Štúrova z chaty 1 a 2. Obě chaty spadají do fáze B2b s možným přesahem do stupně B2/C1 (tab. 4: 3, tab. III, č. 94, 97; *Beljak 2010a*, 135, obr. 6: 11, obr. 21: 19).

Typ 564a – jednoduchou čtyřlístou růžici máme z lokality Branč z kulturní vrstvy nebo povrchového sběru, kde byla nalezena miska typu 2706 (tab. 2: 1; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 143, tab. 174: 19). V kostrovém hrobě z Mikulova, který je datován do stupně B2, se tato výzdoba objevila rovněž na misce typu 2706 (tab. III, č. 61; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. III. 5; *Peškař 1978*, tab. V: 16). Stejný typ misky byl objeven na lokalitě Straning, pochází ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů. Miska je datována do stupně B2 (tab. 2: 2; *Pollak 1980*, 126, Taf. 111: 3). Stejnou misku máme ze žárového hrobu v Želeticích, který je datován do stupně B2 (tab. III, č. 104; *Červinka 1937*, 114, obr. 4: 5, 6; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. XXI: 5). Ze sídliště v Lanžhotě máme misku s odsazeným tělem typu 2759, je datována do stupně B2 (tab. 2: 3; *Pernička 1966*, 54, 135, 144, Taf. XXXI: 2). Z chaty 1 ze Štúrova pochází miska s odsazeným tělem typu 2755. Chata je kladena do fáze B2b s možným přesahem do stupně B2/C1 (tab. 2: 6; *Beljak 2010a*, 135, obr. 11: 3). Dále máme fragment z chaty 12 z Branče, která spadá do fáze B (180/200 – 250/270; tab. 2: 8; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 34, 69, tab. 12: 3).

V inventáři chaty V v Křepicích, která je datovaná do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1, byl nalezen koflík se zbytkem ucha typu 5303 zdobený buď čtyřlístou (typ 564a) nebo vícelistou (typ 564b) růžicí (tab. 2: 5; *Droberjar 1997*, Taf. 64: 9; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 9; *Tejral 2008*, 412, 413, Abb. 25: 1). Na téže lokalitě, v chatě III, která je datovaná do stupně B2, byla nalezena miska typu 2706 (tab. III, č. 47; *Droberjar 1997*, Taf. 54: 21). Mezi další nálezy, u kterých nelze určit, zda byly zdobené typem 564a nebo 564b, patří kónická miska s plochými výčnělky na okraji typu 9220 z chaty I v Blučině, která náleží do stupně B2/C1 (tab. 2: 7; *Droberjar 1997*, Taf. I: 3). Ze stejné lokality z chaty VI, která je datovaná rovněž do stupně B2/C1, pochází miska typu 2706 (tab. III, č. 4; *Droberjar 1997*, Taf. 16: 21).

Jiným hojně zastoupeným typem výzdoby je typ 564b – jednoduchá vícelistá růžice. Na misce typu 2706 datované do stupně B2 byla tato výzdoba zjištěna na sídliště v Bezměrově (tab. 4: 6; *Pernička 1966*, Taf. XXX: 9; *Tejral 1970*, 193,

obr. 3: 3). Taková výzdoba se objevila na misce stejného typu v chatě v Křižanovicích, která je datována do stupně B2 (obr. 82; *Droberjar 1997*, Taf. 113: 7). Zaznamenána byla rovněž na misce uložené v žárovém hrobě č. 10 Mariánských Radčicích, který spadá do stupně B2/C1; nádoba zde plnila funkci urny (tab. 4: 5; *Beneš 2014*, tab. I: 2; *Kačl 2012*, 37, 139). Tento typ výzdoby známe i z lokality Straning, kde se objevuje na nádobce pocházející ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů; datování je pravděpodobně do stupně B2 (tab. 4: 13; *Pollak 1980*, 126, Taf. 111: 4). Stejnou výzdobu nesou tři misky s odsazeným tělem typu 2772. První pochází z Branče, objektu 169, který je datovaný do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 5: 2; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 31, 121, tab. 128: 15), další dvě máme z lokalit Hüttendorf a Eggenburg, kde jsou datovány do stupňů B2, B2/C1 (tab. III, č. 38, 46; *Tejral 1970*, 189, obr. 2: 7a, 7b). Fragment pochází z Branče chaty 20, která náleží do fáze A – B (120/140 – 250/270; tab. 4: 4; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 73, tab. 20: 6), z objektu 80, soustavy jam, který je datován do fáze A (120/140 – 180/200; tab. III, č. 13; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 99, 100, tab. 82: 6), dále z chaty 83, která spadá do fáze B (180/200 – 250/270; tab. III, č. 24; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 34, 103, 104, tab. 90: 4) a konečně ze sídlištních vrstev z lokality Šarovce „Tehelňa“, které jsou datovány do stupně B2/C1 (tab. III, č. 91; *Beljak 2010b*, 42, 46, obr. 16: 6). Z popelnicovo - jámového hrobu č. 179 v Ciecierzynie byla vyzvednuta miska s odsazeným tělem typu 2755. Hrob je kladen do stupně B1 (tab. 5: 4; *Martyniak/Pastwiński/Pazda 1997*, 38, 39, 57, 65, 289, tab. CLXXI: 1).

Žlábkovaná svastika – typ 592b se v pravotočivé formě objevila v Branči, chatě 3, která je zařazena do fáze B (180/200 – 250/270), a objevuje se zde na ostrohranné misce typu 2773 (tab. 3: 4; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 34, 65, 66, tab. 3: 12). Na téže lokalitě v jámě 12B, která je kladena do fáze A – B (120/140 – 250/270), byla nalezena nízká miska se zaobleným dnem a rozevřeným hrdlem typu 2763, která byla zdobena levotočivou svastikou na dně (tab. 3: 3; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 70, tab. 14: 11). Stejná svastika byla na misce typu 2706 ze sídlištní jámy v Brodsku u Prostějova „Bažantnice“, která je datována do stupně C1 (tab. 3: 7; *Kalábek 1998*, 24, 76, obr. 24: 1). Podobné misky se žlábkovanou výzdobou jsou ze sídliště známé již z předchozí fáze B2b, resp. ze stupně B2/C1. Počátek mladší doby římské (stupeň C1) se tedy projevuje kontinuitou vývoje (*Kalábek 1998*, 24, 76, obr. 16: 2, 4). Do našeho souboru nebyly zařazeny, protože u nich nebyla dochovaná dna. Analogická miska tvarem i s výzdobou pochází z lokality Straning ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů. Je datována dle M. Pollak do stupně B2 (tab. 3: 2; *Pollak 1980*, 126, 200, Taf. 112: 2). Sídliště v Tvarožné vydalo misku typu 2765, datovanou do stupně B2, zdobenou rovněž levotočivou svastikou (tab. 3: 6; *Pernička 1966*, Taf. XXXI: 6; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 14).

Kombinace svastiky (typ 592b) a typu 571 – samostatné okrouhlé důlky, se objevila na misce typu 2712 z lokality Straning. Miska pochází ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů a datována je nejspíše do stupně B2 (tab. 3: 1; *Pollak 1980*, 126, 200, Taf. 112: 1).

Typ 592b v kombinaci s typem 138 – svastika a zavěšené řady (tři řady) trojúhelníkovitých vrypů na horizontálních řadách (čtyři řady) trojúhelníkovitých vrypů, se vyskytl na misce typu 2706 v chatě 26 z Branče, která je datována nejspíše do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 3: 8; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 79, tab. 33: 12).

Kombinace typů 551a a 147 – horizontální řada krátkých vertikálních žlábků rozmístěných ve skupinách a vertikální řady vpichů, se objevila na misce typu 2753 v popelnicovém hrobě 113 na pohřebišti Nadkole. Hrob je datovaný do fáze B2a (tab. 7: 9; *Andrzejowski 1998*, 42, 107, 218, Pl. LXVII: 113/2).

V Křepicích, chatě XII, která je datovaná do fáze B2b, resp. do stupně B2/C1, se na misce typu 2706 objevila kombinace typů 561 a 135 – jednoduchá růžice po jednom důlku v polích a trojúhelníkovité vrypy umístěné v polích (tab. 7: 2; *Droberjar 1997*, Taf. 92: 7; *Peškař 1978*, 69, tab. V: 15; *Tejral 1992*, 413, Abb. 25: 7; *2008*, 69, obr. 1: 15).

Typ 563 a 571 – žlábkování na dnech ve svazcích v podobě růžice a okrouhlé důlky, se objevil na ostrohranné misce typu 2774 z lokality Straning. Na rozhraní hrdla a výdutě jsou jemné šikmé záseky. Miska pochází ze sběrů nebo nelokalizovaných výkopů objektů. Datována je do stupně B2 (tab. 5: 6; *Pollak 1980*, 124-126, Taf. 111: 1).

Kombinace typů 564b a 247a – jednoduchá vícelistá růžice a trojúhelníky ležící na horizontální rýze vyplňované vpichy, byla nalezena na misce s odsazeným tělem v chatě 202 v Branči, která je datovaná pravděpodobně do fáze A (120/140 – 180/200; tab. 3: 5; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 138, tab. 165: 14).

Vrypy ohraničené jednoduchými žlábkami – typ 931b se objevily na misce typu 2706 z chaty XVII v Křepicích, která je datována do stupně B2/C1 (tab. 7: 3; *Droberjar 1997*, Taf. 106: 2).

Typ 932b – vrypy ohraničené víceřadými žlábkami pochází ze sídlištních vrstev z lokality Šarovce „Tehelňa“. Fragment je kladen do stupně B2/C1 (tab. 7: 4; *Beljak 2010b*, 42, 46, obr. 16: 8; *Ondrouch 1957*, 61, tab. 16: 2).

Misky se zaobleným dnem s omfalem a loučovými žlábkami pokládá E. Droberjar za typický projev stupně B2/C1 na jižní Moravě (*Droberjar 1997*, 143-148, obr. 64). Potvrzují to nálezy dvou mís z kostrového hrobu muže z Čáčova (tab. 2: 4; *Ondrouch 1957*, 59, 60, obr. 17-18, tab. 15; *Pieta 2002*, obr. 2: 2), z kterých jedna je téměř totožná s nálezem z chaty 1 ze Štúrova. Další taková mísa byla objevená i v chatě 106 ve Velkém Mederu (*Varsik 1998*, 27, tab. 19: 16) i v osadě v Branči (objekt 26; *Varsik 1998*, tab. 72: 9; *Beljak 2010b*, 42). Obě čáčovské misky jsou podobné nádobě z Trenčína, kterou uvádí E. Beninger (1937, Tab. 23, Abb. 235) a datuje ji do doby kolem roku 100. Trenčínská nádoba je zdobená podlouhlými okrouhlými důlky, ale nemá omfalos a plastickou lištu nad baňatým spodním vydutím jako větší nádoba čáčovská, ta má navíc výzdobu jednoduchým radélkovým meandrem, který zdobí spodní plochu hrdla nad reliéfním páskem

(Beninger 1937, 130; Ondrouch 1957, 60). Nádoby odpovídajících forem mají upomínat na podobně formované skleněné nádoby římské (Hufnagel 1940, 111, Abb. 14: 1; Ondrouch 1957, 60). Čáčovské misky byly datovány do 2. století vzhledem k fragmentu podobné nádoby z Púchova, který je zdobený nad dolním vydutím plastickou lištou vytvořenou ze šesti přes sebe položených žlábků, které lemují pět žeber s výzdobou dvojitými důlky. E. Beninger fragment považoval za kvádský a datoval jej do 2. století (Beninger 1937, 83, Taf. 14, Abb. 125; Ondrouch 1957, 60).

Výzdoba charakteristická pro stupeň B2 je typ 562, 563 a 564 – žlábkování na dnech, objevuje se i ve stupni B2/C1 a bylo zjištěno i v objektech stupně C1. Typy 524b, c – barbotinová výzdoba a typy 931 a 932 – vrypy a důlky v polích se objevují převážně ve stupni B2/C1, ale byly zjištěny už i v objektech stupně B2 (Droberjar 1997, 66, 67).

Různé vrypy, barbotinová výzdoba a důlky v polích (typy 931-934) na miskách se zaoblenými dny byly použity jako jedna z hlavních chronologických opor pro vyčlenění přechodného stupně B2/C1 v moravských sídlištních nálezích E. Droberjarem. Podle polohy výzdoby na nádobách (na zaoblených dnech, na výdutích), na základě způsobů ohraničení polí (rýhy, žlábků) a výplní polí (vrypy, důlky, barbotinová výzdoba) rozlišuje několik typů a variant. Nejčastější jsou vrypy na dnech v polích oddělené víceřadými rýhami (typ 932a) a vrypy na dnech v polích oddělené jednoduchými žlábků (typ 931b). V některých výzdobných prvcích lze spatřovat společné nebo velmi blízké rysy. Např. na nádobách s výzdobnou skupinou 930 jsou pravděpodobně obdobné zřetelné vývojové tendence západogermánských kmenů, polabských a podunajských Germánů. Do chronologického kontextu této výzdoby dovolují nahlédnout kromě moravských dokladů další nálezy. Na sídlištní lokalitě hesensko-nasavské skupiny germánských památek v Madenu (Bergmann 1968, 70, Taf. 22,17) a na žárovém pohřebišti s tzv. vandalskou keramikou v Schubersee (Pescheck 1938, 110-111, Taf. 27,19) je zdobená keramika (důlky v polích a drobné kolkované kroužky v polích) datována shodně s moravskými nálezy, tj. do 2. poloviny 2. století. Odlišné výsledky datování pochází z dánského pohřebiště doby římské v Bulbjaergu (Norling-Christensen 1954, 25, Pl. 46,13). Z hrobu 74a na této lokalitě je uváděna miska s jednoduchými výčnělky na okraji a s plochým dnem typu Norling-Christensen 4,13. Nádoba s vrypy mezi svislými žlábků se hlásí podle spony typu Rollenkapfenfibel (Norling-Christensen 1,3) do stupně A1 starší doby římské dánské chronologie, čili je přibližně o více než sto let starší než nálezy z Moravy. Ojedinelý výskyt výzdobné skupiny 930 je zaznamenán také v przeworské kultuře (Droberjar 1997, 93, 94; Jasnosz 1951, ryc. 235, 17; Pescheck 1938, Taf. 27, 19).

Miska se zoomorfní aplikou z Hrušovan u Brna

Zcela unikátní nádobou je už v úvodních částech tohoto článku zmíněná polokulovitá miska typu 2706 se zoomorfní aplikou uvnitř (tab. 7: 8; Filipová/Harangozóová 2015, obr. 8; Harangozóová 2013, 37, obr. 10, tab. XI: 102/50). Byla vyzvednutá z horní vrstvy chaty K 502 z Hrušovan u Brna. Dochovala se ve dvou fragmentech. Horní část mísy s mírně zataženým okrajem je zdobena tenkou rytou linií na vnější straně a spodní část nádoby je tvořena zaobleným omfalem. Z omfalu vychází čtyři dvojice žlábků uspořádané do tvaru kříže. Vlastní nádoba se svým tvarem neodlišuje od kusů používaných v každodenním životě. Zoomorfní plastika ve tvaru těla ptáčka s naznačením peří nebo křídel v podobě rytých linií na těle a odlomenou hlavičkou je umístěna přesně ve středu nádoby. Zoomorfní prvek tak byl v kontaktu s nalévanou tekutinou. Oba fragmenty jsou po celém povrchu leštěny (Filipová/Harangozóová 2015, 270; Harangozóová 2013, 37). Nádoba je datována do fáze B2b-C1 (Filipová/Harangozóová 2015, 285; Harangozóová 2013, 38).

Keramické napodobeniny římskoprovinciálních skleněných misek

Poměrně početně zastoupenou kategorií v rámci keramických nálezů tvoří plytké miskovité nádoby s vyčleněným hrdlem a stěnami s radiálním žebrovaním nebo žlábkováním, na dně opatřené jamkou - omfalem (Kolník/Varsik/Vladár 2007, obr. 21: 1, 4, 5; tab. XXVIII). Takové misky jsou někdy považovány za výrobky tvarově inspirované skleněnými provinciálními předlohami, resp. za jejich přímé napodobeniny. Rámcově se keramické exempláře datují do stupně B2, ve stupni B2/C1 jejich počet klesá. Podle studie M. Hegewische (2006) byly napodobeninami skleněných nádob s výrazným svislým žebrovaním (s plastickými žebry nebo žlábků) Eggersova typu 181–184, přičemž typy 181–183 představují exempláře s masivní stěnou a typ 184 reprezentuje nádoby z tenkého skla (Eggers 1951, Taf. 14). M. Hegewisch uvádí, že právě výrobky ze silnějšího skla byly pro export do barbarika vhodnější než křehké mísy E 184 a množství napodobenin imitujících právě mísy E 181–183 tuto tezi potvrzuje (Hegewisch 2006, 206, 207). Výzdoba na nich mohla být jak plastická, tak vhloubená. Tyto mísy jsou nalézány jak na sídlištních, tak i na pohřebištních (Hegewisch 2005, 80-82, Abb. 1: 1-10, Karte 1; Hegewisch 2006, 201–208, Abb. 2:4, Abb. 3:13; Moszczyński/Siciński 1997, 22, 23, tab. I: 5-32). Při dataci skleněných misek je uváděno nejčastěji období augustovské až trajánovské (avšak chronologickým těžištěm jejich výskytu zůstává především 1. století po Kr.). Vyráběny byly nejpravděpodobněji v Itálii (Isings 1957, 18, 19; Kunow 1983, 28, 65; Lund Hansen 1987, 51, 52, 91; Stawiarska 1999, 93-95), i když se uvažuje i o provinciích v severním Přilpí (Hrnčiarik 2009, 151, 152).

Ačkoli se zlomky nebo celé exempláře žebrovaných mís objevují v téměř celém středoevropském barbariku, zmínit bychom měli zvláště unikátní výrobky z bohatých hrobů ze Zohora a Neuruppensdorfu v dolním Pomoraví (Adler 1976; Kraskovská 1981, 378, 379, Abb. 1: 2, 3). Hliněná miska zdobená sedmi loučovitými plastickými žebry (kdysi možná osmi) z objektu 192 v Branči (tab. 7: 1; Kolník/Varsik/Vladár 2007, tab. 126: 19) připomíná skleněné žebrované

misky typu Eggers 181 a 183, jaké známe např. z bohatých hrobů ze Zohora (*Kolník 1959*, obr. 4; tab. I: 2; *Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 25; *Kraskovská 1959*, obr. 22-25).

Hojné zastoupení keramických imitací, konstatované *M. Hegewischem* (2005, 82, Karte 1; 2005b, 213, 272, Abb. 6; 16; 31) v jihomoravském prostoru *M. Hegewischem* (2005, 82, Karte 1; 2005b, 213, 272, Abb. 6; 16; 31), má svůj protějšek na jihozápadním Slovensku. Indikuje nám poznatek, že v procesu napodobování provinciálních výrobků v barbariku sehrávala kontaktní zóna v předpolí severopanonského limitu důležitou úlohu (*Kolník/Varsik/Vladár 2007*, 25).

Na území Čech dosud žádný exemplář těchto skleněných výrobků nebyl nalezen (*Beneš 2014*, 29, 30; *Kačl 2012*, 56). V Dubči, v poloze „Za hrází“ v zahloubené chatě 1/70, byla nalezena miska, která by mohla být keramickou napodobeninou skleněných žebrovaných misek (tab. 4: 11; *Beneš 2014*, tab. I: 1). Odpovídá typu Isings 3a nebo Eggers 182. *M. Hegewisch* ji řadí do své skupiny 4 napodobenin žebrovaných misek (*Hegewisch 2006*, 202, Abb. 2). Chata 1/70 je na základě této mísy datována do stupně B2. V barbariku bývají tyto tvary napodobovány velmi časně (*Hegewisch 2006*, 209); ve středodunajském barbariku (Morava, jihozápadní Slovensko) je většina jejich skleněných předloh datována do 2. poloviny 1. století po Kr. (*Hrnčiarik 2009*, 152; *Tejral 1983*, 90). Je tedy pravděpodobné, že i miska z Dubče náleží do fáze B2a (*Beneš 2014*, 31).

Zjednodušenou imitací žebrované misky je pravděpodobně urna žárového hrobu 10 z pohřebiště v Mariánských Radčicích (*Koutecký 1995*, 181, obr. 3: 6). Není sice dochována v úplnosti, nicméně dno s omfalem, baňatý spodek nádoby a široké svíslé žlábkové směřující až ke dnu umožňují předpokládat, že i horní část nádoby by odpovídala skleněným předlohám (tab. 4: 5; *Beneš 2014*, tab. I: 2). Podle milodarů (především skleněných korálek) byl hrob datován na konec starší doby římské, do přechodného stupně B2/C1 (*Kačl 2012*, 37, 139). Ve srovnání s miskou z Dubče není tento exemplář tak dokonale provedený. Svíslé žlábkové imitující dojem žebrování skleněných misek lze řadit do skupiny výzdoby 1–2 dle *M. Hegewische*, který tak označuje paprskovitě ode dna uspořádané žlábkové nebo žebírka (*Hegewisch 2006*, 204, Abb. 3). Vzhledem k pozdní dataci hrobu je nepravděpodobné, že by tato nádoba byla přímou napodobeninou skleněné žebrované misky. Spíše lze mluvit o stylu žlábkování, který se rychle šířil na konci starší doby římské (*Beneš 2014*, 31). Zdá se, že i hliněné imitace skleněných výrobků patřily k luxusnímu zboží. Tomu nasvědčuje pečlivé provedení a povrchová úprava mnohých exemplářů, vyhrazená jinak jen úzkému spektru germánské keramiky náležející do kategorie funerální nebo jemné stolní keramiky (*Beneš 2014*, 34, 35).

Shrnutí výsledků analýzy vybraných misek s omfalem

Misky s omfalem, jimž byla v tomto textu věnována pozornost, bývají spojovány s vlivy severního, przeworského prostředí, které se uplatňovaly v středodunajském barbariku. Můžeme je v absolutním datování zařadit do poslední třetiny 2. a do 1. třetiny následujícího století, což odpovídá stupňům B2 a B2/C1 starší doby římské, výjimečně se objevují ve stupni C1. Lze konstatovat, že hlavně ve stupni B2/C1 se naplno uplatnily jednotlivé výzdobné prvky a jejich složitější sestavy. Také przeworské protějšky našich, většinou nižších tvarů, se hlásí spíše do 2. poloviny 2. století. S obdobnými hrnčířskými výrobky se však v przeworské kulturní oblasti můžeme setkat i v nejstarších fázích mladší doby římské (*Beljak 2010a*, 138; *Jasnosz 273*; *Pernička 1966*, 54, 135, 144; *Szydłowski 150*; *Tejral 1970*, 203). Počátek mladší doby římské, stupeň C1, se projevuje kontinuitou vývoje z předchozích období např. na sídlišti v Brodce u Prostějova, trať „Bažantnice“. Odtud pochází polokulovité misky s omfalem a výzdobou ve formě žlábkované levotočivé svastiky (tab. 3: 7), tedy prvkem známým již z předchozího stupně B2/C1 (*Kalábek 1998*, 76, obr. 24: 1, 2).

Námi zpracovávaný soubor obsahoval 104 kusů misek s omfalem. Vybrané kusy pocházeli z lokalit z Moravy, Čech, Slovenska, Dolního Rakouska a Polska (viz tab. I). V tomto souboru dominují polokulovité misky s omfalem (39 kusů, viz graf 1), dále misky s odsazeným tělem (34 kusů). Omfalos se dále vyskytl i u misek kónických (2 kusy), ostrohranných (8 kusů), u koflíků (4 kusy) a neurčitelných fragmentů (17 kusů).

Podle E. Droberjara jsou charakteristické nádoby pro stupeň B2 a B2/C1 misky se zaobleným dnem – typy 2703, 2706. Stupeň B2/C1 reprezentují ojedinělé a zvláštní miskovité tvary – typ 9210 (misky s plochými výčnělky na okrajích). Nejvíce nádob z našeho souboru lze přiřadit k typu 2706 – miska se zaobleným dnem (30 kusů), významně se uplatňuje rovněž typ 2772 – miska se zaobleným dnem s prohnutým hrdlem a odsazeným spodkem (21 kusů) a dále typ 2712 – miska se zaobleným dnem s rýhou nebo žlábkem pod okrajem (6 kusů). Ostatní typy byly zastoupeny sporadicky. Misky s plochými výčnělky na okrajích (typy 9210-9212 a 9220-9221) se na Moravě vyskytují výlučně ve stupni B2/C1 (*Droberjar 1993*, 501-502; *1994*, 184; *1997*, 113).

Nejvíce misek pochází ze sídlišť (63 kusů), rozhodná část konkrétně z chat (40 kusů, viz graf 2), což může být dáno rozsahem naší heuristické práce, kdy nemohly být sledovány úplně všechny exempláře pocházející z dosavadních výzkumů na dosud známých středoevropských lokalitách. Téměř čtvrtina analyzovaných misek byla získána ze žárových hrobů. Polokulovité misky pochází hlavně ze sídlištních objektů (26 kusů, viz graf 3), z hrobů máme podchyceny pouze čtyři. U misek s odsazeným tělem jich patnáct bylo získáno ze sídlištních objektů a šestnáct pochází z hrobů, z toho patnáct misek z žárových. V celkovém součtu nejvíce nádob mělo průměr okraje do 10 cm, dále 10-11 cm a 12,1-13 cm (viz graf 4). Nejčastější výška se pohybovala v rozmezí od 3 do 6 cm (viz graf 6) a u největšího počtu nádob se průměr omfalu pohyboval mezi 2-3 cm. Největší počet nádob nebo fragmentů ve sledovaném souboru nesl výzdobu žlábkovanou

(51 kusů, tab. 2-5), 25 nádob nebo zlomků bylo bez výzdoby (tab. 1). Ostatní druhy výzdoby byly zastoupeny méně početně (tab. 6, 7). Žlábkovaná výzdoba se objevuje v drtivé většině případů u nálezů ze sídlištních objektů (36 kusů, viz graf 12), hlavně z chat (22 kusů). Kombinace různých typů výzdoby je nejvíc zastoupena u misek, které pocházejí z chat (7 kusů). Barbotino se také objevuje v sídlištním prostředí (5 kusů, z toho 3 kusy z chat). Misky bez výzdoby naproti tomu dominují v žárových hrobech (12 kusů).

Zajímavé bývá rozvržení výzdoby. Od ústředního vyklenutého omfalu vybíhají k okrajům (nebo k výduti) žlábků (tab. 4: 8, 11-13, tab. 5: 1, 7-9) nebo rýhy (tab. 6: 1, 2, 6, 7, 11). Často bývají uspořádány do kříže (tab. 2), růžice (tab. 4: 1-6, tab. 5: 2, 4, 5) nebo do podoby svastiky (tab. 3). V polích vymezených liniemi bývá povrch pokrytý barbotinem (tab. 7: 12) nebo trojúhelníkovitými vrypy (tab. 7: 2-4). Objevují se rovněž žlábků sestavené do složitějších vzorů (tab. 4: 8-10, tab. 5: 3), popřípadě důlky (tab. 3: 1, tab. 4: 1, 9, tab. 5: 6, tab. 7: 2). Misky uvedených tvarů byly vyráběny rovněž v miniaturních velikostech (tab. 4: 13, tab. 6: 4, tab. 7: 13).

Ve výzdobě dominoval typ 564b – jednoduchá vícelistá (více než čtyři linie) žlábkovaná růžice (12 kusů; tab. 4: 4, 6, tab. 5: 2, 4). Dalším rozšířeným typem výzdoby byl typ 564a – jednoduchá čtyřlístá žlábkovaná růžice/žlábkovaný kříž (8 kusů; tab. 2), typ 563 – žlábkování na dnech ve svazcích v podobě růžice byl zastoupen šestkrát (tab. 4: 2, 3, 7, tab. 5: 5, 6). Zastoupení po pěti kusech měl typ 526 – barbotino v horizontálních řadách (tab. 7: 6, 7, 10, 11, 13) a typ 592b – svastika (tab. 3: 2-4, 6, 7). Typy 552 – vertikální žlábkování (tab. 4: 11, 12, tab. 5: 7, 9), 557 – vklíněné vertikální žlábkování (tab. 5: 1, 8) a 562 – obloukovité žlábkování, se vyskytly po čtyřech kusech (tab. 4: 9, 10, tab. 5: 3).

Výzdoba charakteristická pro stupeň B2 je reprezentovaná typy 562, 563 a 564 – žlábkování na dnech; objevuje se i ve stupni B2/C1 a byla zjištěna rovněž v objektech stupně C1. Typy 524b, c – barbotinová výzdoba a typy 931 a 932 – vrypy a důlky v polích se objevují převážně ve stupni B2/C1, ale byly zjištěny už i v objektech stupně B2 (*Droberjar 1997*, 66, 67). Různé vrypy, barbotinová výzdoba a důlky v polích (typy 931-934) na miskách se zaoblenými dny byly použity jako jedna z hlavních chronologických opor pro vyčlenění přechodného stupně B2/C1 v moravských sídlištních nálezech E. Droberjarem.

Misky se zaobleným dnem s omfalem a žlábkovanou výzdobou pokládá E. Droberjar za typický projev stupně B2/C1 na jižní Moravě (*Droberjar 1997*, 143-148, obr. 64). Jsou také považované za doklad pronikání vlivů przeworské kultury (*Tejral 1971*, 68, 69; *1999*, 142, Abb. 5: 3, 7; 4, 6). Na przeworské nekropoli v Kamieńczyku se misky s omfalem a žlábkovanou výzdobou vyskytují v průběhu celého stupně B2 a ojedinele i v následujícím období stupně B2/C1 (*Dabrowska 1997*, 107, Taf. LVI: 108, 13; LXXXV: 157, 7; CLXXIX: 385, 9), ve stupních B2 a B2/C1 se tyto misky se žlábků směřujícími k omfalu vyskytly i v jiných oblastech, např. v Čechách v Berouně „Závodí“ (*Břicháček/Košnar 1998*, 69, 71, obr. 5: 4, obr. 10: 9). Uvedené údaje odpovídají i řazení podle V. Varsika, který tyto misky klade do sídlištního horizontu II – stupeň B2 a B2/C1 (*Varsik 2011*, 81, 184, 187).

Plytké miskovité nádoby s vyčleněným hrdlem a stěnami s radiálním žebrováním nebo žlábkováním, na dně s omfalem, se považují za výrobky tvarově inspirované skleněnými provinciálními předlohami, resp. za jejich přímé napodobeniny (*Kolník/Varsik/Vladár 2007*, obr. 21: 1, 4, 5; tab. XXVII). Rámcově se keramické exempláře datují do stupně B2, ve stupni B2/C1 jejich počet klesá. Podle M. Hegewische (2006) byly napodobeninami skleněných nádob s výrazným svislým žebrováním (plastickými žebry nebo žlábků) Eggersova typu 181-184, přičemž typy 181-183 představují kusy s masivní stěnou a typ 184 reprezentuje nádoby z tenkého skla (*Eggers 1951*, Taf. 14). Tento badatel uvádí, že právě výrobky ze silnějšího skla byly pro export do barbarika vhodnější než křehké mísy E 184 a množství napodobenin imitujících právě mísy E 181-183 tuto tezi potvrzuje (*Hegewisch 2006*, 206, 207).

Miska zdobená sedmi plastickými žebry (popřípadě možná osmi) z objektu 192 v Branči (tab. 7: 1) připomíná skleněné žebrované misky typu Eggers 181 a 183. Na území Čech dosud žádný exemplář těchto skleněných výrobků nebyl nalezen (*Beneš 2014*, 29, 30; *Kačl 2012*, 56). Keramická napodobenina z Dubče „Za hrází“ z chaty 1/70 (tab. 4: 11) odpovídá typu Isings 3a nebo Eggers 182 a čtvrté skupině napodobenin žebrovaných misek podle M. Hegewische (2006, 202, Abb. 2). Možnou imitací žebrované misky může být i urna žárového hrobu 10 z pohřebiště v Mariánských Radčicích (tab. 4: 5). Hrob je datován do stupně B2/C1 (*Kačl 2012*, 37, 139). Svislé žlábků imitující žebrování skleněných misek odpovídají skupině výzdoby 1 - 2 dle M. Hegewische (2006, 204, Abb. 3). Zbývající analyzované misky jsou patrně výsledkem domácího vývoje. Keramické napodobeniny skleněných misek patřily patrně k luxusnímu zboží. Tomu nasvědčuje jejich pečlivé provedení a povrchová úprava.

Unikátní nádobou v našem souboru je polokulovitá miska typu 2706 se zoomorfní aplikací uvnitř (tab. 7: 8) z chaty K 502 z Hrušovan u Brna. V horní části nádoby se uplatňuje rytá výzdoba na vnější straně a spodní část nádoby je tvořena vyčnělím omfalem. Od omfalu k výduti vybíhají dvojice žlábků uspořádané do kříže. Zoomorfní plastika ve tvaru těla ptáčka s naznačením peří anebo křídel v podobě rytých linií na těle a odlomenou hlavičkou je umístěna přesně ve středu nádoby. Plastika zvířete tak byl v kontaktu s tekutinou. Nádoba je datována do fáze B2b-C1 (*Filipová/Harangozová 2015*, 270, 285; *Harangozová 2013*, 37, 38). Spojení plastiky vodního ptáka a misky s omfalem je možné vysvětlit jejich náležitostí k okruhu zvláštních symbolů, a výzdoba v podobě kříže náležela společně s vyobrazeními vodních ptáků ke znakům, které především v době bronzové indikovaly kultu s úctou ke Slunci.

Z jihomoravského prostředí jsou známy relativně četné zoomorfní plastiky a zoomorfní nádoby, které lze datovat

do doby římské (*Droberjar 2002, 387; Peškař 1962, 242*). Podobně i v Čechách nalezené plné plastiky nebo duté kusy – chřestítka (?) nebo zoomorfní nádoby, zobrazují blíže neidentifikovatelné čtvernožce, četné jsou však především exempláře odpovídající vodním ptákům (*Droberjar 2002, 349-350; Motyková-Šneidrová 1960*). Už I. Peškař (*1962, 284*) předpokládal, že snad všechny známé zlomky s prvky zvířecích těl z jižní Moravy byly původně součástmi nádob, které umožňovaly manipulaci s tekutinami (*Peškař 1962, 283*). Modelovány i zvláštní výtvoři, například odnímatelné hlavičky, opět s ornitomorfními prvky.

Právě relativně dobře zachovaná miska z Hrušovan u Brna dovoluje konstatovat, že spojování některých starších zlomků plných plastik s miskami s omfalem je oprávněné. A i u tohoto nálezu lze očekávat, že měl zvláštní funkci v neprofánním životě (*Filipová/Harangozóová 2015, 270; Harangozóová 2013, 38*) jak to bylo konstatováno už před časem v případě zlomku pocházejícího ze Slavkova u Brna (*Šedo 2003*). Navíc tento artefakt představuje svou výzdobou významný podnět pro úvahy o tom, že i „obyčejné“ misky s omfalem, už bez avimorfní apliky, by mohly mít zvláštní význam, opět v okruhu neprofánních jednání lidí doby římské.

Misky s omfalem a rovněž tvary jim příbuzné náleží nepochybně do kategorie nádob určených k pití nápojů, jak je vymezuje S. Vencel (*1994, 284*). Nevelká hloubka rozhodující části námi sledovaných nádobek, s převahou takových, které neměly zvýrazněný okraj, vyžadovala pozornou manipulaci – nebylo možné přenášet je bez nebezpečí vylití části obsahu, navíc dost dobře si nelze představit, že by se hodily k nabírání z nějakého většího zásobníku – nutně by docházelo k nežádoucímu potřísnění vnějšího povrchu a současně k namáčení a uspinění rukou. Proto je nutno očekávat, že byla k dispozici zvláštní obsluha zajišťující dolévání obsahu v průběhu pití (*Bouzek 1997*). Výroba zvláštní kategorie keramických produktů s funkcí picího nádobí je považována za průvodní znak existence picích obřadů, jejichž stopy jsou v archeologickém obrazu pravěku shledávány už od doby eneolitické. Společné požívání nápojů mělo představovat univerzální institut stvrzování svazků, zaručovalo legitimaci vzájemných vztahů a závazků uvnitř barbarských společenství, především tehdy, když se uvolňovaly vazby generované pokrevními pouty a vedoucí osobnosti komunit se začaly obklopotvat družinami bojovníků. (*Bouzek 1986; 1997; Dufková 1997; Vencel 1994*). V době římské by existence menších nádobek s omfalem a s oušky na jedné straně a mělkých misek s omfalem na straně druhé dovozovala úvahy o tom, že současně existovaly dva různé způsoby jednání – obě kategorie keramických produktů ale spojuje jak zvláštní úprava dna, tak i výběr vzorů uplatňovaných při výzdobě.

Pro barbarikum doby římské je dokládána existence mužských svazů a družin s jejich picími obřady. Odpovídající zvyky mohli akceptovat Římané, kteří v rámci diplomatických kontaktů se svými sousedy poskytovali domácí nobilitě prestižní dary, tzv. kaimelia, mezi nimi i picí servisy a nádoby. Ty pak byly uchovávány jako připomínka významných jednání a (pro barbary) také jako hmotné doklady sjednaných smluvních vztahů s představiteli římského impéria (*Bouzek 1986, 294*). Honosné nádoby určené na pití se rovněž stávaly indikátory sociálního statutu (*Vencel 1994*). Na pozadí hodování a konzumace nápojů byly navíc naplňovány funkce kultovních společenstev upevňujících sociální a politické vazby a sdílejících společnou religii. Zajišťována tak byla rovněž identita komunit a kontinuita idejí, od rodiny přes rod až po kmen (*Müller-Karpe 2001, 138*).

Misky s aplikou v podobě vodního ptáka – indicie residuí úcty ke Slunci ve světě barbarů doby římské

V portfoliu výzdobných motivů běžně užívaných v okruhu sluneční symboliky doby bronzové a doby halštatské se relativně často objevují kruhy s bodem uprostřed, dále kruhy s vloženým křížem, a také vyklenuté nebo zavěšené vyplňované půlkruhy. Tyto prvky nalézáme na vybraných předmětech i v době římské, v případě kruhů a polokruhů například na kostěných hřebenech, ale zastoupeny jsou i ve výzdobě exkluzivních kopií s inkrustací a také na keramice, s významným zastoupením především na dnech některých keramických tvarů. (Zmínit na tomto místě je nutno svastiku, která by si zasloužila větší pozornost, než se jí dostalo v tomto článku.)

Na základě výše uvedených příkladů starších vyobrazení s významem znaků dokládajících po celá staletí úctu ke Slunci je možné zařadit i misky s aplikou v podobě kachničky z doby římské do okruhu předmětů užívaných při rituálních praktikách. Religiózní systémy se vztahem ke Slunci se v době bronzové a starší době železné staly zcela dominantními v prostoru střední Evropy. Námi sledované doklady z mnohem pozdějšího období však umožňují vyslovit tvrzení, že odpovídající ideje byly alespoň ve formě residuí součástí myšlenkového světa barbarů také v prvních stoletích našeho letopočtu.

Plasticky ztvárněné kachničky vytvarované na omfalech misek vystupují v úloze symbolů, představují průvodce a hybatele slunečního kotouče v noční době. V poněkud obecnější rovině se k nim vázala představa záruky opakování ročních období s cykly střídání vegetačního období a zimy, a samozřejmě připomínaly pro tehdejší populaci střídání dne a noci. Zprostředkovaně měly význam záruky trvání, obnovy a regenerace přírodních jevů a tím i existence společenství lidí od jedince přes rodinu až po kmen.

V intencích starých tradic s vazbami na kult Slunce námi sledované misky plnily zjevně zvláštní funkci v průběhu nějakého rituálu, samostatný význam měla i tekutina potenciálně užívaná při vykonávání gest odpovídajících libaci. Současně se kachnička v symbolické rovině nalézala na hladině vodstva, po níž je přesouváno Slunce na své noční pouti. Sama nádobka snad představovala nejen obal pro tyto dva atributy, tedy pro figurku kachničky a pro tekutinu, ale

metaforicky i schránu na uložení Slunce samotného. Vybírán by měl být zvláštní nápoj určený pro obřady provozované při slavnostních příležitostech. Ten zase, metaforicky, reprezentoval sluneční kotouč.

Význam Slunce vnímala pravěká a starověká společenstva na velkých územích Evropy, v Egyptě, v mediteránní oblasti nebo na Předním Východě. Okruh představ funkčních ve středoevropské době bronzové se uplatňoval v redukované, reziduální podobě i v antickém světě, přestal však být aktuální v souvislosti s nastolením vlády antropomorfovaných olympských bohů, jeho stopy však nalézáme v okruhu apollonských kultů.

V římském prostředí lze očekávat přežívání takových idejí ve formě, která nebyla cizí ani osobám z okruhu společenských špiček, jak to je patrné na příkladu Augustava monumentu Ara Pacis v Římě. Použité výzdobné elementy a lokalizování stavby v rámci areálu Martova pole měly deklarovat nejen význam císaře, ale i odkazovat na jeho zvláštní postavení ve společnosti, připomínat jeho význam pro budoucí pokolení a předjímat jeho apoteózu a tedy příští existenci ve světě bohů.

Lze se domnívat, že misky s aplikou v podobě kachny v barbarském prostředí doby římské nad středním Dunajem byly užívány jako ceremoniální nádoby při neprofánních, kultovních úkonech, které podle dosavadního stavu poznání probíhaly v prostorách sídlišť. Námí sledované exempláře pocházejí z té části Germány osídleného starověkého světa, kde absentují velká obětistiště a kde se právě na sídlištech objevují četné doklady obětování nebo manipulací s věcmi, zvířaty a lidskými těly. Zatím můžeme zvažovat, že misky s kachničkou se uplatňovaly v okruhu rituálních úkonů provázejících konec existence jedince, mohly mít uplatnění i v situacích, kdy byl rituálními úkony provázen zánik domu, stavby nebo objektu (v chápání archeologie – pec, hliník, zásobní jáma). Do úvahy přichází zánik osad nebo dokonce odchod komunit z jimi užívaného regionu. Stejně tak je nutno brát v úvahu možnost, že purifikační obřady s odpovídajícími gesty měly očistit prostor vybraný k osídlení.

V průběhu doby římské u barbarského obyvatelstva v prostoru Podunají, v Čechách a i v oblastech s dominancí przeworské kultury tedy existovala úcta nejen k božstvům, které pro germánské kmeny zaznamenala antická literatura (především Tacitus v 9. a 40. kapitole Germánie), provozovány byly i rituály využívající námi sledované misky. Odpovídající religiózní představy tedy měly význam pro tehdejší populace a zůstávala v jistém rozsahu stále funkční a srozumitelná i odpovídající symbolika.

Funkce misek opatřených pouze omfalem

Z hlediska praktického užití umožňoval důlek utvořený omfalem pevné sevření nádoby s využitím palce příkládaného zespoda, a prostředníku přitlačeného k okraji. Takový způsob manipulace platí ale pouze pro menší tvary, u exemplářů větších rozměrů bylo nutno užívat při přemísťování a pití obou rukou. Na okraji nádob větších rozměrů se dokonce mohou nalézat výčnělky (tab. 6: 1), které umožňovaly pevnější uchopení; navíc široké dno při odložení samo zaručovalo stabilitu a omfalos by už z hlediska praktického užití nebyl zapotřebí.

Misky s omfalem bylo možné v případě potřeby odložit na rovnou podložku, výzdoba však byla zcela zřetelná pouze poté, co byly převráceny dnem vzhůru. Tehdy se v plné míře uplatnil motiv kříže vloženého do kruhu vytvářeného největší výdutí, různé obměny růžic a také svastiky, tedy prvky z okruhu solárních symbolů, přičemž se ve středu motivu nalézal omfalos. Pokud si tento aspekt uživatelé skutečně uvědomovali, misky by v převrácené poloze naplňovaly princip definovaný J. Bouzkem (2015, 49): „Viditelný obzor, obloha, tvoří nad námi kupoli, ... zatímco lidský svět bývá chápán obvykle jako určený severo – jižní a východo – západní stranou.“ Tato charakteristika vztahů nebeského a terestrického v případě převrácených misek dostávala další význam – sluneční znak by byl obrácen k pozorovateli, představoval by dobu dne, a naopak, vnitřek nádoby deklaroval noc. U převrácené misky navíc omfalos směřoval dolů, to znamená k podsvětí. (A podsvětí by pak byl v té chvíli zasvěcován reálný prostor symbolizovaný výsečí určenou obvodem ústí nádoby).

Domníváme se, že misky s omfalem se nestaly populárními díky tomu, že by napodobovaly římské skleněné zboží, nespíš byly výsledkem vývoje motivovaného autochtonními představami a cizí podnět pouze zapadal do okruhu autochtonních představ. Neměly nutně určení ke každodennímu pití – existovaly jiné keramické tvary (a nepochybně i běžně dostupné dřevěné produkty) použitelné k servírování nápojů. Podle rozměrů námi sledovaných misek je jasné, že ty nejmenší, s průměry kolem 5 cm, dovolovaly konzumaci pouze malého, nanejvýš symbolického množství tekutiny, a to i při opakovaném dolévání. Sama konzumace nápoje tedy nemusela být cílem, picí nádoba zvláštního tvaru a významů by mohla být zhotovena k osobitým příležitostem. Pokud lze užití odhad, nejlépe by se v takových situacích hodila medovina, blízká žlutým zbarvením Slunci, a současně účinkující jako excitační, popřípadě omamný nápoj.

Na úrovni hypotézy lze nastolit závěr, podle něhož v době římské měly zvláštní význam nejen misky s aplikami v podobě kachničky, ale i misky se dnem modelovaným do podoby omfalu, a že se také využívaly v neobvyklých chvílích, i kdyby snad neměli funkci při provozování rituálních úkonů. Domníváme se, že omfalos (ale i pouhé vyčlenění středu misky prostřednictvím výzdoby u vrchlíkovitých tvarů) představoval pro uživatele místo, kde *Axis mundi* dovoluje přecházet mezi reálným světem, podsvětím a nebem.

Ze znaků pro vyjádření Slunce v prostředí podunajských barbarských populací a v oblasti przeworské kultury byly na různých předmětech aplikovaná výše zmíněná zobrazení odpovídající piktogramům a znakům (např. kruhy

s obrvením), dále soustředné kruhy, často s bodem uprostřed, půlkruhy vyklenuté vzhůru nebo zavěšené, růžice, svastiky a rovněž útvary odpovídající derivátům kola s loukotěmi (čtyřmi nebo s větším počtem). Uvedené motivy ani v době římské nebyly pouhými prvky výzdoby, představovaly znaky nesoucí starší, tradiční významy a) setrvalého pohybu, b) střídání dne a noci, c) opakování nástupu ročních období. Výzdoba na dnech misek s omfalem právě některá z uvedených schémat využívá. Zda přitom byly široce vnímány všechny konotace religiozity kdysi uplatňované v době bronzové, tedy před mnoha staletími, je ale pochybné. Spíš se uplatňovala konvence užívat prvky tohoto okruhu, bez nutné detailní, vědomé znalosti souvislostí. Dodržování pravidel při výběru „správných“ znaků v průběhu zhotovování jistých výrobků a užívání takových předmětů v odpovídajících situacích však mělo své vlastní zdůvodnění – z hlediska hodnotové orientace a vnitřního přesvědčení tehdejších lidí bylo považováno za adekvátní, prospěšné a tedy nevyhnutné.

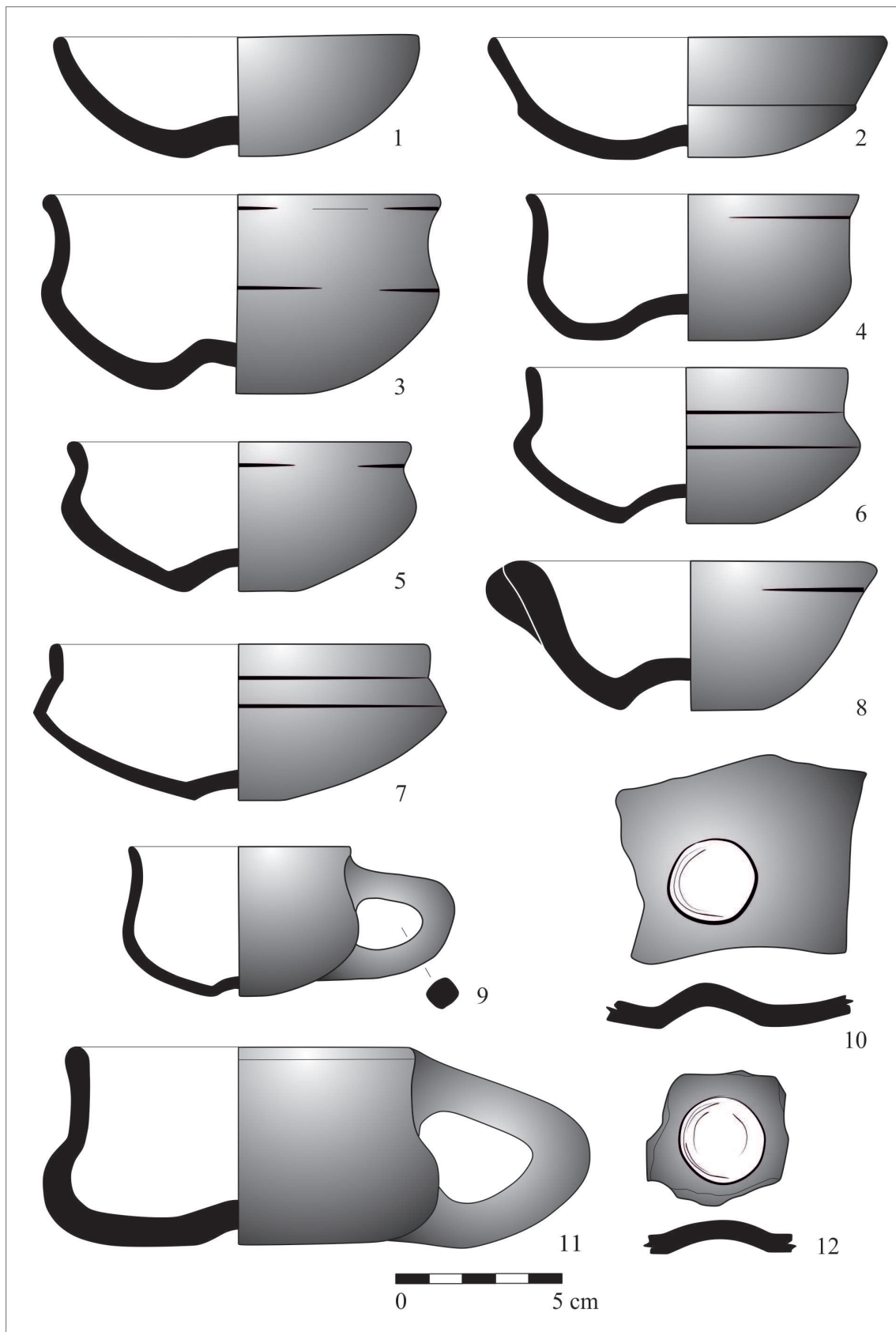
Takto vybavené výrobky s odpovídajícími významy pak mohly sloužit rovněž při hostinách s významem pro sociální život komunit, tedy ve chvílích, kdy interpersonální vazby vyžadovaly odpovídající petrifikaci prostřednictvím formálně náležitých, „liturgických komunikací“ účastníků, v zájmu upevnění vzájemné důvěry a verifikace osobní a skupinové identity. Mohly by se uplatňovat především ve vyšším sociálním prostředí, a u osob s funkcemi spojenými s řízením rodiny a větších společenství, kterým byly svěřovány vnější kontakty, včetně těch, které „zajišťovaly“ komunikaci s „vyššími silami“. Z těchto vrstev se rekrutovaly vedoucí osobnosti, kromě jiného i organizátoři válečných akcí s ambicemi dosahovat uznání, jaké v antickém světě náleželo héroům. Další okruh využití se nabízel při svátečních příležitostech, ve dnech kalendářních svátků, při přechodových rituálech, které provázela gesta v dané době považovaná za součást prosperitního jednání v oblasti ovlivňování přírodních, vegetačních sil významných pro obnovení světa přírody a světa lidí.

Zvláštní pozornost zasluhuje zjištění, že nejvíc misek pochází z chat, a neobjevují se téměř ve výplních jam, a pozoruhodná je skutečnost, že v hrobech se podle prvotní analýzy víc uplatňují nezdobené tvary. Zde, a i v prostorách sídelních areálů lze identifikovat a studovat archeologizované stopy záměrných jednání minulých generací. Hmotné doklady a nálezné situace nepochybně dovolují sledovat zhmotnělá gesta z oblasti uzavírání zanikajících jevů a nastolování nových začátků.

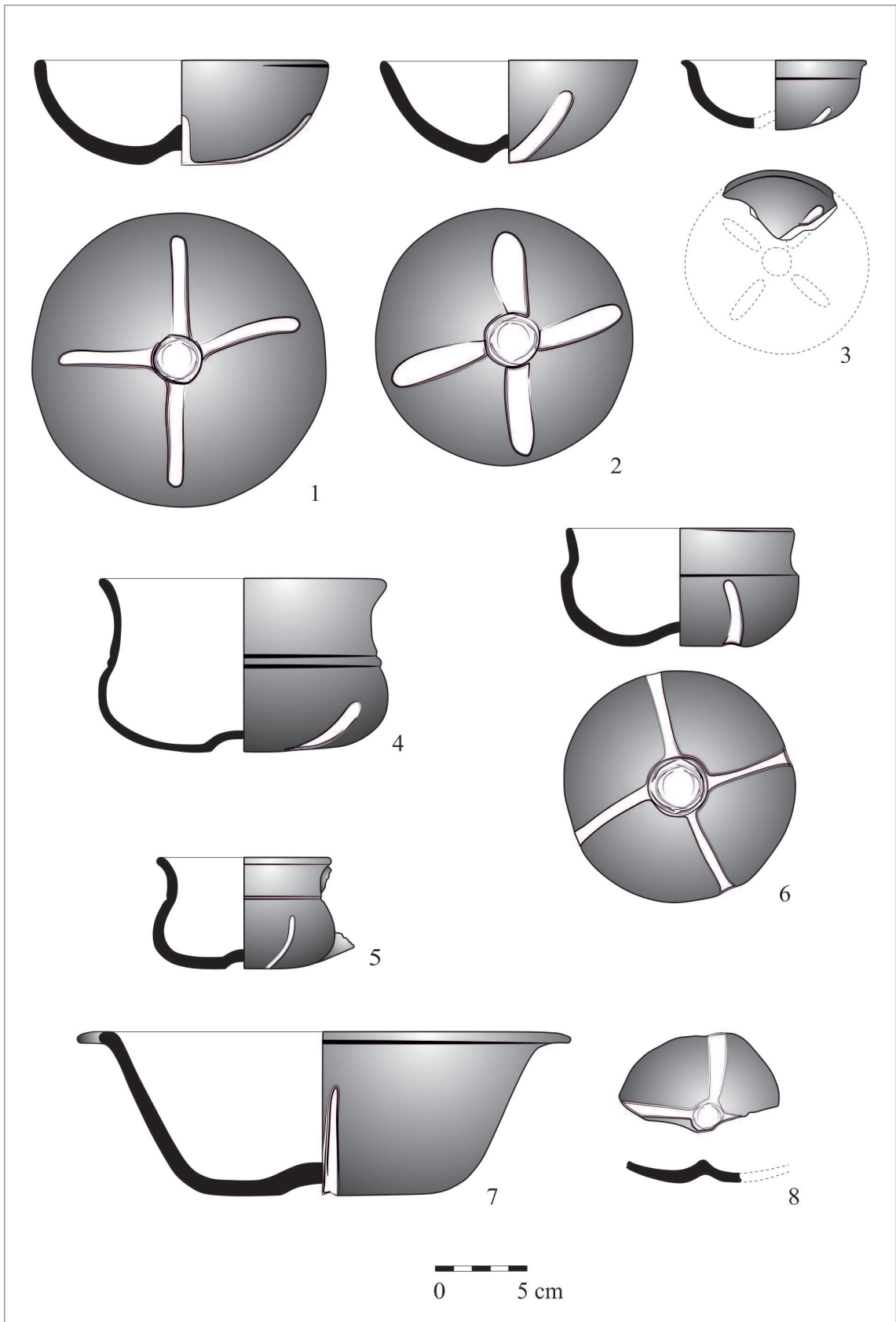
Důležitost námi sledovaného okruhu nálezů vyzvedává drobná miska s omfalem z Drnovic získaná při výzkumu B. Mikulkové. Na předmětu jsou drobnými vpichy vyznačeny znaky odpovídající snad písmu. Pokud je skutečně použito písmo, reprezentovala by nádobka prostředek, jenž byl vybrán k písemnému záznamu v komunitě, která stála na zvláštním pomezí – opouštěla by aliterární, pravěký způsob záznamu informací, kdy je nemožné předávat informaci jinak než přímým ústním sdělením. Uvedený předmět by pak náležel k mimořádně starým dokladům nástupu kvalitativních změn a inovací v životě barbarského světa.

Přehled zdrojů použitých pro obrázky, které byly zařazeny do textu:

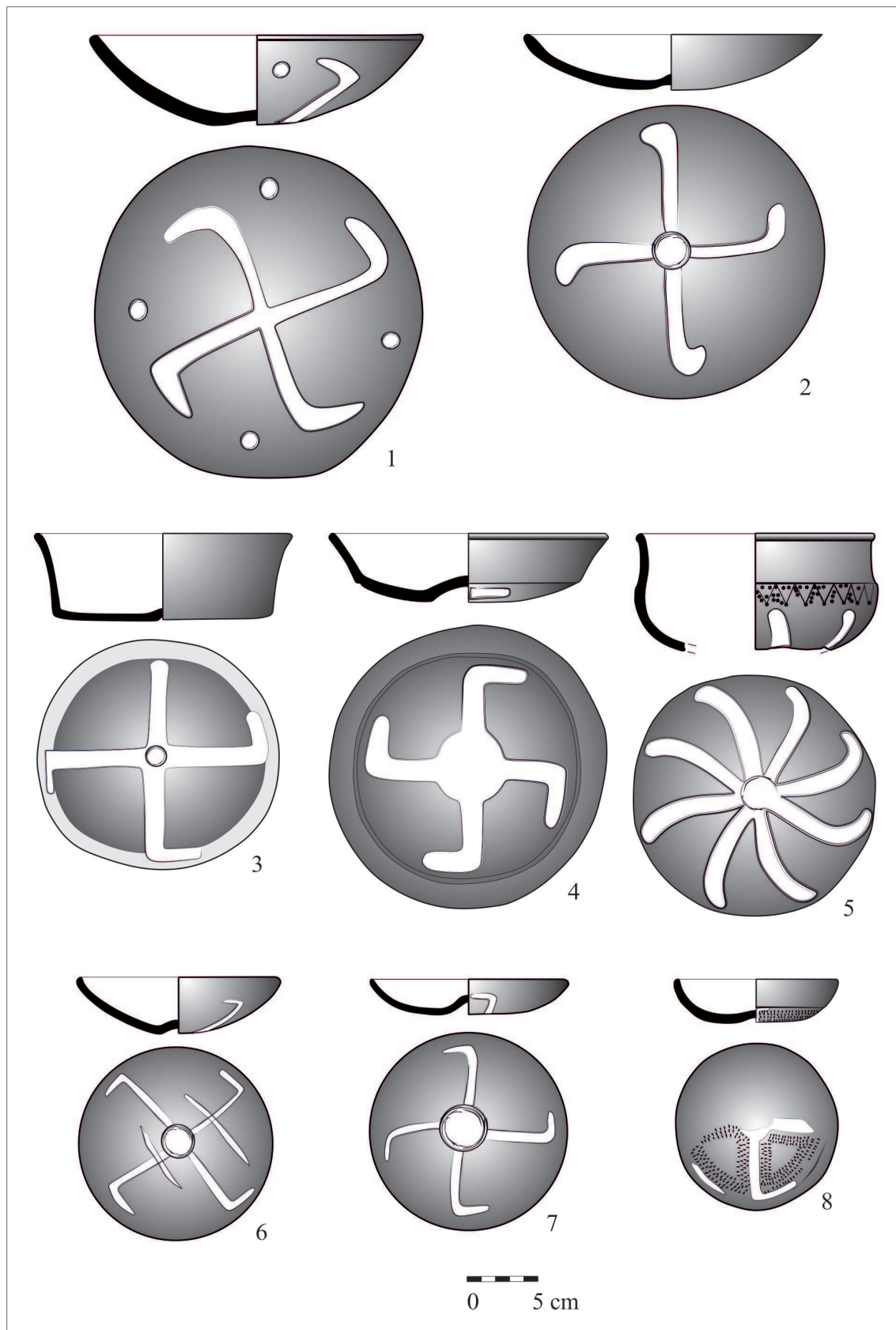
Obr. 1. Fotografie: autoři článku. Obr. 2. Podle: *Mikulková 2000*, obr. 115. Obr. 3. Podle: *Mikulková 2000*, obr. 115. Obr. 4. Podle: *Kolník 1980*, obr. na s. 72. Obr. 5. Podle: *Pollak 1980*, Taf. 144: 38. Obr. 6. Podle: *Allenbauer/Jedlicka 2000*, Abb. 498. Obr. 7. Podle: *Filpová/Harangozoová 2014*, obr. 8. Obr. 8. Podle: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f6/ALB_-_Vogelschale.jpg. Obr. 9. Podle: *Grote 2000*, Abb. 1. Obr. 10. Podle: *Podborský 1993*, obr. 86: 5. Obr. 11. Podle: *Pijoan 1977a*, obr. 86. Obr. 12. Podle: *Müller-Karpe 2004*, Abb. 5. Obr. 13. Podle: *Panchenko 2012*, fig. 8a-c. Obr. 14. Podle: *Sprockhoff 1954*, Abb. 6: 2; 16: 1, 7; 23: 20. Obr. 15. Podle: *Müller-Karpe 1980*, Taf. 509: G. Obr. 16. Podle: *Mesterházy 1976*, obr. 2. Obr. 17. Podle: *Müller-Karpe 1980*, Taf. 326: 11. Obr. 18. Podle: *Kaul 2001*, Abb. 55. Obr. 19. Podle: *Vladár 1983*, obr. 32. Obr. 20. Podle: *Verner/Bareš/Lička 1997*, obr. na s. 58 (trup lodě zvýrazněn černou barvou). Obr. 21. Podle: *Gediga 1970*, ryc. 19: i. Obr. 22. Podle: *Gediga 1970*, ryc. 7: a. Obr. 23. Podle: *Jiráň 2008*, obr. 108: 2. Obr. 24. Podle: *Ilon 2012*, Taf. 1: 2, 3. Obr. 25. Podle: *Řihovský 1996*, Taf. 8: 64. Obr. 26. Podle: *Jiráň 2008*, obr. 119; *Vokolek 2002*, Abb. 21: E. Obr. 27. Podle: *Georgiev 1988*, Abb. 16, Kat. n. 60. Obr. 28. Podle: *Müller-Karpe 1974*, Taf. 540/A: 5. Obr. 29. Podle: *Hennessy 1973*, fig. 2: 1 - 3; 4: 1. Obr. 30. Fotografie: autoři textu. Obr. 31. Podle: *Talbott 2012*, fig. 28. Obr. 32. Podle: *Bloedow 2003*, fig. 29. Obr. 33. Podle: *Pijoan 1977b*, obr. 69. Obr. 34. Podle: *Waldhauser 2001*, obr. na s. 429 dole vlevo. Obr. 35. Podle: *Čížmář 2012*, obr. 11: 21, 22. Obr. 36. Podle: *Bouzek 1985*, 217, fig. 103: 15. Obr. 37. Podle: *Pijoan 1977b*, obr. 257. Obr. 38. Podle: <http://cdm.reed.edu/ara-pacis/altar/interior-walls/right-side-south-2/>. Obr. 39. Podle: *Pijoan 1977b*, obr. 299. Obr. 40. Podle: *Andrzejowski 2004*, Modla /15.9/. Obr. 41. Podle: *Pernička 1967*, obr. 2: 11. Obr. 42. Podle: *Andrzejowski 1998*, pl. 1-1: 7. Obr. 43. Podle: *Droberjar 1997*, 360, Taf. 34: 1. Obr. 44. Podle: *Czarnecka 2004*, /24.42/. Obr. 45. Podle: *Bender/Stupnicka 1974*, ryc. 8: a. Obr. 46. Podle: *Droberjar/Peška 2002 (Teil 3)*, 517, položka A3, obr. na s. 519; *Andrzejowski 2004*, /20.44/ *Stryczowice*. Obr. 47. Podle: *Bugaj/Makiewicz 1995*, ryc. 14: a.

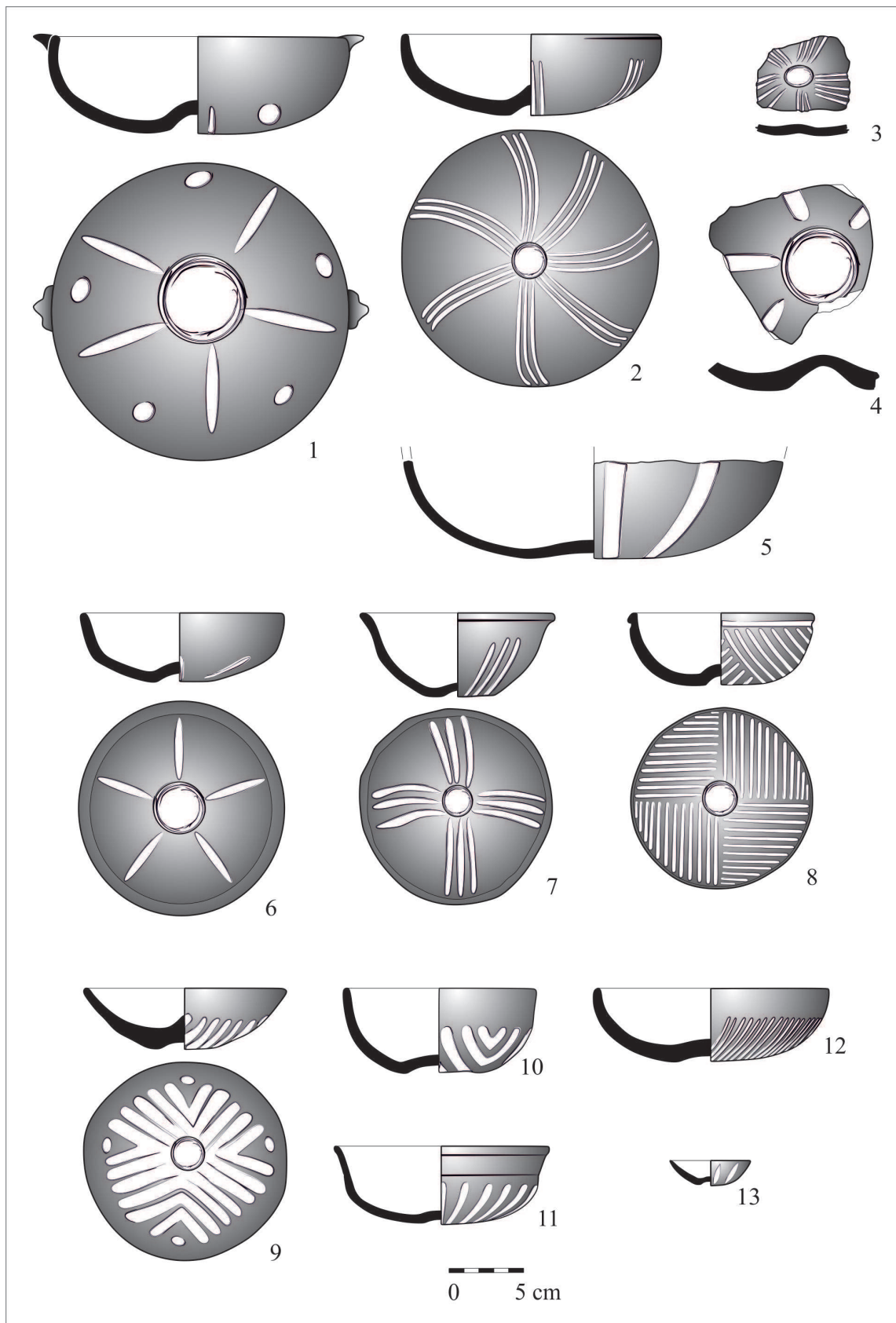
Tab. 1. Typy misek s omfalem bez výzdoby. 1 – typ nádoby 2706; 2 – typ nádoby 2773; 3 – typ nádoby 2772; 4 – typ nádoby 2765; 5 – typ nádoby 2755; 6 – typ nádoby 2759; 7 – typ nádoby 2770; 8 – typ nádoby 5307; 9, 11 – typ nádoby 5303; 10, 12 – fragmenty. V tabulkách 1 – 7 byla použita typologie podle J. Droberjara (1997).

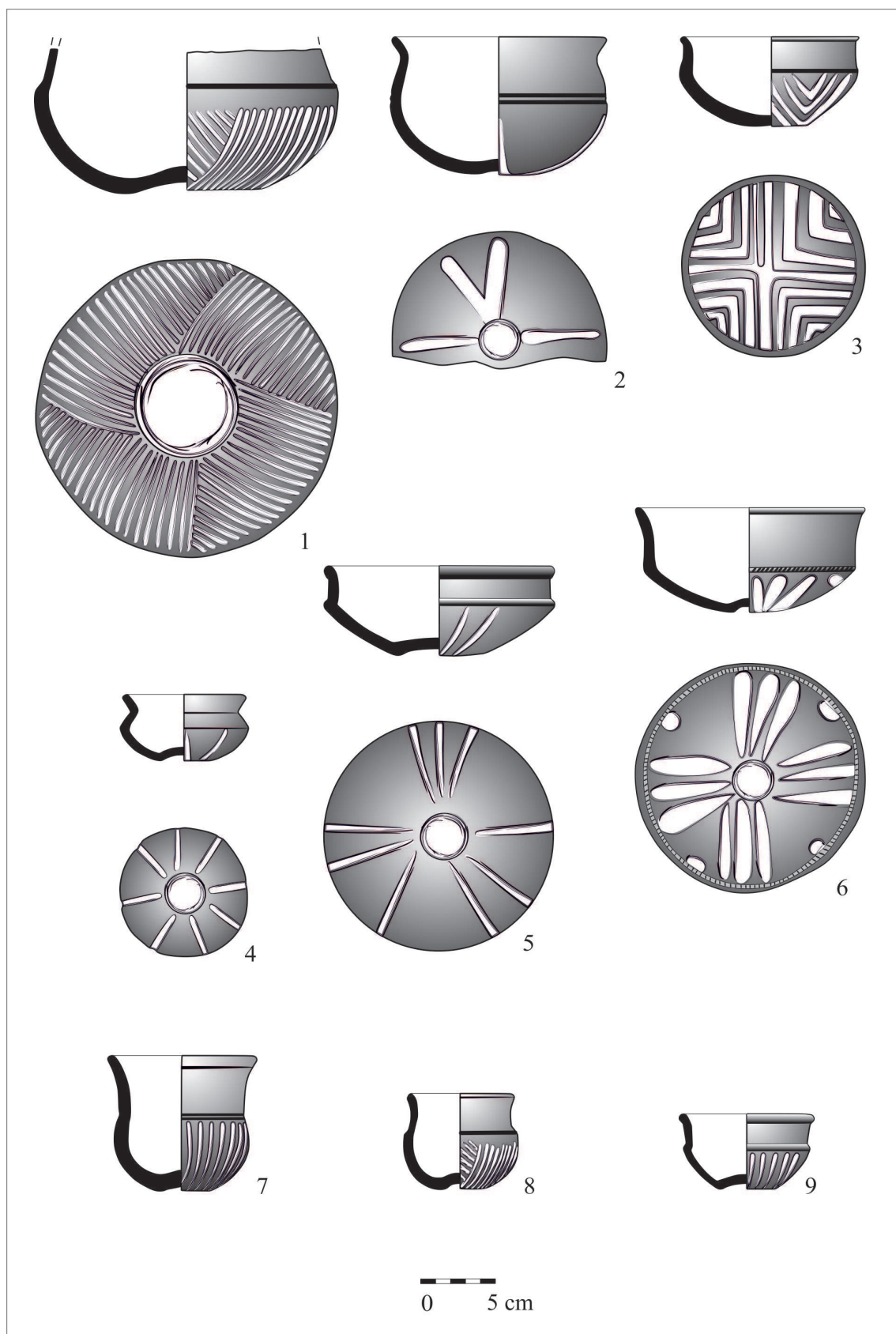
Tab. 2. Typy misek s omfalem se žlábkovanou čtyřlístovou růžicí/žlábkovaným křížem (typ 564a). 1, 2 – typ nádoby 2706; 3 – typ nádoby 2759; 4 – typ nádoby 2772; 5 – typ nádoby 5303; 6 – typ nádoby 2755; 7 – typ nádoby 9220; 8 – fragment.

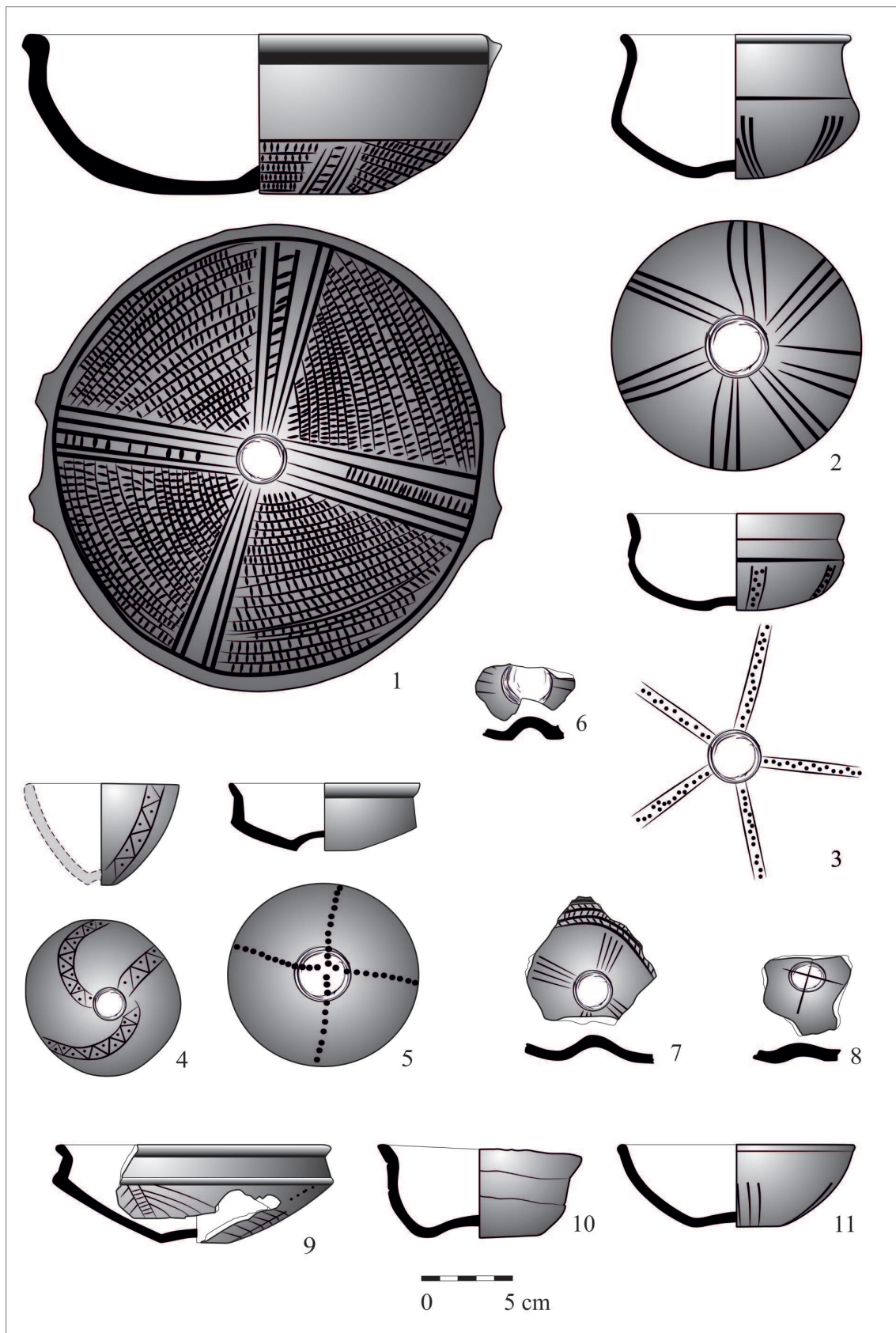
Tab. 3. Typy misek s omfalem se žlábkovanou výzdobou. Typ výzdoby 592b (2, 6, 7 – typ nádoby 2706; 3 – typ nádoby 2763; 4 – typ nádoby 2773), kombinace typů výzdoby 592b a 138 (8 – typ nádoby 2706), kombinace typů výzdoby 592b a 571 (1 – typ nádoby 2712), kombinace typů výzdoby 564b a 247 (5 – typ nádoby 2772).

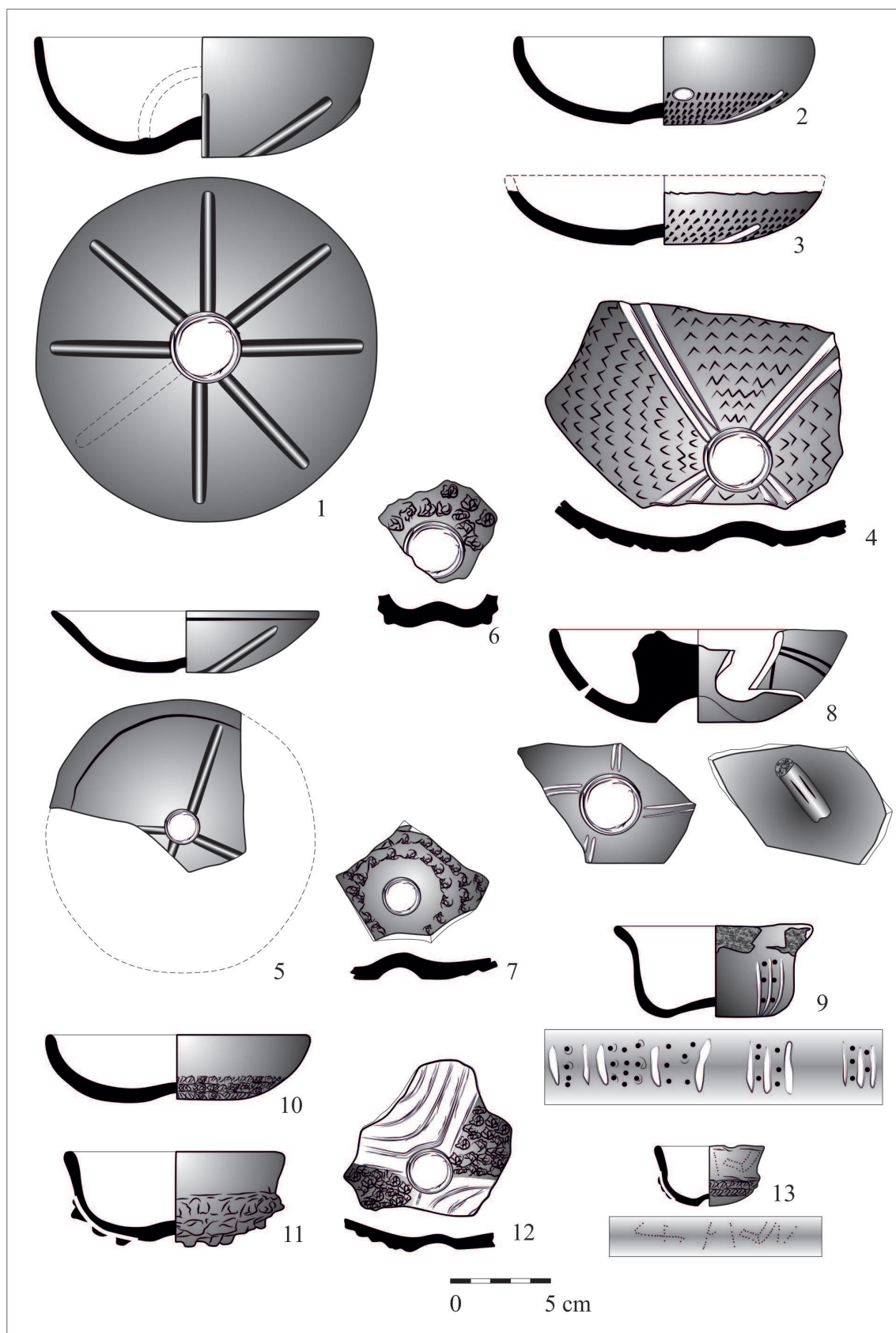
Tab. 4. Typy misek s omfalem se žlábkovanou výzdobou. Typ výzdoby 552 (11 – typ nádoby 2712; 12 – typ nádoby 2706), typ výzdoby 556b (8 – typ nádoby 2712), typ výzdoby 561 (1 – typ nádoby 9210), typ výzdoby 562 (9, 10 – typ nádoby 2706), typ výzdoby 563 (2 – typ nádoby 2706; 3 – fragment; 7 – typ nádoby 2760), typ výzdoby 564b (4 – fragment; 5, 6, 13 – typ nádoby 2706).

Tab. 5. Typy misek s omfalem se žlábkovanou výzdobou. Typ výzdoby 552 (7 – typ nádoby 2753; 9 – typ nádoby 2752), typ výzdoby 557 (1, 8 – typ nádoby 2772), typ výzdoby 562 (3 – typ nádoby 2772), typ výzdoby 563 (5 – typ nádoby 2752), typ výzdoby 564b (2 – typ nádoby 2772; 4 – typ nádoby 2755), kombinace typů výzdoby 563 a 571 (6 – typ nádoby 2774).

Tab. 6. Typy misek s omfalem s rytou výzdobou. Typ výzdoby 148 (5 - typ nádoby 2758), typ výzdoby 200 (10 - typ nádoby 2772), typ výzdoby 214 (2 - typ nádoby 2772; 6 - fragment; 11 - typ nádoby 2712), kombinace typů výzdoby 148a a 214 (3 - typ nádoby 2772), typ výzdoby 235 (4 - typ nádoby 2612), typ výzdoby 262 (9 - typ nádoby 2758), kombinace typů výzdoby 541 a 214 (7 - fragment), typ výzdoby 913a (8 - fragment), typ výzdoby 933a (1 - typ nádoby 9210).

Tab. 7. Typy misek s omfalem s plastickou výzdobou, barbotinem a kombinovanou výzdobou. Typ výzdoby 526 (6, 7 – fragment; 10, 11 – typ nádoby 2706), typ výzdoby 527 (13 – typ nádoby 2752), typ výzdoby 592 (1 – typ nádoby 2706; 5 – typ nádoby 2712), typ výzdoby 931b (3 – typ nádoby 2706), typ výzdoby 932b (4 – fragment), kombinace typů výzdoby 551a a 147 (9 – typ nádoby 2753), kombinace typů výzdoby 561 a 135 (2 – typ nádoby 2706), kombinace typů výzdoby 562 a 524 (12 – fragment), kombinace typů výzdoby 563 a 990 (8 – typ nádoby 2706).

Tab. III: Katalog zpracovávaných misek s omfalem

Č.	Lokalita	Ø okraje (cm)	výška (cm)	Ø omfalu (cm)	Původ	Výzdoba	Typ Droberjar	Typ misky	Typ Droberjar	Poznámka	Datace	Tab.
1	Bezměrov	14	4,5	3	sídlíště	žlábkovaná	564b	polokulovitá	2706		B2	4: 6
2	Blažovice	12,5	4,7	2	sídlíště	žlábkovaná	556b	polokulovitá	2712		B2	4: 8
3	Blučina	27	9	5	chata I	žlábkovaná	564a?	kónická	9220		B2/C1	2: 7
4	Blučina	12,6	4,5	3,6	chata VI	žlábkovaná	564a?	polokulovitá	2706		B2/C1	
5	Branč	13,2	3,3	3	sídlíště	barbotino	526	polokulovitá	2706		B2, B2/C1	7: 10
6	Branč	11,5	3,5	3,6	vrstva nebo sběr			polokulovitá	2706			
7	Branč	16	5,7	3	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	564a	polokulovitá	2706			2: 1
8	Branč	18	6,2	1,8	jáma č. 12B	žlábkovaná	592b	polokulovitá	2763		Fáze A-B	3: 3
9	Branč	12	3,7	3	jáma č. 25B			ostrohranná	2773		Fáze A-B	1: 2
10	Branč	13,5	4,2	2,7	jáma č. 102	žlábkovaná	562	polokulovitá	2706		Fáze A	4: 9
11	Branč	16,8	5,9	3,6	jáma č. 192	plastická	592	polokulovitá	2706	imitace Eggers 181 a 183	Fáze A-B	7: 1
12	Branč	15,7	5	5,4	soustava jam č. 80	žlábkovaná	552	polokulovitá	2706		Fáze A	4: 12
13	Branč			1,5	soustava jam č. 80	žlábkovaná	564b			fragment	Fáze A	
14	Branč	14,5	9,3	3	soustava jam č. 169	žlábkovaná	564b	s odsazeným tělem	2772		Fáze A	5: 2
15	Branč	19,5	5	5,4	chata 3	žlábkovaná	592b	ostrohranná	2773		Fáze B	3: 4
16	Branč			3	chata 12	žlábkovaná	564a			fragment	Fáze B	2: 8
17	Branč			5,4	chata 20	žlábkovaná	564b			fragment	Fáze A-B	4: 4
18	Branč	7,3	6,4	2,4	chata 25	žlábkovaná	557	s odsazeným tělem	2772		Fáze B	5: 8
19	Branč	11,5	3	2,4	chata 26	žlábkovaná + rytá	592b + 138	polokulovitá	2706		Fáze A?	3: 8
20	Branč			6	chata 26	žlábkovaná	557	s odsazeným tělem	2772	Ø výdutě 20,4 cm	Fáze A?	
21	Branč			7,2	chata 26	žlábkovaná	557	s odsazeným tělem	2772	Ø výdutě 21,6 cm	Fáze A?	5: 1
22	Branč	11	3,7	3	chata 46			polokulovitá	2706		Fáze A	1: 1
23	Branč	17,5	5,6	2,4	chata 46	žlábkovaná	563	polokulovitá	2706		Fáze A	4: 2
24	Branč			2,2	chata 83	žlábkovaná	564b			fragment	Fáze B	
25	Branč			2,7	chata 83	žlábkovaná	563			fragment	Fáze B	
26	Branč	9,8	9	2,4	chata 123	žlábkovaná	552	s odsazeným tělem	2753		Fáze A-B	5: 7
27	Branč	17	9,5	3,6	chata 202	žlábkovaná + rytá	564b + 247	s odsazeným tělem	2772		Fáze A?	3: 5
28	Brodek u Prostějova-Bažantnice	14	2,5	3	sídlíštní jáma	žlábkovaná	592b	polokulovitá	2706		C1	3: 7
29	Ciecierzyn	15,6	6	3	popelnicový hrob č. 178	žlábkovaná	563	s odsazeným tělem	2752		B2a	5: 5
30	Ciecierzyn	9	5	4	popelnicový hrob č. 178	žlábkovaná	552	s odsazeným tělem	2752		B2a	5: 9
31	Ciecierzyn	15	5,4	3	popelnicový hrob č. 178	rytá	262	ostrohranná	2758		B2a	6: 9
32	Ciecierzyn	8,5	4,4	2,8	popelnicovo-jámový hrob č. 179	žlábkovaná	564b	s odsazeným tělem	2755		B1	5: 4
33	Čáčov	16	9,5	3	kostrový hrob	žlábkovaná	564a	s odsazeným tělem	2772		B2	2: 4
34	Čaka-Diely			2,2	chata 5	žlábkovaná + rytá	541 + 214			fragment	B2	6: 7
35	Drásov	14	8,2	4,5	sídlíště	žlábkovaná	557	s odsazeným tělem	2772		B2	
36	Drnovice "U propasti"	5,3	3	1	sídlíště	barbotino + písmo?	527	s odsazeným tělem	2752		B2b, B2/C1	7: 13
37	Dubeč-Za hrází	14,4	5,2	2	chata 1/70	žlábkovaná	552	polokulovitá	2712	Imitace Isings 3a, Eggers 182, Hegewish skupina 4	B2a	4: 11
38	Eggenburg (A)					žlábkovaná	564b	s odsazeným tělem	2772		B2, B2/C1	
39	Garwolin	10,2	4,5	2,5	popelnicový hrob č. 44a			s odsazeným tělem	2755		B2a	1: 5
40	Garwolin	9,5	4,7	3,6	popelnicový hrob č. 52			s odsazeným tělem	2759		B2b	1: 6

41	Garwolin	10	4,4	4,5	popelníkový hrob č. 66			s odsazeným tělem	2765		B2a	1: 4
42	Garwolin	11,5	4,5	4,5	popelníkový hrob č. 68			koflík	5307		B2a	1: 8
43	Garwolin	10,4	3,7	3	ojedinelý nález	rytá	148	ostrohranná	2758		B2	6: 5
44	Hrušovany u Brna	14,2	4,5	3,5	chata 500	barbotino	526	polokulovitá	2706		B2b	
45	Hrušovany u Brna	14,8	4,6	4,6	chata 502	žlábkovaná + plastická	563 + 990	polokulovitá	2706	koňská lebka ve středu obydlí	B2b-C1	7: 8
46	Hüttendorf (A)					žlábkovaná	564b	s odsazeným tělem	2772		B2, B2/C1	
47	Křepice	12,2	3	2,6	chata III	žlábkovaná	564a?	polokulovitá	2706		B2	
48	Křepice			3,2	chata IV	barbotino	526			fragment	B2	7: 6
49	Křepice	9,4	6	2,4	chata V	žlábkovaná	564a?	koflík	5303		B2b, B2/C1	2: 5
50	Křepice	21	6,4	4	chata V	žlábkovaná	561	polokulovitá	9210		B2b	4: 1
51	Křepice			2,4	chata X	žlábkovaná + barbotino	562 + 524			fragment	B2	7: 12
52	Křepice	15	4,4	3,5	chata XII	žlábkovaná + rytá	561 + 135	polokulovitá	2706		B2b	7: 2
53	Křepice	13	4,5	4	chata XIII	rytá	214	polokulovitá	2712		B2	6: 11
54	Křepice			2,8	chata XIV	rytá	214			fragment	B2	6: 6
55	Křepice	16	3,5	3,2	chata XVII	žlábkovaná + rytá	931b	polokulovitá	2706		B2/C1	7: 3
56	Křížanovice	12,2	4,5	2,6	chata	žlábkovaná	564b	polokulovitá	2706		B2	
57	Křížanovice	15,2	3,4	4	chata	žlábkovaná	562	polokulovitá	2706		B2	
58	Křížanovice	22	7	3,2	chata			polokulovitá	2706		B2	
59	Lanzhot	9,9	4	1,5	sídlíště	žlábkovaná	564a	s odsazeným tělem	2759		B2	2: 3
60	Mariánské Radčice		6,6	8	žárový hrob č. 10, urna	žlábkovaná	564b	polokulovitá	2706	Ø výtě 25,6 cm, Hegewish skupina 1-2	B2/C1	4: 5
61	Mikulov	15	6	3	kostrový hrob	žlábkovaná	564a	polokulovitá	2706		B2	
62	Milovice	13	5,7	4	sídlíště	žlábkovaná	562	polokulovitá	2706		B2	4: 10
63	Mistelbach-Siechenhaus (A)				kostrový hrob	plastická	592	polokulovitá	2712		B2, B2/C1	
64	Mušov „Na Pískách“	6,6	4,5	1,6	sídlíště			koflík	5303		B2b, B2/C1	1: 9
65	Mušov „Na Pískách“			2	chata II	rytá	913a			fragment	C1	6: 8
66	Mušov „Na Pískách“	10,2	4	1,6	chata III			polokulovitá	2706		C1	
67	Nadkole	11	5	4,6	popelníkový hrob č. 5	rytá	200	s odsazeným tělem	2772		ml. B2a, B2b	6: 10
68	Nadkole	11,3	4,7	2	jámový hrob č. 25			ostrohranná	2770		B2a	1: 7
69	Nadkole	12	5,4	2,6	popelníkový hrob č. 31	rytá	148a + 214	s odsazeným tělem	2772		B2a	6: 3
70	Nadkole	11	5	3	popelníkový hrob č. 42			s odsazeným tělem	2772		ml. B2a, B2b	
71	Nadkole	12	5,7	5,4	popelníkový hrob č. 56			s odsazeným tělem	2772		B2a	
72	Nadkole	10	5	4	popelníkový hrob č. 58B			s odsazeným tělem	2772		ml. B2a, B2b	
73	Nadkole	11	5	4	popelníkový hrob č. 58B			s odsazeným tělem	2772		ml. B2a, B2b	
74	Nadkole	9	4	3,8	popelníkový hrob č. 94			s odsazeným tělem	2772		B2a	
75	Nadkole	8,4	4	2	jámový hrob č. 111			ostrohranná	2770		B2c-B2/C1	
76	Nadkole	10	4,6	4	popelníkový hrob č. 113	žlábkovaná + rytá	551a + 147	s odsazeným tělem	2753		B2a	7: 9
77	Nadkole	13	6	4	popelníkový hrob č. 128			ostrohranná	2770		B2a	
78	Nejdek	10,5	6	2,2	sídlíště			koflík	5303		B2	1: 11
79	Obermallebern	13	5,6	2	sídlíště	žlábkovaná	563	s odsazeným tělem	2760		B2	4: 7
80	Obermallebern	13,4	3	1,6	sídlíště	plastická	592	polokulovitá	2712		B2	7: 5
81	Poysdorf (A)	11	4,4	2	ojedinelý nález	barbotino	526	polokulovitá	2706			7: 11
82	Straning	15,2	7	2,6	vrstva nebo sběr	žlábkovaná + rytá	563 + 571	ostrohranná	2774		B2?	5: 6
83	Straning	12	6	2	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	562	s odsazeným tělem	2772		B2?	5: 3
84	Straning	14	5,6	3	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	564a	polokulovitá miska	2706		B2?	2: 2

85	Straning	5,4	1,7	0,8	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	564b	polokulovitá	2706		B2?	4: 13
86	Straning	9,4	2	2	vrstva nebo sběr			polokulovitá	2706		B2?	
87	Straning	23,6	6,4	2,4	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	592b + 571	polokulovitá	2712		B2?	3: 1
88	Straning	21	4	2,6	vrstva nebo sběr	žlábkovaná	592b	polokulovitá	2706		B2?	3: 2
89	Straning	25,6	9	2,8	vrstva nebo sběr	rytá	933a	polokulovitá	2712, 9210		B2?	6: 1
90	Syrovice	8,5	5,4	1,5	sídlště	rytá	235	kónická	2612		B2	6: 4
91	Šarovice „Cihelna“			2	sídlštní vrstvy	žlábkovaná	564b			fragment	B2b, B2/C1	
92	Šarovice „Cihelna“			3,5	sídlštní vrstvy	žlábkovaná + rytá	932b			fragment	B2b, B2/C1	7: 4
93	Šitbořice	12,7	8,2	3,2	žárový hrob č. 6, ženský	rytá	214	s odsazeným tělem	2772		B2b	6: 2
94	Štúrovo			2	chata 1	žlábkovaná	563			fragment	B2b, B2/C1	4: 3
95	Štúrovo			3	chata 1					fragment	B2b, B2/C1	1: 10
96	Štúrovo	12,6	6,6	3,5	chata 1	žlábkovaná	564a	s odsazeným tělem	2755		B2b, B2/C1	2: 6
97	Štúrovo				chata 2	žlábkovaná	563			fragment	B2b, B2/C1	
98	Štúrovo			3	chata 2					fragment	B2b, B2/C1	1: 12
99	Štúrovo			2	chata 2	barbotino	526			fragment	B2b, B2/C1	7: 7
100	Tvarožná	14,4	4	2,4	sídlště	žlábkovaná	592b	s odsazeným tělem	2765		B2	3: 6
101	Vicemilice	12	6	3,6	sídlště			s odsazeným tělem	2772		B2	1: 3
102	Vicemilice	9,6	4,5	2,4	sídlště			s odsazeným tělem	2772		B2	
103	Vyškov-Žleby	9,6	5,9	3,5	chata 202			s odsazeným tělem	2772	kostra kočky domácí	B2, B2/C1, C1	
104	Želetice	8,8		2,5	žárový hrob	žlábkovaná	564a	polokulovitá	2706		B2	

LITERATURA

Adler 1976 – H. Adler: Ein germanisches Körpergrab der Römischen Kaiserzeit in Neuruppersdorf. Fundber. Österreich 14 (1975), 1976, 15-26.

Allenbauer/Jedlicka 2000 – S. Allenbauer/F. Jedlicka: Drösing. Fundber. Österreich 38, 1999, Wien 2000, 839-841.

Andrzejowski 1998 – J. Andrzejowski: Nadkole 2. A cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland, Monumenta Archaeologica Barbarica 5. Kraków 1998.

Andrzejowski 2004 – J. Andrzejowski: Modła (15.9.). In: A. Kokowski/Ch. Leiber (eds.): Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy. Lublin – Warszawa 2004, 317-318.

Bahník 1974 – V. Bahník (ed.): Slovník antické kultury. Praha 1974.

Becker 2012 – N. S. Becker: The materiality of religious discourse in Late Bronze and Early Iron Age Central Europe: A study of birds on bronzes. TEA (The European Archaeologists) - The newsletter of EAA members for EAA members, Issue no. 38, Winter 2012/13. Praha 2012, 5-8.

Beljak 2006 – J. Beljak: Púchovská kultura a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej, Archeologie Barbarů 2005. Praha 2006, 257-272.

Beljak 2010a – J. Beljak: Germánske osídlenie v Štúrove a na dolnom Pohroní v staršej dobe rímskej. Zbor. SNM 104, Arch. 20, 2010, 141-174.

Beljak 2010b – J. Beljak: Germánska osada v Šarovciach. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (eds.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Nitra 2010, 33-66.

Bender 1972 – W. Bender: Ośrodek kultowy nad Mogilanką. ZOW 38, 1972, 118-133.

Bender/Stupnicka 1974 – W. Bender/E. Stupnicka: Z badań archeologiczno-geologicznych stanowiska torfowego w miejscowości Otałążka, pow. Grójec, Arch. Polski 19, 1974, 307-366.

Beneš 2014 – Z. Beneš: Germánské imitace římských skleněných nádob v Čechách ve starší době římské. Praehist. 32/2, 2014, 29-40.

Beninger 1937 – E. Beninger: Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg u. Leipzig 1937.

Bergmann 1968 – J. Bergmann: Die Vermehrung kaiserzeitlicher Fundplätze in Nordhessen und ein reichhaltiger Siedlungsfund aus Maden, Kreis Fritzlar-Homberg. Fundber. Hessen 8, 1968, 62-71.

- Bettermann 1934* – K. Bettermann: Die bemalte Keramik der frühen römischen Kaiserzeit im rheinischen Germanien. Saalburg Jahrbuch 8, 1934, 97–129.
- Bloedow 2003* – E. Bloedow: The Significance of the Goat in Minoan Culture. *Prähist. Zeitschr.* 78, 2003, 1–59.
- Bouzek 1974* – J. Bouzek: The Attic Dark Age incised Ware. *Sborník Národ. Mus. Praha, řada A – historická*, sv. 28, 1974, 1–56.
- Bouzek 1985* – J. Bouzek: The Aegean, Anatolia and Europe, Cultural interrelations in the second millenium BC. Praha 1985.
- Bouzek 1986* – J. Bouzek: Význam mincí a jiných římských importů v barbarském prostředí. *Slov. Num.* 9, 1986, 191–198.
- Bouzek 1997* – J. Bouzek: Žízeň, mužský svaz, družinictví a pití bez obsluhy či s obsluhou. *Arch. Rozhledy* 49, 1997, 323–325.
- Bouzek 2015* – J. Bouzek: Mezi archeologií a historií. Praha 2015.
- Brann 1962* – E. T. H. Brann: Late Geometric and Protoattic Pottery, Mid 8th to Late 7th Century BC, The Athenian Agora, vol. 8. Princeton 1962.
- Břicháček/Košnar 1998* – P. Břicháček/L. Košnar: Sídliště doby římské v Berouně - Závodí. *Praehist.* 23, Praha 1998, 61–93.
- Bugaj/Makiewicz 1995* – E. Bugaj/T. Makiewicz 1995: Ornamentyka figuralna na naczyniach glinianych okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Polsce. *PrzA* 19, 1995, 87–122.
- Buchvaldek 2007* – M. Buchvaldek/L. Košnar/A. Lippert: Archeologický atlas pravěké Evropy. Praha 2007.
- Burkert 1983* – W. Burkert: Homo Necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth. Berkeley 1983.
- Campbell 2014* – V. L. Campbell: The Tombs of Pompeii. Organization, Space, and Society. London 2014.
- Creve 2009* – L. Creve: Feasting with the Dead? Tomb 66 at Enkomi. In: T. Kiely (ed.): Ancient Cyprus in the British Museum. Essays in honour of Veronica Tatton-Brown, British Museum Research publications 180. London 2009, 27–48.
- Czarnecka 2004* – K. Czarnecka: Katalog (24.41). Kamieńczyk, pow. Wyszkiwski, woj. Mazowieckie, stan. 2. In: J. Andrzejowski/A. Kokowski/Ch. Leiber (red.): Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy. Lublin – Warszawa 2004, 335.
- Červinka 1937* – I. L. Červinka: Germáni na Moravě. Archeologický přehled k otázce o původu deformovaných lebek ve střední Evropě. *Anthropologie* 14, 1936 (1937), 107–139.
- Čižmář 2012* – M. Čižmář: Nálezy drobné lidské a zvířecí plastiky z Moravy. In: G. Březinová/V. Varsik (ed.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012, 145–173.
- Dąbrowska 1997* – T. Dąbrowska: Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien, *Monumenta archaeologica barbarica* 3, Kraków 1997.
- de Montebello 1981* – P. de Montebello (dir.): Notable Acquisition 1980–1981. New York 1981.
- Droberjar 1993* – E. Droberjar: Objekt ze 2. století n. l. na sídlišti v Mikulově. K otázce vlivů římských kovových nádob na germánskou keramiku. *Arch. Rozhledy* 45, 1993, 492–507, 543–544.
- Droberjar 1994* – E. Droberjar: Der Niederschlag der Markomannenkriege auf den keiserzeitlichen Siedlungen in Südmähren und die Frage der Übergangsstufe B2/C1. In: *Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*. Brno 1994, 179–201.
- Droberjar 1996* – E. Droberjar: Studie k relativní chronologii germánských sídlišť starší doby římské na Moravě. I, II., rkp. disertační práce uložené na ÚAM FF MU, Brno 1996.
- Droberjar 1997* – E. Droberjar: Studien zu den germanischen Siedlungen der Älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha 1997.
- Droberjar 2002* – E. Droberjar: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha 2002.
- Droberjar/Kazdová 1993* – E. Droberjar/E. Kazdová: Das Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit von Šitbořice in Mähren. I. Die Quellen. *Časopis Moravského Muz., vědy společenské LXXVIII*, 1, 1993, 97–149.
- Droberjar/Peška 2004* – E. Droberjar/J. Peška 2004: Die Waffen. In: J. Peška/J. Tejral (Hrsg.): *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren, Teil 3*, Mainz 2004, 517– 525.
- Dufková 1997* – M. Dufková: Ke způsobu hodování vleže. *Arch. Rozhledy* 49, 1997, 325–326.
- Dziedzic 2013* – T. Dziedzic: The Solar Altar in the Hatshepsut temple at Deir el-Bahari. *Polish Archaeology in the Mediterranean* 22 (Research 2010), 2013, 635–649.
- Egg/Kramer 2005* – M. Egg/D. Kramer: Krieger – Feste – Totenopfer. Der letzte Hallstattfürst von Kleinklein in der Steiermark. Mosaiksteine Forschungen am Römisch-Germanischen Zentralmuseum 1. Mainz 2005.
- Eggers 1951* – H. J. Eggers: Der römische Import im freien Germanien. *Atlas der Urgeschichte Band 1*. Hamburg 1951.
- Farkaš 1984* – Z. Farkaš: Koleso a záprah v pravěku Slovenska. Bratislava 1984.
- Filip 1936–1937* – J. Filip: Popelnicová pole a počátky doby železné v Čechách. Praha 1936–1937.
- Filipová/Harangozóová 2015* – M. Filipová/E. Harangozóová: Sídliště z doby římské v Hrušovanech u Brna (okr. Brno-venkov). *Pravěk N. Ř.* 22, 2014 (2015), 257–311.
- Gábor 2012* – I. Gábor: Das Rad, die Sonne, der Wasservogel und die Vogelbarken auf spätbronzezeitlichen Schwertern...

- mögliche Ausdrucksformen des Handels oder anderen Beziehungen? In: M. Liviu (ed.): *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania*. Symposium Satu Mare 17-18 June 2011. Satu Mare Studii și Comunicări, Seria arheologie 28/1. Satu Mare 2012, 169-315.
- Gediga 1970* – B. Gediga: Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej. Wrocław – Warszawa – Kraków 1970.
- Gediga 2012* – B. Gediga: Der Kultwagen aus Domasław in Schlesien. In: R. Kujovský/V. Mitáš (ed.): *Václav Furmánek a doba bronzová*. Zborník k 70. narodeninám. Nitra 2012, 79-88.
- Georgiev 1988* – G. I. Georgiev: Die Kupferzeit (Karanovo V und Karanovo VI) in Bulgarien. In: A. Fol/J. Lichardus (Hrsg.): *Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*. Saarbrücken 1988, 27-48.
- Gimbutas 2001* – M. Gimbutas: *The Living Goddesses*. Berkley – Los Angeles – London 2001.
- Grote 2000* – U. Grote: Scherzartikel oder Kultobjekt? Eine merowingerzeitliche Glasschale mit Vogelplastik aus dem fränkischen Gräberfeld von Wesel-Bislich. In: Ch. Keller (Hrsg.): *Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 1. Certamina Archaeologica. Festschrift für Heinrich Schnitzler*. Bonn 2000, 163-169.
- Hänsel 2012* – B. Hänsel: Zum Aufkommen des Vogelsonnenbarken-Symbol vor der Urnenfelderzeit. In: R. Kujovský/V. Mitáš (ed.): *Václav Furmánek a doba bronzová*. Zborník k 70. narodeninám. Nitra 2012, 79-88, 109-117.
- Harangozóová 2013* – E. Harangozóová: *Sídlíště z doby římské z Hrušován u Brna*, rkp. diplomové práce uložené na ÚAM FF MU. Brno 2013.
- Hegewisch 2005* – M. Hegewisch: Germanische Nachahmungen römischer Metall-, Glas- und Keramikgefäße – eine kurze Übersicht. *Pam. Arch.* 96, 2005, 79-104.
- Hegewisch 2006* – M. Hegewisch: Germanische Adaptationen römischer Importgefäße. Bericht der römisch-germanischen Kommission Band 86, 2005. Mainz am Rhein 2006, 197-348.
- Hennessy 1973* – J. B. Hennessy: Cypriot artists of the Early and Middle Bronze Age. *The Journal of the Sydney University Arts Association* 8, 1973, 16-29.
- Hnila 2001* – P. Hnila: An Influence or an Indigenous Appearance? Symbolism of the Opium Poppy in Ancient Mediterranean, Near East and Prehistoric Europe. *ANODOS 1*, 2001, 89-102.
- Hrnčiarik 2009* – E. Hrnčiarik: Römische Glasgefäße aus der Slowakei. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 45, 2009, 151-174.
- Hufnagel 1940* – F. Hufnagel: Eine Siedlung der Guttentager Kultur in Hedwigstein, Kr. Rosenberg. *Altschlesien* 9, 1940.
- Hughes 1990* – J. D. Hughes: Artemis: Goddess of Conservation. *Forest and Conservation History* 34/4, 1990, 191-197.
- Chalupa 2008* – A. Chalupa: How did Roman Emperors become Gods? Various Concepts of Imperial Apotheosis, *ANODOS 6-7*, 2006-2007 (2008), 201-207.
- Chytráček/Chvojka/John/Michálek 2009* – M. Chytráček/O. Chvojka/J. John/J. Michálek: Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic, *Arch. Rozhledy* 61, 2009, 183-217.
- Isings 1957* – C. Isings: Roman Glass from Dated Finds. *Archaeologica Traiectina II*. Groningen 1957.
- Jama/Schmitsberger 2006* – N. Jama/O. Schmitsberger: KG Poysdorf, SG Poysdorf, VB Mistelbach. *Fundber. Österreich* 44, 2005 (2006), 540, 543.
- Jasnosz 1951* – S. Jasnosz: Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń. *Fontes Arch. Posnanienses*, vol. 2, 1951, 1-284.
- Jiráň 2008* – L. Jiráň (ed.): *Archeologie opravěkých čech 5, Doba bronzová*. Praha 2008.
- Jockenhövel 1971* – A. Jockenhövel: *Die Rasiermesser in Mitteleuropa*, PBF 8/1. München 1971.
- Jockenhövel 2003* – A. Jockenhövel: Querverbindungen in Handwerk und Symbolik zwischen Gold- und Bronzetoreutik. In: T. Springer (Hrsg.): *Gold und Kult der Bronzezeit*. Nürnberg 2003, 106-118.
- Kacl 2012* – P. Kacl: *Nálezy skla doby římské v Čechách*, rkp. diplomové práce uložené na FF UK. Praha 2012.
- Kalábek 1998* – M. Kalábek: *Severní Morava v době římské*, rkp. diplomové práce uložené na ÚAM FF MU. Brno 1998.
- Kaul 1998* – F. Kaul: *Ships on Bronzes. A Study in bronze Age Religion and Iconography*. Catalogue. Publications from the National Museum, *Studies in Archaeology and History Vol. 3: 1, 2 – Catalogue of Danish Finds*. Copenhagen 1998.
- Kaul 2001* – F. Kaul: *Kultwagen – Scandinavia: a. Bronze Age, b. Pre – Roman Iron Age*. In: H. Beck/D. Geunich/H. Steuer (Hrsg.): *Reallexikon der germanischen Altertumskunde 17*. Berlin – New York 2001, 470-478.
- Kaul 2003* – F. Kaul: *Der Mythos von der Reise der Sonne. Darstellungen auf Bronzegegenständen der späten Bronzezeit*. In: *Gold und Kult der Bronzezeit*. Ausstellungskatalog. Nürnberg 2003, 37-51.
- Kolník 1959* – T. Kolník: *Germánske hroby zo staršej doby rimskej zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji*. *Slov. Arch.* 7, 1959, 144-162.
- Kolník 1980* – T. Kolník: *Rímske a germánke umenie na Slovensku*. Bratislava 1980.
- Kolník/Varsik/Vladár 2007* – T. Kolník/V. Varsik/J. Vladár: *Branč. Germánska osada z 2. – 4. storočia*. Nitra 2007.
- Komoróczy 1999* – B. Komoróczy: *Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídlíště z doby římské na lokalitě Mušov – Na Pískách v letech 1995-1996*. *Prehled Výzkumů* 39, 1999, 165-196.
- Kossack 1954* – G. Kossack: *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas, Römisch-germanische Forschungen 20*, Berlin 1954.
- Koutecký 1995* – D. Koutecký: *Pohřebiště z doby římské v Mariánských Radčicích, okr. Most*. In: J. Blažek/P. Meduna a

- kol.: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983–1992. Most 1995, 179-186.
- Krämer 1967* – W. Krämer: Der Fundort des sogenannten Ingolstädter Silberbechers im Münchner Antiquarium. Bayer. Vorgeschbl. 32, 1967, 23-28.
- Kraskovská 1959* – L. Kraskovská: Hroby z doby římskej v Zohore. Slov. Arch. 7, 1959, 99-143.
- Kraskovská 1981* – L. Kraskovská: Römische Glasgefäße in der Slowakei. Slov. Arch. 29, 1981, 377-392.
- Kromer 1959* – K. Kromer: Das Gräberfeld von Hallstatt. Firenze 1959.
- Kunow 1983* – J. Kunow: Der römische Import in der Germania Libera bis zu den Markomannenkriege. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen. Göttinger Schriften zur Vorund Frühgeschichte 21, 1983.
- Künzl 1993* – E. Künzl: Das Tafelgeschirr. In: E. Künzl: Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien. Mainz 1993, 113-227.
- Lund Hansen 1987* – U. Lund Hansen: Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien. Nordiske Fortidsminder Serie B Bind 10. København 1987.
- Martyniak/Pastwiński/Pazda 1997* – G. Martyniak/R. Pastwiński/S. Pazda: Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyna, woj. opolskie. Wrocław 1997.
- Matić 2010* – U. Matić: Dupljajska kolica i tela koja nešto znače. Genero - Časopis za feminističku teoriju i studije kulture 14, 2010, 129-159.
- Megaw/Megaw 1990* – J. V. S. Megaw/M. R. Megaw: The Basse-Yutz Find. Masterpieces of Celtic Art. London 1990.
- Mertens 1987* – J. R. Mertens: Greece and Rome. New York 1987.
- Mesterházy 1976* – K. Mesterházy: Agyak kocsismodell Pocsajról. Arch. Ért. 103, 1976, 223-229.
- Mikulková 2000* – B. Mikulková: Drnovice. In: M. Čížmář/K. Geislerová/J. Unger (ed.): Výzkumy – Ausgrabungen 1993-1998. Brno, Ústav archeologické památkové péče. Brno 2000, 151-152.
- Mikulková 2004* – B. Mikulková: Drnovicko v pravěku. In: P. Klvača a kol.: Drnovice: příroda, historie, současnost. Drnovice 2004, 23-37.
- Mitscha-Märheim 1930* – H. Mitscha-Märheim: Germanische Funde aus dem Bezirk Mistelbach in Niederösterreich, JLNÖ 23, 1930, 1-24.
- Moede 2007* – K. Moede: Reliefs, Public and Private. In: J. Rüpke (ed.): The Blackwell Companion to the Ancient World 9, Roman Religion. Oxford 2007, 164-175.
- Moszczyński/Siciński 1997* – J. Moszczyński/W. Siciński: Importy przemysłowe i ich naśladownictwa na obszarze górnego i środkowego dorzecza Bzury. Kultura Przeworska 3, Lublin 1997, 13-38.
- Motyková-Šneidrová 1960* – K. Motyková-Šneidrová: Drobná hliněná plastika z doby římského císařství z Čech. AUC, Philosophica et historica 3/1959 (Filipův sborník). Praha 1960, 233-239.
- Müller 2016* – F. Müller: Menschen und Heroen: Ahnenkult in der Frühgeschichte Europas. Berlin 2016.
- Müller-Karpe 1974* – H. Müller-Karpe: Handbuch der Vorgeschichte. Band III: Kupferzeit in 3 Teilbänden 1. Teilband: Text, 2. Teilband: Regesten; 3. Teilband: Tafeln. München 1974.
- Müller-Karpe 1980* – H. Müller-Karpe: Handbuch der Vorgeschichte. Band IV: Bronzezeit in 3 Teilbänden. 1. Teilband: Text. 2; Teilband: Regesten, 3. Teilband: Tafeln. München 1980.
- Müller-Karpe 2001* – H. Müller-Karpe: Religionsgeschichtliche Komponente der mediterran-mitteuropäischen Kontakte von der Bronzezeit bis zur Spätantike. ANODOS 1, 2001, 127-141.
- Niewegłowski 1991* – A. Niewegłowski: Cmentarzysko kultury przeworskiej w Garwolinie, woj. Siedleckie. Warszawa 1991.
- Nikolov 1988* – V. Nikolov: Karanovo VI - Periode in Bulgarien. Belegen zu Religion, Gesellschaft und Wirtschaft. In: A. Fol/J. Lichardus (Hrsg.): Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation. Saarbrücken 1988, 209-240.
- Norling-Christensen 1954* – H. Norling-Christensen: Katalog Over Aeldre Romersk Jaernalders Grave I Arhus Amt Nordiske Fortidsminder, Volume 4, Issue 2. København 1954.
- Novotná 2008* – M. Novotná: Ein Tätovierungssatz aus einem Grab in Kapušany (Ostslowakei). ANODOS 6-7, 2006-2007 (2008), 313-324.
- Novotná 2012* – M. Novotná: K počiatkom symbolu slnečnej bárky. Pravěk N. Ř. 20, 2012, 113-122.
- Nývtová-Fišáková/Šedo 2003* – M. Nývtová-Fišáková/O. Šedo: Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě, Arch. Rozhledy 55, 2003, 517-538.
- Okál 1962* – M. Okál: Úvod, Poznámky, Register. In: Homéros: Ílias. Preklad: M. Okál. Bratislava 1962, 7-20, 561-567, 569-618.
- Okál 1966* – M. Okál: Poznámky, Register. In: Homéros: Odysseia. Preklad: M. Okál. Bratislava 1966, 449-483, 485-510.
- Ondrouch 1957* – V. Ondrouch: Bohaté hroby z doby římskej na Slovensku. Novšie nálezy. Bratislava 1957.
- Oppenheim/Arnold/Yamamoto 2015* – A. Oppenheim/A. Oppenheim/D. Oppenheim/D. Arnold/K. Yamamoto: Ancient Egypt Transformed, The Middle Kingdom. New York 2015.
- Oswald/Pryce/Simpson 1966* – F. Oswald/T. D. Pryce/G. Simpson: An Introduction to the Study of Terra Sigillata. Farnborough 1966.

- Panchenko 2012* – D. Panchenko: Scandinavian background of Greek mythic cosmography: The Sun's water transport. *Hyperboreus* – *Studia Classica* 18/1, 2012, 5-20.
- Paulík 1999* – J. Paulík: Nález hlinené vtáčeí loďky v Dvorníkoch – Posádke I. Zbor. SNM 93, Arch. 9, 1999, 29-54.
- Pernička 1966* – R. M. Pernička: Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Brno 1966.
- Pernička 1967* – R. M. Pernička: K problematice střeoevropského vývoje hřebenů v době laténské a římské se zvláštním zřetelem k moravským nálezům. *Sborník Prací Fil. Fak. Brno E* 12, 1967, 63-79.
- Pescheck 1938* – Ch. Pescheck: Wandalische Keramik des 2. bis 3. Jahrhunderts nach Chr. in ihren Beziehungen zu den Westgermanen. *Germania* 22, 1938, 108-114.
- Peška et al. 1991* – J. Peška et. al.: Královská hrobka z Mušova. Barbaři a Římané nad středním Dunajem v prvních dvou stoletích nového letopočtu. Mikulov 1991.
- Peškař 1961* – I. Peškař: Zoomorfní nádoby s výlevkou z období popelnicových polí na Moravě, *Pravěk východní Moravy* 2. Brno 1961, 30-52.
- Peškař 1962* – I. Peškař: Moravské nálezy zoomorfní keramiky z doby římské, *Sborník Československé Společnosti Arch.* 2, 1962, 279-289.
- Peškař 1978* – I. Peškař: Starší doba římská na Moravě. *Zprávy Československé společnosti arch.* 20/1978/3, 1978, 55-83.
- Petersen 1932 – 1934* – E. Petersen: Neue wandalische Grabfunde aus dem 2. – 4. Jahrh. n. Chr. *Altschlesien* 4, 1932 – 1934, 139-161.
- Pieta 2002* – K. Pieta: Anmerkungen zum Grab aus Očkov, In: K. Kuzmová/K. Pieta/J. Rajtár (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. *Festschrift für Titus Kolník zum 70 Geburtstag.* Nitra 2002, 343-354.
- Pijoan 1997* – J. Pijoan: *Dějiny umění 1.* Praha 1997.
- Pijoan 1998* – J. Pijoan: *Dějiny umění 2.* Praha 1998.
- Podborský 1982* – V. Podborský: Keramické zoomorfní nádoby střeoevropského pravěku. *Sborník Prací Fil. Fak. Brno E* 27, 1982, 9-64.
- Podborský 1993* – V. Podborský: Lid s moravskou malovanou keramikou. In: V. Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy, Vlastivěda moravská, Země a lid, N. Ř., sv. 3.* Brno 1993, 108-145.
- Pollak 1980* – M. Pollak: Die germanischen Bodenfunde des 1.- 4. Jahrhunderts n. Chr. im nördlichen Niederösterreich. Wien 1980.
- Pollini 2012* – J. Pollini: From Republic to Empire. Rhetoric, religion, and Power in the Visual Culture of Ancient Rome. Norman 2012.
- Rehak/Younger 2009* – P. Rehak, J. G. Younger: *Imperium and Cosmos: Augustus and the Nerthern Campus Martius.* Madison 2009.
- Říhovský 1996* – J. Říhovský: Die Lanzen- Spper- und Pfeilspitzen in Mähren. PBF V, 2. Stuttgart 1996.
- Sansoni 2015* – U. Sansoni (with contribution of G. Silvana): 11. Alpine and Scandinavian rock Art in the Bronze Age: A common cultural matrice in a web of continental influences. In: J. Ling/P. Skoglund/U. Bertilsson (ed.): *Picturing the Bronze Age, Svedish Rock Art 3.* Oxford 2015, 129-1412.
- Schlette 1984* – F. Schlette: *Die Kunst der Hallstattzeit.* Leipzig 1984.
- Schwappach 1974* – F. Schwappach: Zu einigen Tierdarstellungen der Frühlatènezeit. *HBA* 4, 1974, 103-140.
- Smejtek 2007* – L. Smejtek: K interpretaci knovízských plochých talířovitých misek s tordovaným okrajem, In: M. Salaš/K. Šabatová (eds.): *Doba popelnicových polí a doba halštatská, Příspěvky z IX. konference, Bučovice 3. - 6. 10. 2006.* Brno 2007, 249-263.
- Sommerfeld 2010* – Ch. Sommerfeld: ... nach Jahr und Tag: Bemerkungen über die Trundholm-Scheiben. *Prähist. Zeitschr.* 85, 2010, 207-242.
- Springer 2003* – T. Springer: Gold und Kult der Bronzezeit. In: T. Springer (Hrsg.): *Gold und Kult der Bronzezeit.* Nürnberg 2003, 11-34.
- Sprockhoff 1954* – E. Sprockhoff: Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum, *Jahrb. RGZM* 1, 1954, 28-110.
- Stawiarska 1999* – T. Stawiarska: Naczynia szklane okresu rzymskiego z terenu Polski. *Studium archeologiczno-technologiczne.* Warszawa 1999.
- Strong 2015* – E. Strong: *Roman Sculpture. From Augustus to Constantine.* Cambridge Library Collection. Cambridge 2015.
- Svoboda 1974* – L. Svoboda: *Encyklopedie antiky.* Praha 1974.
- Szydłowski 1964* – J. Szydłowski: Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice, *Biblioteka Archeologiczna* 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Šedo 2005* – O. Šedo: Zlomek hliněné plastiky v podobě vodního ptáka z doby římské ze Slavkova u Brna. *Pravěk N. Ř.* 13/2003 (2005), 377-385.
- Štrof 1993* – A. Štrof: Kultura lužických popelnicových polí. In: V. Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy.* Brno 1993, 301-328
- Švecová 2004* – R. Švecová: Slněčná symbolika v náboženskom kontexte doby bronzovej. In *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám.* Brno 2004, 385-393.

- Tackenberg 1925* – K. Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien. In: Vorgeschichtliche Forschungen, Band 1. Berlin 1925.
- Talbott 2012* – D. Talbott: The Ship of Heaven. (<http://www.think-aboutit.com/tag/mythology/> Nahlíženo 18. 7. 2016)
- Tejral 1970* – J. Tejral: K interpretaci severovýchodních prvků v hmotné kultuře moravské oblasti na sklonku starší doby římské. Pam. Arch. 61, 1970, 184-215.
- Tejral 1971* – J. Tejral: Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské. Slov. Arch. 19, 1971, 27-93.
- Tejral 1983* – J. Tejral: Mähren und die Markomannenkriege. Slov. Arch. 31, 1983, 85-120.
- Tejral 1992* – J. Tejral: Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreichisch-südmährischen Thayaflussgebiet, Ber. RGK 73, 1992, 377-468.
- Tejral 1998* – J. Tejral: Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: A. Leube (ed): Haus und Hof im östlichen Germanien. Universitätsforsch. zur prähistorischen Arch. 50. Schriften zur Archäologie der germanischen und slawischen Frühgeschichte 2, 1998, 181-207.
- Tejral 1999* – J. Tejral: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jhs und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: J. Tejral (ed.): Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise der römische Weltreiches im 3. Jahrhundert. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 12, 1999, 137-213.
- Tejral 2008* – J. Tejral: Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In.: E. Droberjar/B. Komoróczy/D. Vachútová (edd.): Barbarská sídliště. Chronologie, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumu (Archeologie barbarů 2007). Brno 2008, 67-98.
- Todorova/Vajsov 2001* – H. Todorova/J. Vajsov: Der kupferzeitliche Schmuck Bulgariens. PBF, Abteilung 20, Band 6, Stuttgart 2001.
- Uhlířová 2014* – H. Uhlířová: Archeozoologické zpracování materiálu ze sídliště doby římské z Hrušovan u Brna. Pravěk N. Ř. 22, 2014, 313-326.
- Varsik 1998* – V. Varsik: Štruktúra germánskych sídlisk z 2. - 3. storočia na juhozápadnom Slovensku (Branč, Veľký Meder). Nепublikovaná kandidátska dizertácia I, II. Nitra 1998.
- Varsik 2011* – V. Varsik: Germánske osídlenie na východním predpolí Bratislavy, Sídliská z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí. Nitra 2011.
- Vasić/Vasić 2000* – V.Vasić/R. Vasić: The origins of some „waterflow cultures“ on the Balkan peninsula. Boletín SEHUMED IV, Número 16, 2000, 131-138.
- Vasić/Vasić 2003a* – V.Vasić/R. Vasić: Bronzezeitliche und eisenzeitliche Vogeldarstellungen im Zentralbalkan. Prähist. Zeitschr. 78, 2003, 156-189.
- Vasić/Vasić 2003b* – V. Vasić/R. Vasić: Identifikacija pticijh predstava u praistorii. Starinar 53-54, 2003b, 181-192.
- Vencl 1994* – S. Vencl: Archeologie žižně. Arch. Rozhledy 46, 1994, 283-305.
- Verner/Bareš/Vachala 1997* – M. Verner/B. Vachala/M. Zemina: Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta. Praha 1997.
- Vladár 1983* – J. Vladár: Dávne kultúry a Slovensko. Bratislava 1983.
- Vlach 2010* – M. Vlach: Žárové pohřebiště v Šitbořicích a přilehlý region v době římské. Rkp. diplomové práce uloženy na ÚAM FF MU, Brno 2010.
- Vlachou 2015* – V. Vlachou: From Pots to Workshops. The Hirschfeld Painter and the Late Geometric I Context of Attic pottery Production. In: V. Vlachou (ed.): Pots, Workshops and Early Iron Society. Function and Role of Ceramics in Early Greece. Études d'Archéology 8. Bruxelles 2015, 49-74.
- Vokolek 2002* – V. Vokolek: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice / Ostböhmen. FontArchPrag 26, Pragae 2002.
- Vosteen 1999* – M. U. Vosteen: Urgeschichtliche Wagen in Mitteleuropa. Eine archäologische und religionswissenschaftliche Untersuchung neolithischer bis hallstattzeitlicher Befunde. Freiburger archäologische Studien 3. Rahden/Westf. 1999.
- Waldhauser 1977* – J. Waldhauser: Keltské sídliště u Radovesic v severozápadních Čechách. Arch. Rozhledy 29, 1977, 144-177.
- Waldhauser 2001* – J. Waldhauser: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha 2001.
- Węgrzynowicz 1982* – T. Węgrzynowicz: Szszątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok. Warszawa 1982.
- Winter 1999* – A. Winter: Aula Caesaris. Studien zur Institutionalisierung des römischen Kaiserhofes in der Zeit von Augustus bis Commodus (31 v. Chr. – 192 n. Chr.). Berlin 1999.
- Winter 2014* – R. G. Winther: World Navels. Cartouche – Canadian Cartographic Association 89, 2014, 15-21.
- Wirth 2010* – S. Wirth: Sonnenbarke und zyklisches Weltbild – Überlegungen zum Verständnis der spätbronzezeitlichen Ikonographie in Mitteleuropa. In: H. Meller/F. Bertemes (Hrsg.): Der Griff nach den Sternen. Internationales Symposium in Halle (Saale) 16. - 21. februar 2005. Halle 2010, 501-515.
- Zemmer-Plank 1980* – Zemmer-Plank: Bronzene Stäbchengarnituren im Ferdinandeuni. Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum 60, 1980, 211-233.

BOWLS WITH AN OMPHALOS IN THE LIFE OF BARBARIAN TRIBES IN THE ROMAN PERIOD

RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO

1. Summary of the selected bowls with an omphalos analysis results

The bowls with an omphalos which were dealt with in this text come especially from the Upper Elbian and Danubian regions of Barbaricum, when the selection of 104 pieces of such bowls was being made, and the sites from Bohemia, Moravia, Lower Austria, Slovakia, but marginally also Poland were in the focus (see tab. 1). E. Droberjar considers the bowls with rounded bottom with an omphalos and flute decoration a typical phenomenon of the B2/C1 phase in Southern Moravia (*Droberjar 1997, 143-148, pict. 64*) where types 2703, 2706 are often represented, at the same time also special bowl forms – type 9210 (bowls with flat protrusions on the edge) should be there, too. Presented conclusions correspond also to V. Varsik's findings who puts these bowls to the settlement horizon II – phases B2 and B2/C1 (*Varsik 2011, 81, 184, 187*). They are usually considered one of the evidences of intruding the Przeworsk culture influences (e. g. *Tejral 1971, 68-69; 1999, 142, Abb. 5: 3, 7: 4, 6*).

All the specimens we have dealt with can be classified as B2 and B2/C1 phases early Roman era and exceptionally C1 phase, when mainly in the B2/C1 phase individual decorating elements as well as their combinations found their full employment. Also the Przeworsk counterparts of our, mostly lower, shapes belong rather to 2nd half of the 2nd century and analogous pottery products can be come across in the Przeworsk cultural area also in the oldest phases of the late Roman era (*Beljak 2010a, 138; Jasnosz 273; Pernička 1966, 54, 135, 144; Szydłowski 150; Tejral 1970, 203*).

In the finding file we have analyzed there is a domination of half-spheric bowls with an omphalos (39 pieces, see chart 1), then bowls with a put-aside body (34 pieces). The omphalos moreover occurred also with conic bowls (2 pieces), sharp-edged ones (8 pieces), cups (4 pieces) and phragments that could not be determined (17 pieces). The biggest quantity of the bowls comes from settlements (63 pieces), the most important part of them specifically from sunken huts (40 pieces, see the chart 2).

The bowls of the mentioned shapes were produced also in miniature sizes (tab. 4: 13, tab. 6: 4, tab. 7: 13). Out of all the specimens the most of them had an edge diameter up to 10 cm, then 10-11 cm and 12-13 cm (see chart 4). The most frequent height ranged from 3 to 6 cms (see chart 6) and the diameter of the omphalos with the great majority of the vessels oscillated between 2 and 3 cms. The biggest number of vessels in our selection had a flute decoration (51 pieces, tab. 2 - 5), 25 pieces had no decoration at all (tab. 1). The other kinds of decoration appeared less (tab. 6 - 7), and the flute decoration is connected as a rule with settlement objects (36 pieces, see chart 12). The combination of various types of decoration is again typical for the settlement environment and corresponding findings again prevail in sunken huts (7 pcs), the same can be said about the barbotine (5 pcs, out of them 3 pcs from sunken huts). The non-decorated bowls on the contrary prevail in the burial grave inventories (12 pcs).

The layout of decoration is often interesting. From the central vaulted omphalos flutes (tab. 4: 8, 11 – 13, tab. 5: 1, 7 - 9) run towards edges (or to a bulge), grooves (tab. 6: 1, 2, 6, 7, 11) are another option. They are often arranged as a cross (tab. 2), a rosette (tab. 4: 1 – 6, tab. 5: 2, 4, 5) or a shape of a swastika (tab. 3). In the fields determined with lines the surface is covered with barbotine (tab. 7: 12) or triangular notches (tab. 7: 2 – 4). Flutes also appear, they are arranged in more complex patterns (tab. 4: 8 – 10, tab. 5: 3), sometimes even dimples occur (tab. 3: 1, tab. 4: 1, 9, tab. 5: 6, tab. 7: 2). The decoration is in fact in all the cases alternation of a basic scheme, its layout forms on a bottom side of the vessel a cross, a rosette or a swastika inserted into a circle determined by the biggest diameter of the bowl while in the centre of the motive there is an omphalos.

A special position belongs to the hemispherical bowl with a zoomorphic sculpture inside (tab. 7: 8) coming from the sunken hut Kont. 502 in Hrušovany near Brno. This bowl is decorated with a thin engraved line on the outer side while four pairs of flutes arranged as a cross come out of the omphalos. The zoomorphic sculpture in a shape of a little waterbird's body is situated exactly above the bottom of the vessel. The zoomorphic element was thus in contact with the poured liquid. The vessel is dated to the phase B2b-C1 (*Filipová/Harangozová 2015, 270, 285; Harangozová 2013, 37-38*). With this finding it can be expected that it had a special function in non-profane life as it was suggested some time ago in the case of the fragment of the decorating vessel coming from Slavkov near Brno (*Šedo 2003*), where the applied element in a shape of a waterbird belongs to a group of symbols indicating manifestation of awe of the Sun.

Just the relatively well preserved bowl from Hrušovany near Brno allows us to proclaim that the specimen arranged in a special way with a sculpturous element has on its outer side additional decoration which is common for bowls equipped with a mere omphalos and therefore also the patterns on vessels with an omphalos and even those without any sculpturous element could have a significance of signs from the area of Solar symbolics.

As far as the bowls with an omphalos and also shapes similar to them are concerned it is possible to say that they belong to wider group of vessels for serving drinks as determined by S. Vencl (1994, 284). Small depths of vessels in our research required attentive serving and with special occasions one more person to ensure serving was necessary. In the Roman era apart from the omphalos bowls there were also different bowls with equally shaped bottoms but equipped with lugs which allows us to think that at the same time there were two different ways of acting when it came to serving drinks – in the second case with drawing the liquid individually from some bigger reservoir. (Bouzek 1986; 1997; Dufková 1997; Vencl 1994).

On the background of feasting and consumption of drinks there were realized functions of worship communities that supported social and political connections with shared religion. Corresponding rituals included sharing of common worship places and activities, they led to petrification of traditional awareness. Thus the identity of communities and continuity of ideas were sustained ranging from the family over the kin up to the tribe (Müller-Karpe 2001, 138).

2. Bowls with an omphalos and a decorative element in a shape of a water bird

Among decorative motives which are said to belong to the Solar symbols in the Bronze and Hallstatt eras circles with a point in the middle, circles with an inserted cross and also vaulted or hanged circles often appeared. These elements can be found also on some objects in the Roman era, in the case of circles and semi-circles there are bony combs, but they were applied in the decoration of exclusive lances with inlay and also ceramics, significantly occurring on the bottoms of some ceramic artefacts. Based on repeated examples of illustrations with a significance of characters confirming the Solar respect in populations it is possible to add also bowls with little ducks from the Roman era to objects exploited at ritual procedures.

The little duck sculptures situated on the omphali of the bowls in the said era obviously still in the same way as in older periods played a role of guides and movers of the solar disk in the night time and according to imaginations of those days they „ensured“ moving the Sun to the spot where it rises in the morning. Slightly more general level connected the Sun with imaginations that it is a guaranty of repeating seasons with cycles of changing the vegetation period and the winter, and of course changing the day and the night. It was also a mediator of ensuring sustainment, renewal and regeneration of natural phenomena and at the same time existence of human community.

The significance of the Sun was recognized by primeval communities in large territories of Europe, Egypt and the Middle East where these religious imaginations were associated with ideas of continuation of human existence after finishing their terrestrial pilgrimage.

The middle-european space is a special issue where many objects from the late Bronze and the Hallstatt eras demonstrate the relation to the Sun through symbols using as a rule water birds „transporting“ the solar carriage or the solar boat (barque). Here it is possible to seek both material and ideal patterns for our bowls with ducks from the Roman era and to find supports for understanding their significance. Also in the mediterranean, Roman, environment residual existence of such imaginations can be expected, connected with Apollonian cults even in the sphere of social elites as it can be documented on the example of Augustan monument Ara pacis in Rome.

It is possible to assume that the bowls with ducks in the barbaric environment of the Roman era above the middle Danube were used as ceremonial vessels with non-profane operations which according to the state-of-art knowledge took place in the spaces of the settlements. For the time being we can assume that the bowls with little ducks were applied not only within ritual operations accompanying the end of existence of an individual who belonged to some community during his life but also in the ritual operations enabling declaration of extinction of objects, buildings and villages as well as phenomena such as the stay in the settlement or the countryside. Another significance of such operations can be seen in ensuring purification of the place and all the people who took part in the ritual.

3. Bowls equipped with the omphalos only

The decorating elements that have been mentioned, especially those which use motives of a cross inserted into the circle and some options of „rosettes“, appear extraordinarily often on the bowls with a mere omphalos, without any sculpture of a little duck. As far as practical usage is concerned the omphalos enabled a special grasping of these drinking vessels employing the thumb and one more finger. This however required presence of a special servant during the event who would take care of replenishing of the vessel for the drinking person. Cups equipped with a lug were quite a different issue – the lug allowed the drinking person to draw the liquid from some bigger vessel and therefore they did not need any servant. The shapes which were produced ranged from miniatures up to quite big pieces, they had equal basic features in common.

We assume that the bowls with an omphalos did not become popular thanks to the fact that they imitated Roman glassworks, most probably they were a result of a development which was motivated by their own imagination. They were not assigned for ordinary practical usage, often they served as a receptacle for at most symbolic quantity of liquid even with repeated replenishing. The drinking proper therefore did not have to be the target, the drinking vessel of a special shape and significances could have been assigned for special occasions requiring a special drink to be offered.

As a hypothesis it is possible to come out with a conclusion that in the Roman era not only bowls with little ducks but also bowls with a bottom modelled in the shape of an omphalos had a special significance and they both were used in unusual situations. We assume that the omphalos for the user was a spot where the Axis mundi allows to make transitions from the real world to the Underworld and the Heaven and back.

The products equipped in such a way, with corresponding significances, than could serve at feasts of an importance for social life of communities, i. e. in the moments when interpersonal connections required to be strengthened by means of formally appropriate liturgical communication of participants for the sake of petrifying their mutual confidence and verifying personal and group identity. They could have been employed first of all in higher social environment with persons in charge of management of the family and bigger communities, who were committed with external relations including those which had something to do with communication with „forces majeures“. Another sphere of their usage could be with festival occasions, in the days of calendar festivals, with transition rituals which were accompanied with gestures which in those days were considered a part of prosperity actions in a sphere of influencing natural vegetation forces with an importance for renewal of the natural and human worlds.

The bowls with an omphalos could be if needed laid down on a flat pad, but their decoration was completely obvious only after they were turned upside down with the bottom up. If the users really reflected this aspect, the bowls in their upside-down position would correspond to the principle as defined by Jan Bouzek (1995, 49): „Visible horizon, the sky above us, form a dome. Whereas the human world is usually understood as determined by the north-south and east-west sides“. This characteristic of relations of the celestial and the terrestrial in the case of overturned bowls got another dimension – the solar sign would be facing the observer representing a daytime, the inside meant the night and the omphalos of the overturned bowl pointed down to the Underworld. The Underworld proper would be dedicated with a real space symbolized by a sector determined by the vessel orifice perimeter.

Translation: L. Boček

*Mgr. Radka Knápek
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
602 00 Brno
radka.knapek@gmail.com*

*Ondrej Šedo, PhD.
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
602 00 Brno
ondrej.sedo@post.cz*